L. as.
379
k

L. as
Macass. 379 k

Matthes

Le Libraire FREDERIK MULLER, à Amsterdam,

PUBLIE POUR LA

Société Biblique Néêrlandaise

LES OUVRAGES SUIVANTS EN LANGUES ORIENTALES.

---

1 Bible en langue *Javanaise*, traduite par J. F. C. GERICKE.
a. Ancien Testament. Amst. 1854. 3 vol. 8°. *toile*. 12.—
b. Nouveau Testament. Amst. 1847. pet. fol. *toile*. 9.—
2 Pseaumes (Le livre des) en langue *Javanaise*, traduit par GERICKE. Amst. 1854. 8°. 1.80
3 Marc (L'évangile de St.) en langue *Javanaise*, traduit par GERICKE. Amst. 1849. 8°. —.90
4 Bible en langue *Malaie* (Caract. Latin).
a. Ancien Testament. Haarl. 1858. 2 vol. 8°. 5.50
b. Nouveau Testament. Haarl. 1820. 8°. *demi en veau*. 2.75
5 Bible en langue *Malaie* (Caract. Arabe).
a. Ancien Testament. Haarl. 1824. 2 vol. 8°. *en veau*. 6.—
b. Nouveau Testament. Haarl. 1820. 8°. *en veau*. 2.25
6 Pseaumes (Le livre des) en langue *Malaie*. Amst. 1846. 8°. 1.80
7 Nouveau Testament en langue *bas-Malaie*. Amst. 1853. gr. 8°. *veau*. 2.75
8 Bible en langue *Daiaque* (île Borneo). Trad. p. HARDELAND.
a. Ancien Testament. Amst. 1858. 2 vol. gr. 8°. *toile*. 5.50
b. Nouveau Testament. Amst. 1858. gr. 8°. *toile*. 2.75
9 Recit de la Création, Genèse I. en langue *Bataque* (île Sumatra), traduit par H. NEUBRONNER VAN DER TUUK. Amst. 1853. 8°. *oblong*. —.90
10 Matthieu (L'évangile de St.) en langue *Alfoere* (îles Amboines), trad. p. K. F. HERRMANN. Amst. 1852. 8°. *d. en veau*. 1.50
11 MATTHES, B. F., Grammaire *Macassare*. Amst. 1858. gr. 8°. *toile*. 3.—

Sous presse:

1 MATTHES, B. F., Dictionnaire *Macassare*-Hollandais, avec la conférence *Javanaise* et *Malaie*. Environ 1000 pag. lex. 8°.
2 ——— Chrestomathie *Macassare*. 8°.
3 TUUK, H. NEUBRONNER V. D., Dictionnaire *Bataq*-Holland. Environ 500 pp. lex. 8°.
4 HARDELAND, Dictionnaire *Daiaque* et Allemand. lex. 8°.
5 Les 4 Evangiles en langue *Bataque*, par H. NEUBRONNER VAN DER TUUK. 8°.

<36612155320010

<36612155320010

Bayer. Staatsbibliothek

MAKASSAARSCHE

SPRAAKKUNST,

DOOR

B. F. MATTHES,

PH. TH. MAG. LITT. HUM. DOCT., AFGEVAARDIGDE VAN HET

NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP OP CELEBES.

UITGEGEVEN VOOR REKENING VAN

HET NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP

EN TE BEKOMEN

TE AMSTERDAM, BIJ FREDERIK MULLER.

—

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

1858.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

VOORBERIGT.

Slechts een enkel woord, om deze mijne Makassaarsche, *of liever* Proeve eener Makassaarsche Spraakkunst, *bij het publiek in te leiden.*

Ik vertrouw, dat men in Holland ten volle beseffen zal, met welke moeijelijkheden een dergelijke arbeid steeds gepaard gaat, vooral wanneer men met een taal te doen heeft, die nog nooit te voren door eenig Europeaan wetenschappelijk bearbeid is. Mij restte alzoo niets anders, dan zelf geheel alleen, met behulp van Inlandsche HSS. gelijk ook van een' menigte van voorbeelden, uit de taal van het dagelijksch leven ontleend, de regels op te sporen. — Dat het dus voor mij een' groote misrekening was, toen ik, te Batavia komende, onder de nagelaten papieren van Dr. Toe Water *niets dan* één enkel *velletje losse aanteekeningen over* Makassaarsche *en* Boeginesche Spraakkunst *vond, valt ligtelijk te begrijpen. — Des te smartelijker was mij die teleurstelling, dewijl ik uit de woorden van den Heer* van Hoëvell, *voorkomende in de* Handelingen van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, 1841, bladz. 52, *met volle regt had mogen opmaken, dat ik in gemelde stukken, zoowel voor de vervaardiging van* Boeginesche *en* Makassaarsche Spraakkunst, *als voor het zamenstellen van* Chrestomathie's *en* Woordenboeken *een' waren schat zou aan-*

getroffen hebben. En toch vond ik nagenoeg niets. — Blijkbaar is het gunstig oordeel van den Heer van Hoëvell *over de nagelaten papieren van* Toe Water *enkel en alleen voortgevloeid uit zijne hooge ingenomenheid met den overledene; en heeft ZWEd. er niet aan gedacht, dat* Toe Water *welligt door den dood zou verhinderd zijn geworden, om datgeen, wat hij aanvankelijk aan zijn uitstekend geheugen had toevertrouwd, later behoorlijk in schrift te brengen. — Dat overigens de Heer* van Hoëvell *allezins grond had, om een hooge verwachting van* Toe Water's *Boeginesche en Makassaarsche lettervruchten te koesteren, zal voorzeker door een ieder erkend worden, die den waardigen herder en leeraar, den kundigen en onvermoeiden beoefenaar der wetenschap, wiens naam te Makassar nog steeds met de grootste ingenomenheid genoemd wordt, maar eenigzins van nabij gekend heeft. Het is dan ook mijn vaste overtuiging, dat de helaas! zoo vroegtijdig aan de wetenschap ontnomen* Toe Water *er veel beter dan ik voor berekend ware geweest, niet enkel om de hulpmiddelen tot het aanleeren van Makassaarsch en Boegineesch, maar ook om later eene vertolking der H. S. in beide genoemde talen te vervaardigen. — Doch de Heer over leven en dood heeft het anders beschikt. En zijn wil zij geëerbiedigd! — Intusschen mag ik niet in gebreke blijven, om hier ter plaatse mijne hulde te brengen aan de welwillendheid, waarmede de Directie van het Bataviaasch Genootschap de haar aanvankelijk door de Weduwe toevertrouwde papieren van* Toe Water *aan mij heeft afgestaan. — Mogen die stukken ook al niet aan de verwachting beantwoord hebben; het blijft desniettemin een ontegenzeggelijke waarheid, dat de handelwijze van dat Collegie ook in deze zaak een sprekend bewijs heeft opgeleverd voor deszelfs waarachtige zucht tot bevordering van kunsten en wetenschappen.*

In hoe verre ik mij bij het schrijven dezer Spraakkunst van mijne taak gekweten heb, staat natuurlijk niet aan mij om te beoordeelen. Niemand echter is beter

dan ik zelf overtuigd van het gebrekkige van dezen arbeid, en daarom zullen welmeenende aanmerkingen en bedenkingen mij steeds ten hoogste welkom zijn. Ik verzoek echter, dat men wel op het oog houde, dat ik uit den aard mijner betrekking niet enkel voor geleerde, maar insgelijks en bovenal voor minder wetenschappelijk gevormde lezers geschreven heb. — Een streng wetenschappelijken vorm achtte ik daarom minder verkiesselijk. Duidelijkheid was, mijns inziens, een hoofdvereischte, te meer daar de beoefenaar van het Makassaarsch in de eerste jaren nog geen docenten te wachten heeft, die hem bij zijne studiën ter zijde staan. Het was derhalve zoowel bij de bewerking van deze Spraakkunst, alsook bij die van het insgelijks reeds lang geleden naar Holland verzonden Lexicon *en* Leesboek, *mijn eenigst streven, om deze hulpmiddelen tot aanleering van het Makassaarsch aldus in te rigten, dat een ieder, die maar een eenigzins beschaafde opvoeding genoten had, daaruit, zonder eenig mondeling onderwijs, de eerste gronden der Makassaarsche taal zou kunnen putten.*

Voorts reken ik mij verpligt, om den lezer ook mede te deelen, dat het laatste gedeelte mijner Spraakkunst *reeds in Augustus* 1854, *dus reeds drie jaren geleden, van hier verzonden werd. De verre afstand tusschen Holland en Makassar, en meer andere buiten mijne magt gelegen omstandigheden, zijn zoo vele oorzaken, dat het Bijbelgenootschap thans pas tot de uitgave van mijne* Makassaarsche Spraakkunst *heeft kunnen overgaan. Niemand wijte het dus aan mij, dat ik van de tweede uitgave van* J. J. de Hollander's Handleiding bij de beoefening der Maleische Taal en Letterkunde, *te Breda in* 1856 *uitgegeven, in het geheel niet, en van* Taco Roorda's Javaansche Spraakkunst, *te Amsterdam in* 1855 *uitgegeven, slechts bij de Inleiding gebruik gemaakt heb* (1).

---

(1) Zoo men beide laatstgenoemde werken ook hier en daar in de Spraakkunst zelve aangehaald vindt, is dit enkel aan Prof. Millies te danken.

Ten slotte kan ik mij niet weêrhouden, om openlijk mijne vreugde te betuigen, dat de Hoogleeraar H. C. Millies *zich wel met de uitgave mijner* Makassaarsche Spraakkunst *heeft willen belasten. De lezer zal ligtelijk begrijpen, dat zulk een arbeid met groote inspanning en geen geringe opoffering van tijd gepaard gaat, en zich voorzeker met mij verheugen, dat een man als Prof.* Millies *die taak met zoo veel welwillendheid aanvaard, en geen moeite te groot geacht heeft, om dit werk in den best mogelijken vorm te doen verschijnen.*

MAKASSAR, 1857. B. F. MATTHES.

INLEIDING.

De taal, waarover in deze Spraakkunst gehandeld wordt, staat bekend onder den naam van Makassaarsche, en wordt aldus genoemd naar de Makassaren, eigenlijk *Mañgkásará*, zijnde één van de voornaamste volkstammen van het eiland Celebes.

Deze taal wordt gesproken op de tegenwoordige hoofdplaats van het Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden; voorts bezuiden die plaats tot Boeloekoêmpa (1) toe; alzoo: te Makassar, met uitzondering van de kampong's der Wadjorezen, Boetonezen en Javanen, gelijk ook in de omstreken van Makassar en de bij hetzelve gelegen eilanden. Voorts in het voormalig leenvorstendom Tâllo; in Gôwa, zijnde een overblijfsel van het oude, vóór Speelman zoo buitengemeen magtige rijk der Makassaren; in Sanrabone; in de onder een' Gouvernements-Gezaghebber staande Zuiderdistrikten; in Toeratêya, bestaande uit de drie rijkjes: Binâmo, Bâñgkalá en Laîkañg; in het regentschap Bantâëñg (2); en ook gedeeltelijk in Boeloekoêmpa, namelijk: te Bîra, Âra, Wêro, Lâñge-lâñge, Tâna-bêroe, Lêmo-lêmo. — Op het eiland Saleyer nabij Boeloekoêmpa wordt insgelijks Makassaarsch gesproken, ofschoon met Boegineesch, Boetoneesch en andere vreemde bestanddeelen vermengd; zoodat een Makassaar aanvankelijk moeite heeft het Saleyereesch te verstaan, echter omgekeerd door de bevolking begrepen wordt.

Dat verder insgelijks in 's Gouvernements Noorder-Distrikten, vooral in het door een regent van Gôwasche afkomst bestuurde Tanralîli, en in de berg-

---

(1) Gewoonlijk verkeerd geschreven: Boelecomba.

(2) Gewoonlijk verkeerd geschreven; Bonthain.

regentschappen Balôt͡ji en Laîya, gelijk ook in de nabijheid van Maros (1) en Pan͡gkad͡jêné, veel Makassaarsch gesproken wordt, lijdt niet den minsten twijfel. — Zoo ook treft men hier en daar buiten Celebes veel Makassaren aan, doch op verre na niet in zoo grooten getale als Boeginezen, dewijl de laatstgenoemden, inzonderheid de Wad͡jorezen, een handeldrijvend volk zijn.

Vraagt men nu, hoeveel menschen Makassaarsch spreken; zoo kan ik daarop bezwaarlijk een bepaald antwoord geven, aangezien men volstrekt geen vasten grond heeft, waarop men, bij dergelijke berekening, al ware het slechts met eenigen zweem van zekerheid zou kunnen bouwen. Zoogenaamde zielsbeschrijvingen zijn ten eenenmale in strijd met de onder Makassaren en Boeginezen heerschende volksvooroordeelen.

Alleen in die landen, welke onder het onmiddellijk gezag van het Gouvernement staan, is het getal der bevolking eenigermate bekend. En deze opgave tot maatstaf nemende, en daarnaar ongeveer de bevolking der vorstenlanden berekenende, gis ik, dat het Makassaarsch ongeveer door een 300,000 menschen zal gesproken, ten minste verstaan worden. Zooveel kan men alleen met zekerheid zeggen, dat er *veel*, ja *veel* meer Boegineesch dan Makassaarsch gesproken wordt. Een enkele blik op de kaart is voldoende om zulks overtuigend te bewijzen. — De Gouvernements-Noorderdistrikten; Tanêtte; Bârroe; de Âd͡ja-tappârang: Sidênreng, Soêpa, Sawîtto, Alîta en Râppang; tot Mandar toe; nagenoeg geheel Boeloekoêmpa; Bône; Sôppeng; Wâd͡jo; Loêwoe, — in al deze landen is het Boegineesch de heerschende taal. Alleenlijk schijnen de Torâd͡ja's, een heidensch volk, dat zich ten noorden van de Âd͡jatappârang, in de bergen ophoudt, eene geheel andere taal te bezigen. Welligt is dit dezelfde taal als die van de Alifoeren in de Menahasse.

Het Makassaarsch nu, waartoe ik mij in deze Spraakkunst wensch te bepalen, behoort tot den zoogenaamden Polynesischen taalstam, met andere woorden, tot dien taalstam, welke zich over de eilanden in de Indische Zee, van Madagascar in het westen af, en in de stille Oceaan oostwaarts tot het Paasch-eiland toe, in velerlei vertakkingen uitbreidt, en wel bepaaldelijk tot de

---

(1) Eigenlijk volgens het Makassaarsch Mâroesoé, en volgens het Boegineesch Mâroé uit te spreken.

voornaamste hoofdvertakking van dezen taalstam, te weten: die, welke zich over den Indischen Archipel uitbreidt. (Vergel. Taco Roorda's *Javaansche Grammatica*, I^e. Deel, bl. 1.)

Geen wonder alzoo, dat het Makassaarsch groote overeenkomst heeft met het Javaansch en Maleisch, doch inzonderheid met het Boegineesch, eene overeenkomst niet zoo zeer in klanken en woorden, als wel in wijze van woordvorming en Syntaxe; aangezien genoemde talen insgelijks tot deze hoofdvertakking van den Polynesischen taalstam behooren. Deze groote overeenkomst tusschen Makassaarsch en Boegineesch heeft dikwerf aanleiding gegeven, dat men het waarlijk niet gering verschil uit het oog verliezende, beide talen slechts voor dialecten van één en dezelfde taal gehouden heeft. Reeds een oppervlakkige beoefening dier talen is voldoende, om deze dwaling in te zien.

Wat de Hoogleeraar Taco Roorda omtrent den Javaan opmerkt, dat hij, bij een vrij groote mate van ontwikkeling en beschaving, toch geen zin voor het algemeene heeft, zoodat hij, zonder het meer algemeene in het bijzondere op te merken, en in algemeene begrippen onder algemeene termen zamen te vatten, alleen het meer bijzondere met verschillende benamingen bestempelt (Taco Roorda l.l. bl. 1); dit geldt insgelijks in ruime mate van het Makassaarsch. Ook in deze taal heeft men geen algemeen woord voor *dragen*, maar bijzondere bewoordingen voor: *over den* schouder *dragen*, *op den* rug *dragen*, *op het* hoofd *dragen*, *op de* armen *dragen*, *aan de* hand *dragen*, met zijn velen *dragen*, en nog andere meer.

De taal is dus in zeker opzigt rijk, in zeker opzigt arm. — Om aan deze armoede te hulp te komen, en ook soms, zonder dat er de minste noodzakelijkheid voor bestond, heeft de Makassaar uit andere talen woorden overgenomen. Dat de stamverwante Polynesische talen hierbij de grootste rol gespeeld hebben, is in den aard der zaak gelegen. Doch ook andere talen hebben blijkbaar haren invloed uitgeoefend. — Zoo treft men nu en dan in het Makassaarsch eenige Sanskritwoorden aan; doch hun getal is slechts uiterst gering; zoodat het mij allezins waarschijnlijk voorkomt, dat zij door middel van het Javaansch of Maleisch in de taal zijn opgenomen. — Duidelijker zijn

de sporen van het Arabisch, dat sedert de omhelzing van het Mohammedaansch geloof door de Makassaren en Boeginezen, in het begin der 17de eeuw, beider talen met eene menigte woorden verrijkt heeft. — Nu eens werd zulks vereischt, om uitdrukkingen voor godsdienstige denkbeelden te vinden; dan eens geschiedde het zonder noodzakelijkheid, enkel uit ingenomenheid met de in hun oogen eenigermate heilige taal.

Ook van het Portugeesch, en vooral van het Hollandsch zou men verwachten, dat de Makassaar vele woorden had ontleend, dewijl hij zoowel vroeger met de Portugezen, als later, na Speelman, met de Hollanders in de allernaauwste betrekking gestaan heeft. Doch de Makassaar gevoelt over het algemeen weinig sympathie voor de Europesche natiën, en staat bovendien niet ten onregte bekend als eenigermate hoofdig en vasthoudend aan het oude, zoodat hij noch in taal, noch in andere opzigten, ligtelijk iets van ons overneemt.

Opmerkelijk is het ook, dat de taal sedert de laatste eeuwen zoo weinig verandering ondergaan heeft. — Indien men enkele verouderde woorden uitzondert, komt het onderscheid tusschen hedendaagsch Makassaarsch en dat, hetwelk men in de weinige overblijfsels van oude Makassaarsche litteratuur aantreft, enkel hierop neder, dat de taal nog niet zoozeer met vreemde woorden vermengd is; terwijl men daarentegen in het Boegineesch, even als in het Javaansch, eene soort van oude dichtertaal ontmoet, die slechts door weinigen gebrekkig, door niemand volledig te ontcijferen is.

De plaats, waar het Makassaarsch nog heden ten dage op zijn zuiverst gesproken en geschreven wordt, is ontegenzeggelijk in het rijk van Gôwa. Te Makassar, de hoofdplaats van 's Gouvernement's bezittingen, wordt er natuurlijk ongemerkt, ten gevolge van den omgang met allerlei vreemdelingen, veel van andere talen ingemengd. Van daar inzonderheid verscheidene Boegineesche en nog meer Maleische woorden in het aldaar gebruikelijk Makassaarsch. Ook in Toeratêya en Bantâëñg laat de zuiverheid van taal nog al te wenschen overig. Gelijk bekend is, werd Bantâëñg vroeger door het Gouvernement aan Toe-nisombâya of Matinrôwe-ri-Bontoewâlá en eenige volgende Bonische koningen in leen afgestaan. En ook Toeratêya beschouwde zich, ten gevolge van een misverstand, gedurende geruimen tijd als ondergeschikt aan

Bône's heerschzuchtige vorsten. Hierdoor namen die van Toeratêya en Bantâëñg natuurlijk eenige Boeginesche woorden in hunne taal over. Echter valt dit dialects-verschil minder bij het schrijven dan wel bij het spreken in het oog; en wordt het zuiver Makassaarsch algemeen goed begrepen.

Over het Saleyereesch, dat mij slechts bij mededeeling van anderen bekend is, sprak ik reeds boven.

Van onderscheidene taalsoorten, zooals men die in het Javaansch aantreft, te weten: het Ñgoko, het Krâmâ, het Madyâ en meer andere heeft de Makassaar, even als de Maleyer of Boeginees, zelfs geen flaauw denkbeeld.

Echter is het Makassaarsch toch rijk genoeg, om het onderscheid in rang en stand bij het spreken duidelijk te doen uitkomen.

Ondertusschen valt het niet te ontkennen, dat de Boeginesche taal het van de Makassaarsche verreweg wint in rijkdom van woorden en fijnheid van uitdrukkingen. Geen wonder alzoo, dat ook de Makassaarsche litteratuur, in vergelijking met de Boeginesche, inderdaad arm te noemen is, vooral wanneer men die geschriften ter zijde stelt, welke uit het Maleisch en Arabisch zijn overgenomen. De meeste, zoo niet *alle* vertellingen en romantische verhalen, zooals de in mijne Chrestomathie voorkomende Djâyalañgkâra, hebben hunnen oorsprong aan de Maleijers te danken; terwijl de Makassaarsche godsdienstige geschriften, gelijk ook die, welke over *goede* en *slechte* tijden handelen, en dergelijke meer, niets dan vertalingen en vrije omwerkingen van Arabische stukken te noemen zijn. Op welke wijze men die vreemde planten heeft overgebragt, kan de lezer eenigermate ontwaren uit mijne proeve eener Makassaarsche vertaling des Koran's, door Prof. Millies aan het publiek meêgedeeld in de: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië*, Amst. 1856, nieuwe Volgreeks, I^e. Deel, bl. 89.

Onder de oorspronkelijke stukken zijn hoofdzakelijk te tellen: de oudste geschiedenis van Gôwa, Tâllo, en eenige andere rijken van Celebes, welke de beoefenaar der Makassaarsche litteratuur uit mijne Chrestomathie zal kunnen leeren kennen; gelijk ook eenige hier en daar verspreide historische berigten. Zoo ook de *Râpañg*, zijnde eene verzameling van uitspraken en mededeelingen der oude vorsten en geleerden, allerlei onderwerpen betreffende,

doch meestal van dien aard, dat zij voor regenten en hoofden tot rigtsnoer van hun gedrag, vooral ten opzigte van de regtspleging, dienen kunnen. Ook uit dezen *Rapañg* heb ik onderscheidene stukken in mijne Chrestomathie opgenomen.

Dit zijn dan nagenoeg de eenige oude stukken van belang, die ik heb kunnen magtig worden. Welligt zijn er nog meer overblijfsels van vroeger litteratuur op te delven. Ik vrees echter, dat het meerendeel, zoo het bestaan hebbe, bij de sloping van het oude Makassaarsche rijk verloren geraakt is.

De litteratuur van later dagen bestaat, behalve de van elders overgenomene stukken, hoofdzakelijk in *wetten*, *brieven* en eene menigte *gedichten*. De Makassaarsche gedichten zijn voor het grootste gedeelte *Kêloñg's*, te vergelijken met de Maleische *Pânton's*, doch laatstgenoemde verre in schoonheid overtreffende, gelijk den lezer zal kunnen blijken uit de woordelijke vertaling van eenige dezer *Kêloñg's* in de Aanteekeningen op mijne Makassaarsche Chrestomathie. Behalve de *Kêloñg's*, vindt men ook nog eene andere soort van gedichten, bekend onder den naam van *Sînrilí*, eenigermate te vergelijken met de Maleische *S̃jiâr's* (شِعَر), en gewoonlijk met begeleiding der Makassaarsche viool, of *késó-késó* gezongen, terwijl zij slechts eenvoudig gereciteerd wordende, eigenlijk den naam van *Lalâkoeñg* dragen. — Even als de Maleische *S̃jiâr's*, zijn het nu eens *minneliederen*, dan eens *klaag-*, of *lijkzangen*, dan weder *heldendichten*, dan wederom poëtische produkten van geheel anderen aard. — Ook deze Sînrilí's zal men uit mijne Makassaarsche Chrestomathie kunnen leeren kennen, waarin ik, onder andere, de twee voornaamste heldendichten, te weten: die van *Mâdi* en *Dâtoe-Môeseñg* heb opgenomen. Ofschoon deze Sînrilí's insgelijks alles behalve van schoonheid ontbloot zijn, is het echter niet te ontkennen, dat de taal doorgaans met veel vreemde woorden vermengd is, hoofdzakelijk daaruit voortspruitende, dat de parallelie een hoofdvereischte hierbij uitmaakt, en men dus hetzelfde denkbeeld zooveel mogelijk onder verschillende vormen tracht weder te geven. Dit weinige zij thans genoeg. — Voor eene naauwkeuriger kennis van de litteratuur verwijs ik naar de Chrestomathie, waar ik bij ieder stuk eene soort van Inleiding gevoegd heb.

INHOUD.

I. EERSTE DEEL.

OVER SCHRIFT EN UITSPRAAK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de gedaante der letters. . . . . .Blz. 1.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over klank en uitspraak der letters. . . . . „ 3.
Over de klinkers of klankteekens. . . . . „ 8.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de overige Schrijfteekens.

VIERDE HOOFDSTUK.

Leesoefening. . . . . „ 14.

II. TWEEDE DEEL.

OVER DE WOORDVORMING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Verdeeling der woorden in oorspronkelijke en afgeleide. . . „ 20.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de zelfstandige naamwoorden. . . . . „ 21.

De afgeleide zelfstandige naamwoorden worden gevormd:

a) *door zamenvoeging van twee woorden, die een' onderscheiden beteekenis hebben.* . . . . . „ 21.

b) *door verdubbeling van het geheele grondwoord, of een gedeelte van hetzelve.* . . . . . „ 22.

c) *met behulp van de voorvoegsels* ꦲꦶ (i) *en* ꦥꦺ (*poeñg, poem, poen of poeñj*). . . . . „ 24.

met behulp van het voorvoegsel ꦥ (pa). . . . . „ 25.

d) *met behulp van de achtervoegsels* ᨀᨘᨗ (aⁿg) *en* ᨕᨀᨘᨗ (eⁿg). Blz. 27.
e) *met behulp van het achtervoegsel aⁿg of eⁿg, tegelijk met het voorvoegsel pa* . . . . . ; . . . . . „ 29.
of tegelijk met het voorvoegsel ka. . . . . . „ 31.
Over de wijze, waarop in het Makassaarsch het onderscheid in geslacht wordt aangeduid. . . . . . „ 32.
Over de wijze, waarop het getal wordt aangeduid. . . . . . „ 33.
Over de wijze, waarop het onbepaald lidwoord wordt aangeduid. „ 34.
Over de wijze, waarop het bepalend lidwoord wordt aangeduid. „ 34.
Over de wijze, waarop de naamvallen worden aangeduid . . . „ 36.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de bijvoegelijke naamwoorden. . . . . „ 38.
De afgeleide bijvoegelijke naamwoorden worden gevormd:
a) *door deelwoorden als bijvoegelijke naamwoorden te beschouwen.* „ 38.
b) *door vóórvoeging van het onafscheidbaar voorvoegsel ta.* . . . „ 39.
c) *door verdubbeling van het geheele woord, of een gedeelte daarvan.* . „ 40.
d) *door verdubbeling van het grondwoord en vóórvoeging van het onafscheidbaar voorhechtsel ka.* . . . . . „ 40.
e) *door vóórvoeging van pa en achtervoeging van aⁿg, of ook soms eenvoudig door achtervoeging van aⁿg, met of zonder verdubbeling van het grondwoord.* . . . . . „ 41.
f) *door vóórvoeging van* ᨅᨚ *of* ᨅᨚᨑ. . . . . „ 41.
Over de plaats, die het bijvoegelijk naamwoord in den zin inneemt. „ 42.
Over de aanhechting van het achtervoegsel a, dat gewoonlijk dient tot uitdrukking van ons bepalend lidwoord. . . . . . „ 42.
Over den vergelijkenden trap. . . . . . „ 43.
Over den overtreffenden trap. . . . . . „ 44.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de telwoorden. . . . . „ 45.
a) *Telwoorden voor hoofdgetallen, of cardinalia.* . . . . . „ 45.
b) *Telwoorden, die ons -maal of -voud te kennen geven.* . . . . „ 56.

c) *Rangschikkende telwoorden.* (*Ordinalia*). . . . . Blz. 57.
d) *Telwoorden voor gebroken getallen.* . . . . . „ 59.
e) *Telwoorden, die een verdeeling aanduiden.* (*Distributiva*). . . „ 59.
f) *De zoogenaamde verzamelende, of Collective telwoorden.* . . . „ 60.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de voornaamwoorden. . . . . „ 60.
A. *Aanwijzende voornaamwoorden* . . . . . „ 61.
B. *Persoonlijke voornaamwoorden.* . . . . . „ 64.
a) *Persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon.* . . . „ 64.
b) *Persoonlijke voornaamwoorden van den tweeden persoon.* . . „ 69.
c) *Persoonlijke voornaamwoorden van den eersten persoon.* . . „ 73.
C. *Vragende voornaamwoorden.* . . . . . „ 78.
D. *Onbepaalde voornaamwoorden.* . . . . . „ 79.
E. *Betrekkelijke voornaamwoorden* . . . . . „ 79.
F. *Wederkeerige voornaamwoorden.* . . . . . „ 81.
G. *Bezittelijke voornaamwoorden.* . . . . . „ 81.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over de werkwoorden. . . . . „ 83.
De afgeleide werkwoorden worden gevormd:
a) *door zamenvoeging van woorden die een onderscheiden beteekenis hebben.* . . . . . „ 83.
b) *door verdubbeling van het geheele woord of een gedeelte.* . . „ 83.
c) *door voorvoeging van* ᜁ (á). . . . . „ 85.
d) *door voorvoeging van een' neusletter.* . . . . . „ 86.
e) *door voorvoeging van* ᜂ (má). . . . . „ 90.
f) *door voorvoeging van* ᜃ (ni). . . . . „ 91.
g) *door voorvoeging van* ᜄ (tá). . . . . „ 92.
h) *door achtervoeging van* ᜁ (i). . . . . „ 93.
i) *door achtervoeging van* ᜅ (ang̃). . . . . „ 95.
k) *door voorvoeging van* ᜉ (pi). . . . . „ 97.
l) *door voorvoeging van* ᜈ (pa). . . . . „ 99.

m) *door voorvoeging van* 𑻠𑻲 (ka) . . . . . .Blz. 102.

n) *door voorvoeging van* 𑻡𑻠𑻲 (paka). . . . . „ 104.

o) *door voorvoeging van* 𑻢 (si). . . . . „ 104.

p) *door voorvoeging van* 𑻣𑻤 (pîti), 𑻡𑻥 (pâra), *of* 𑻦𑻧 (sâma) „ 106.

Over de wijze, waarop men zich in het Makassaarsch van het werkwoord bedient, of over de zoogenaamde vervoeging der werkwoorden. „ 107.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de bijwoorden. . . . . „ 118.

1°. *Bijwoorden van tijd.* . . . . . „ 119.

2°. *Bijwoorden van plaats.* . . . . . „ 120.

3°. *Bijwoorden van verschillenden aard.* . . . . . „ 121.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Over de voorzetsels. . . . . „ 126.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Over de voegwoorden. . . . . „ 127.

TIENDE HOOFDSTUK.

Over de tusschenwerpsels. . . . . „ 131.

MAKASSAARSCHE SPRAAKKUNST.

EERSTE DEEL.

OVER SCHRIFT EN UITSPRAAK.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE GEDAANTE DER LETTERS.

§ 1. De Makassaren hebben 19 letters, die door hen nu eens 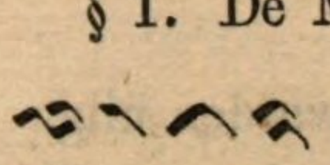 (ânroñg lôntará), of *moeders van het geschrift*, dan eens 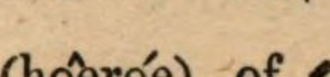 (hôêrgé) of 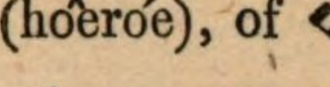 (hôêroepóe), of 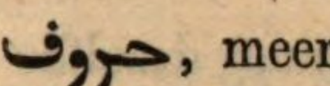 (hôêroepoé), of 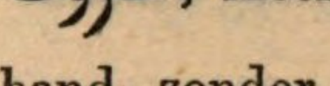 (hôropó) (het Arab. حروف, meervoud van حرف *letter*) genoemd, en van de linker naar de regterhand, zonder aanéénhechting, elk op zich zelf, geschreven worden.

§ 2. Deze letters zijn de volgende:

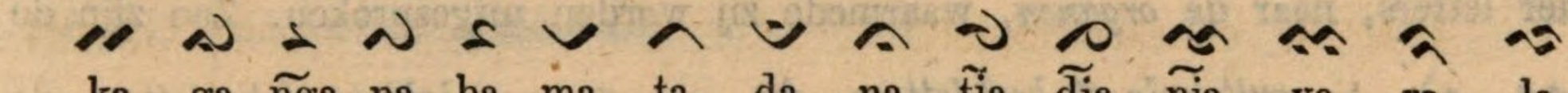

ka ga ñga pa ba ma ta da na tja dja nja ya ra la

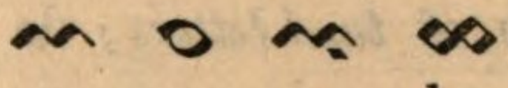

wa sa a ha

§ 3. Behalve dit Alphabet heeft men nog een ander, dat thans in onbruik geraakt, en bij weinig of geen Inlanders meer bekend is. De gedaante dezer oude letters vindt men op de nevensstaande plaat.

NB. De *ha* wordt in het oude letterschrift niet gevonden.

§ 4. Vraagt men, *wanneer*, en *om welke reden* dit oude Alphabet door het andere verdrongen is; zoo is het tot dusverre, bij volslagen onkunde van den Inlander ten opzigte van deze kwestie, alsmede bij gebrek aan de daartoe vereischte historische bronnen, volstrekt onmogelijk om een bepaald antwoord te geven. Zooveel kan men alleen met zekerheid vaststellen, dat het oude schrift nog tegen het einde der 17de eeuw algemeen gebezigd werd, aangezien ik een handschrift in mijn bezit heb, hetwelk met deze letter geschreven is, en waarin gesproken wordt van personen, die te dien tijde in leven waren. Welligt is het schrift later tegelijk met het gansche volk, hetwelk sedert 1668 zoo zeer in zijne magt ge-

fnuikt was, al meer en meer achteruit gegaan. Mij ten minste komt het niet onwaarschijnlijk voor, dat men bij gemis aan goeden smaak, en uit zekere soort van vadsigheid, of laat mij liever zeggen, zucht om zich maar spoedig van den arbeid af te maken, de sierlijke oude Makassaarsche letter onwillekeurig hoe langer hoe meer afgeknot en misvormd heeft, tot dat er ten laatste het tegenwoordig Alphabet is overgebleven. Ik verbeeld mij, dat eene naauwkeurige beschouwing en vergelijking van beide letterschriften deze mijne gissing bevestigen zal. Hieruit zou dus volgen, dat beide één en denzelfden oorsprong hadden. Doch waar deze te zoeken, bij het volk zelf of elders?

§ 5. Het Makassaarsche letterschrift, zoowel het oude, als dat, hetwelk tegenwoordig in gebruik is, heeft niet de minste overeenkomst in vorm met het *Dévanâgarî* of Sanskritsche letterschrift. Echter is het opmerkelijk:

a) dat alle letters, op zich zelf staande, insgelijks met een *a* worden uitgesproken. (Verg. F. Bopp in zijne *Sanskr. Grammatik* § 4).

b) dat de volgorde, waarin de letters gewoonlijk voorkomen, nagenoeg dezelfde is. (Vrg. Bopp, ter aangeh. plaats § 1).

c) dat bij die volgorde evenzeer hoofdzakelijk tot grondslag ligt de indeeling der letters, naar de *organen*, waarmede zij worden uitgesproken. Zoo zijn de *gutturale* of *keel-letters;* de 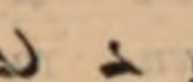 *labiale* of *lip-letters;* de 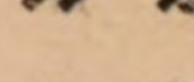 , hetzij *linguale* of *tong-letters*, hetzij *dentale* of *tand-letters;* de *palatale* of *verhemelte-letters.* Voorts zou men de 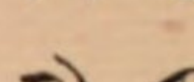 , zooals beneden nog duidelijker blijken zal, zeer gevoegelijk *semivocales* of *halfklinkers* kunnen noemen, en de 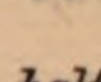 onder de *palatale*, de 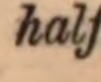 onder de *linguale*, de 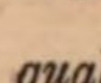 onder de *dentale*, en de 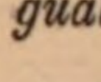 hetzij onder de *dentale*, hetzij onder de *labiale* letters kunnen rangschikken. Wat eindelijk de *litera sibilans* of *sis-letter* 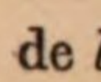 , alsmede de 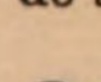 en 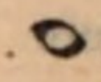 betreft, zoo zou men de eerste, hetzij bij de *palatale*, hetzij bij de *linguale* of *dentale*, de beide laatsten bij de *gutturale* letters kunnen indeelen. Tot verduidelijking diene volgend tabelletje:

Gutturalen 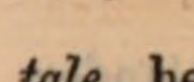 *ka, ga, ñga, a, ha.*

Labialen 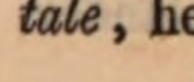 *pa, ba, ma, wa.*

Dentalen 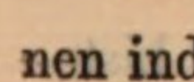 *ta, da, na, wa, la, sa.*

Lingualen 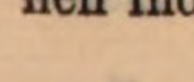 *ta, da, na, ra, sa.*

Palatalen 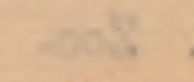 *t̃ja, d̃ja, ñja, ya, sa.*

(Vergel. Bopp in zijne *Sanskr. Gramm.* § 1 en 29).

NB. Behalve de 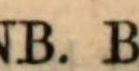 zou men insgelijks, even als in de Griekse Spraakkunsten gewoonlijk geschiedt, de *neusletters* 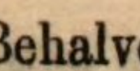 , en welligt ook de , tot de *semivocales* of *liquidae* (vloeijende letters) kunnen rekenen, als die zich insgelijks in de uitspraak bijzonder gemakkelijk met voorafgaande lettergrepen verbinden. Vergl. Matthiae's *Griechische Grammatik*, 2de uitgave, Deel I, bl. 26, I., N°. 1, Lett. *a*.

§ 6. Sommigen, vooral de priesters, bedienen zich gaarne van het Arabisch Alphabet, en wel zóó, als het door de Maleijers gewijzigd is. Dit geschiedt meestal, hetzij om een zeker vertoon van geleerdheid te maken; hetzij omdat de Koran en andere godsdienstige geschriften in het Arabisch en dus insgelijks met deze letter geschreven zijn; hetzij omdat het Arabisch letterschrift, met al deszelfs onderscheidene teekenen meer geschikt is, om de ware uitspraak, en hetgeen in het Makassaarsch dikwijls hetzelfde zegt, de juiste beteekenis der woorden met naauwkeurigheid aan te duiden.

§ 7. *Kapitale-* of *hoofdletters* heeft men in het Makassaarsche letterschrift niet. Alleenlijk vindt men soms de *eigennamen*, en ook wel het eerste woord van een nieuw hoofdstuk of paragraaf, of van welke andere nieuwe afdeeling het ook wezen moge, met roode inkt geschreven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER KLANK EN UITSPRAAK DER LETTERS.

§ 8. Bij het opnoemen van de letters (§ 2) is de uitspraak te gelijker tijd reeds aangegeven, vermits *naam* en *uitspraak* hier volstrekt niet van elkander verschillen. Thans echter willen wij de letters meer ieder afzonderlijk beschouwen, en ons daarbij houden aan de volgorde, waarin wij ze op het einde van § 5 gerangschikt hebben.

§ 9. (ka) wordt uitgesproken als onze *k* in *kaart*, *kans*, *Turken*; bijv.: 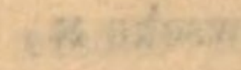 (kâmbará) *tweeling;* (sikâmma) *alle.*

§ 10. (ga) komt niet volkomen overeen met onze *g* in *gaan*, *graag*, *hoogte*, maar meer met de *g* in het Fransche *gagner*, *gouverner*, of met de *g* in het Engelsche *go*, *begin*, of met de *g* in het Duitsche Geiſt, groß enz.; bijv.: 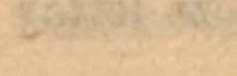 gâdóe) *staatsiekleed;* 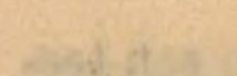 (goêntoeróe) *donder.*

NB. Men wachte zich bij het schrijven om het puntje van deze letter te laag en te veel naar de regterzijde te plaatsen, dewijl het anders een *pa* met den klinker *oe* er onder zoude worden.

§ 11. (ñga). De klank dezer gutturale neusletter wordt zeer goed weêrgegeven door onze *ñg*, mits men de *n* en de *g* niet verkeerdelijk in de uitspraak van elkander scheide, maar ze als het ware tot één letter vereenige; weshalve wij ook hier en elders steeds een vereenigingsteeken daarboven zullen plaatsen. Men denke aan onze *ñg* in *ding*, *rang*, *verlañgen* (niet: *verlan-gen*), *hañgen* (niet: *han-gen*), aan de Engelsche *ñg* in *kiñg*, *beloñg*; bijv.: 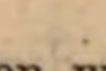 (ñgâpa) *waarom?* 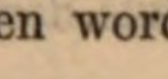 (lâñgeré) *hooren*; enz. Wanneer in een woord, onmiddellijk vóór één van de gutturale letters eene neusletter vereischt wordt, bedient men zich uitsluitend van de gutturale neusletter, die alsdan in het Makassaarsch niet geschreven wordt, evenmin als de *m*, *n*, en *ñj*, wanneer die aan het einde eener lettergreep geplaatst zijn; bijv. 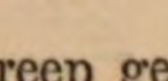 (lâñgkará) *zeldzaam;* 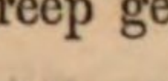 (lâñggará) *bidkapel.* Wanneer een woord op eene neusletter eindigt, en in de uitspraak niet onmiddellijk met het volgende verbonden wordt, bedient men zich altoos van deze *nasaal*, onverschillig met welke letter het volgende woord beginne, doch ook in dit geval wordt de *neusletter* nooit geschreven; bijv.: 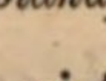 (djârañg) *paard.*

§ 12. (a). Men denke bij deze letter vooral niet aan onzen klinker *a*, maar aan een werkelijken medeklinker, bijv. aan de Arabische ا, de Hebreeuwsche א, de Syr. ܐ, de Javaansche ꦄ, aan den Griekschen *spiritus lenis* enz. Deze letter geeft alzoo slechts eene zeer zachte áanblazing te kennen; is als het ware een teeken, dat hier een lettergreep met een klinker begint, zoodat wij bij het uitspreken slechts zeer weinig kracht hebben aan te wenden; bijv.: 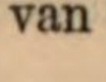 (âlle) *nemen;* 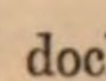 (îpará) *zwager;* 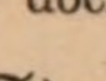 (oêloe) *hoofd;* 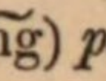 (êró) *willen;* (ôló-ôló) *beest.*

NB. Men plaatse het puntje van deze letter vooral niet te laag, dewijl men anders zou kunnen denken, dat het een *wa* met den klinker *oe* er onder was.

§ 13. (ha). Deze letter wordt, zooals boven (§ 3) is aangemerkt, in het oude Makassaarsche Alphabet niet aangetroffen, en schijnt uit het Arabisch letterschrift te zijn overgenomen. Men denke slechts aan de Arab. ه. Deze letter komt dan ook bijna alleen voor in woorden, die uit het Maleisch of Arabisch ontleend, in het oorspronkelijk, hetzij met een ه, hetzij met een ح,

hetzij ook soms met een خ geschreven zijn. De uitspraak komt geheel overeen met die van den *spiritus asper* in het Grieksche Ἕλλην; van de *h* in ons *huis*, *heer*, in het Engelsche *house*, in het Duitsche Huhn, enz. bijv. 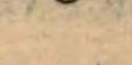 (Hâbelé) = het Arab. هَبِيلٌ, *Abel;* 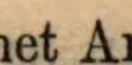 (hâllalá) = het Arab. حلال, *geoorloofd;* 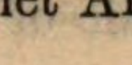 (âherá) = het Arab. الآخِرَةُ, *het toekomende leven.*

§ 14. (pa) gelijk aan onze *p* in *paus*, *loopen;* bijv. 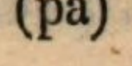 (pônna) *indien.*

§ 15. (ba) gelijk aan onze *b* in *bouwen;* bijv. 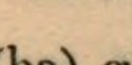 (bâllá) *huis.*

§ 16. (ma). De uitspraak dezer labiale neusletter is dezelfde als die van de *m* in *mijn*, *opsommen;* bijv. 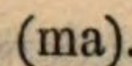 (mânna) *ofschoon;* 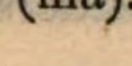 (kâmma-mîn̄jd̄jo) *aldus.*

Wanneer in een woord onmiddellijk vóór één van de *labiale* letters een neusletter vereischt wordt, bedient men zich uitsluitend van de labiale neusletter, die echter alsdan in het Makassaarsch niet geschreven wordt, evenmin als de *n̄g*, *n* en *n̄j*, wanneer die aan het einde eener lettergreep geplaatst zijn; bijv. 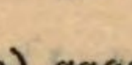 (lâmpa) *gaan;* 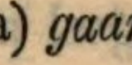 (papalêmba) *een afschrift.*

§ 17. (wa). Deze letter, die zoowel tot de *labiale*, als tot de *dentale* letters behoort, staat niet volkomen gelijk met ons *w* in *weder*, maar meer met de *w* in het Engelsche *will*, *was*, *were*, of met het Fransche *ou* in *oui*, *ouate;* met andere woorden, het is niet enkel eene *labiale* letter, maar insgelijks eene *semivocalis* of *halfklinker*. — Wegens deze verwantschap met den *oe*- klank, zal men achter een zachte *oe* of *o*, wanneer daarop weder een klinker volgt, als van zelf deze letter (wa) laten hooren; weshalve men alsdan ook best doet van die te schrijven; bijv. 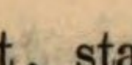 (roêwa) *twee*, beter dan 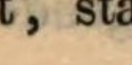 (roêa); 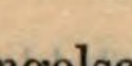 (bôwon̄g) *het hoofd omsluijeren*, beter dan 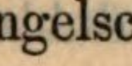 (boön̄g).

§ 18. (ta). Deze letter, die zoowel tot de *dentale*, als tot de *linguale* letters behoort, wordt uitgesproken als de *t* in ons *tent*, *tante;* bijv. (tâllassá) *levend;* (tontôn̄gan̄g) *venster.*

§ 19. (da), insgelijks zoowel tot de *dentale* als tot de *linguale* letters behoorende, heeft den klank van *d* in ons *deur*, *donder;* bijv. (doêdoe) *zeer*, *sterk;* (tádo̱dó), *slaap hebben.*

Men plaatse het puntje van deze letter vooral niet te hoog; anders zou men soms kunnen meenen, dat het een *ma* met den klinker *i* er boven was.

§ 20. (na), insgelijks zoowel onder de *dentale* als onder de *linguale* neus-

letters gerangschikt, wordt uitgesproken als de *n* in ons *en*, *nemen*, *meenen;* bijv. (âná) *kind;* 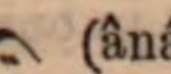 (nâwa) *denken.* — Wanneer in een woord onmiddellijk vóór één van de *dentale* of *linguale* letters eene neusletter vereischt wordt, bedient men zich uitsluitend van de met haar verwante dentale of linguale neusletter, die alsdan niet geschreven wordt, evenmin als de *ñg*, *m*, en *ñj*, wanneer zij aan het einde van een lettergreep geplaatst zijn; bijv. 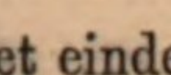 (mântañg) *wonen;* 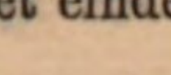 (mândañg) *stil* of *bewegingloos zijn;* 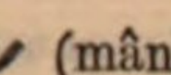 (mânna) *ofschoon;* 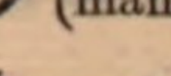 (anrâí) *oostwaarts gaan.*

NB. Men plaatse het puntje van deze letter niet te laag; anders zou het een *ta* met den klinker *oe* er onder zijn.

§ 21. (la) gelijk aan onze *l* in *leven*, *al;* bijv. 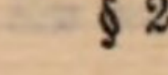 (lâppá) *vouw;* 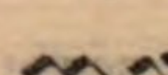 (âllo) *dag.*

Deze tandletter behoort insgelijks tot de *liquidae* of *vloeijende* letters (§ 5), en heeft dit eigenaardige, dat de Makassaar niet gaarne in één en hetzelfde woord een *nasaal*-klank vóór dezelve hoort. Daarom, wanneer men, bij voorbeeld, vóór een woord, dat met een *l* begint, een onafscheidbaar voorvoegsel plaatst, hetwelk op een neusletter eindigt, valt deze weg, en wordt de onmiddellijk voorafgaande klinker, zoo die kort is, lang gemaakt, of anders de eerstvolgende letter, te weten de *l*, die uit haren aard hiervoor bijzonder vatbaar is, verdubbeld. Vergelijk Bopp's *Sanskr. Gramm.*, 2e. uitgave, § 66, en Matthiae's *Griech. Gramm.* 2e. uitgave. Deel I, bl. 95, waar *συλλέγω* voor *συνλέγω* wordt opgegeven.

§ 22. (sa). Deze sisletter, die men insgelijks zoowel onder de *linguale*, als onder de *dentale* en *palatale* letters rangschikken kan, heeft den klank van onze *s* in *sissen;* bijv. 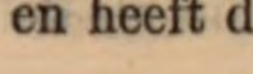 (ásâre) *geven;* 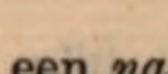 (âse) *paddie.* — De klank van onze *z* is in het Makassaarsch niet bekend.

Ook vóór deze letter treft men niet dan hoogst zeldzaam eene neusletter aan, welligt dewijl de klank der nasalen te zacht is voor het harde dier te regt genoemde *sis*-letter. Wanneer men alzoo een onafscheidbaar voorvoegsel, dat op een *nasaal* eindigt, wil hechten aan een woord, dat met een *sa* begint, heeft hier hetzelfde plaats, als in de vorige § is aangegeven, te weten: wegwerping der nasaal en verlenging van den voorafgaanden klinker, zoo die kort is, of anders, verdubbeling van de eerstvolgende letter, zijnde hier de *s*, die insgelijks, al is het ook niet in dezelfde mate, gaarne verdubbeld wordt. Vergel. Matthiae ll. bl. 95, waar *συσσείω* gebezigd wordt voor *συνσείω*.

§ 23. (ra) gelijk onze *r* in *regel*, *eere*; bijv. (înrañg) *schuld*; (rêpé) *breken*.

§ 24. (t̃ja). Deze palatale letter wordt uitgesproken als onze *t̃j*, doch zóó, dat deze twee letters als één beschouwd worden; weshalve wij zoowel hier als later steeds een vereenigingsteeken daarboven zullen plaatsen, alzoo *t̃joe*- *t̃joe* en niet *t̃joet-joe*. Dat de klank van de beter door het Engelsche *ch* in *church* zou wedergegeven worden, gelijk door Marsden ten opzigte van de Maleische letter च beweerd, en door Elout bepaald tegengesproken wordt (zie Mal. Spraakkunst van Marsden, door Elout vertaald, bl. 12), en gelijk ook door Cornets de Groot ten opzigte van de Javaansche letter ꦕ aangemerkt, en door Taco Roorda niet tegengesproken wordt (zie Javaansche Spraakk. van Cornets de Groot, door Taco Roorda uitgegeven § 13) (*), is mij althans tot dusverre niet gebleken.

§ 25. (d̃ja). Deze palatale letter wordt uitgesproken als onze *d̃j*, in *mandje*, *Obadja*, mits beide letters, overeenkomstig het vereenigingsteeken, als één letter worden uitgesproken, en vooral niet van elkander gescheiden; bijv. (d̃jârañg) *paard*; (âd̃jará) *leeren*. Ook hier, vermeen ik, heeft men insgelijks geenszins aan de Engelsche *j* in *judge* te denken, ofschoon Cornets de Groot zulks van de Javaansche ꦗ (Jav. Spraakk., uitgegeven door Taco Roorda § 20), en Marsden, in strijd met Elout (Mal. Spraakk., vertaald en uitgegeven door Elout, bl. 12), zulks van de Maleische ज beweren mogen.

§ 26. (ñja). Deze *palatale* neusletter wordt uitgesproken als onze *ñj*, tot één letter vereenigd; bijv. (ñjâta) *duidelijk*; (kañjâme) *proeven*.

Wanneer in een woord, onmiddellijk vóór één van de *palatale* letters eene neusletter vereischt wordt, bedient men zich van de daarmede verwante palatale neusletter, die echter alsdan in het Makassaarsch niet geschreven wordt, even min als de *ñg*, *m* en *n*, wanneer zij op het einde van een lettergreep geplaatst zijn; bijv. (añj̃t̃jîniki) *iets zien*; (ânj-d̃jo) *die*.

§ 27. (ya). Deze palatale letter wordt insgelijks eene *semivocalis* of *halfklinker* genoemd, dewijl men, om haar goed uit te spreken, vóór onze *j* in *jong*,

---

(*) Men vergelijke ook de *Javaansche Grammatica*, door T. Roorda, Amst. 1855, 1e. Deel, § 30, welk werk aan den Schrijver bij de vervaardiging zijner *Makassaarsche Spraakkunst* nog evenmin bekend kon zijn, als de 2e. druk van de *Handleiding bij de beoefening der Maleische Taal- en Letterkunde*, door Dr. J. J. de Hollander, te Breda in 1856 uitgegeven.

eventjes een *i*-klank moet laten hooren. Haar klank staat alzoo gelijk met dien van het Fransche *y* in *il y a*. Wegens deze verwantschap met de *i*, zal men achter een zachte *i* of *e*, wanneer daarop wederom een klinker volgt, als van zelf deze letter ya laten hooren, weshalve men ook best doet van die in zulk een geval te schrijven; bijv. siyagẫng) *te zamen*, *met*, beter dan siagẫng), ofschoon het woord ook zamengesteld zij uit *si* + *agã̃ng*; rêyalá) *Spaansche mat*, beter dan rêalá).

Men plaatse de puntjes van deze letter niet te laag, en vooral het een niet lager dan het andere; anders zou men soms kunnen meenen, dat er een a), met den klinker *oe* er onder, geschreven stond.

met het boventeeken van voren of aan de linkerhand, wordt soms bij verkorting geschreven voor îya).

OVER DE KLINKERS OF KLANKTEEKENS.

§ 28. Alle letters, waaruit een Makassaarsch woord bestaat, zijn van een klinker voorzien, en vormen dus ieder op zich zelve eene lettergreep; bijv. bâlasá) bestaat uit *drie letters*, en ook te gelijker tijd uit drie lettergrepen, te weten *ba* + *la* + *sa*. In de uitspraak is dit evenwel niet altoos te hooren, aangezien men dan van tijd tot tijd achter den klinker een *nasaal* of *neusletter* hooren laat (§ 11, 16, 20, 26); bijv. lâñgga) bestaat uit *lañg* + *ga*; lâmpa) uit *lam* + *pa*. Dikwijls ook wordt een medeklinker zóó uitgesproken, dat hij zoowel de eene lettergreep sluit, als de andere opent; waardoor het in onze ooren klinkt, alsof de voorafgaande lettergreep door een medeklinker gesloten was. Wij zullen in het schrijven der Makassaarsche woorden met Hollandsche letters zulke medeklinkers eenvoudig verdubbelen; bijv. = ádj̃âppa.

§ 29. Ofschoon de Makassaar in zijne taal geene geschikte benaming voor ons woord *klinker* heeft, kent hij desniettemin *vijf klinkers*, te weten: *a*, *i*, *oe*, *e*, *o*. Deze kunnen verdeeld worden in *lange*, hetzij *zachtlange* of *scherplange*, en *korte*, hetzij *zacht-korte* of *scherp-korte* klinkers. De uitspraak der *scherp-korte* klinkers is voor den Europeaan allermoeijelijkst, en misschien het best weder te geven, door, bij het uitspreken, den adem maar half uit te blazen, en dan weêr eenigzins op te halen. De lettergreep, waarin zulk een klinker voorkomt, wordt op

deze wijze als het ware gesloten, terwijl de sluiting anders met de nasaal of ook door middel van verdubbeling des volgenden medeklinkers geschiedt.

Dit onderscheid tusschen *lange* en *korte*, gelijk ook tusschen *zachte* en *scherpe* klinkers wordt in het Makassaarsche schrift volstrekt niet, in het Hollandsche slechts gebrekkig uitgedrukt. Waar het voor de uitspraak volstrekt vereischt wordt, om dit onderscheid duidelijk op te geven, bedien ik mij van een daartoe opzettelijk aangenomen teekentje. Een liggend streepje boven den klinker geeft te kennen, dat die lang is, bijv. ā, ī, ōē, ē, ō. — Een schuinsstaand streepje boven de letter is het teeken van een *scherpen* klinker, bijv. á, í, óe, é, ó. — Een klein kapje boven de lettergreep dient om den lezer te waarschuwen, dat daarop de *klemtoon* valt, bijv. karêba.

§ 30. De klinker *a* wordt in het Makassaarsch nooit geschreven. Afwezigheid van klankteeken geeft te kennen, dat men aan dezen klinker te denken heeft. De uitspraak van de lange *a* staat gelijk met onze *a* in *paard*, *laten*, *kapen;* bijv. (sâlâ) *verkeerd;* (agẫng) *gezel*. — De *zacht-korte a* heeft den klank van onze *a* in *lat*, *pad;* bijv. (sâllang), (djâmpang). — De Makassaarsche *scherpe a* wordt, voor zoover mij bekend is, evenmin als de andere *scherpe* klinkers, in eenige Europesche taal aangetroffen; dezelve is op bovengemelde wijze uit te spreken, bijv. (âba) *overstrooming*.

§ 31. De klinker *i* wordt aangeduid door middel van een puntje boven de letter te plaatsen, en van daar bestempeld met den naam van (tîtí) *tittel*, of ook van (âná irâte), zooveel als: *kind* of *teeken boven de letter*. De uitspraak der lange *i* staat gelijk met onze *i* in *zien*, *spiegel*, enz.; bijv. (tîlīng) *schuinsch;* (sîtto), *breken*. De *zacht-korte i* staat gelijk met onze *i* in *spin*, *linnen;* bijv. (nanînring) *daauw;* (rînring) *wand*. — De Makassaarsche *scherpe i* wordt uitgesproken, gelijk boven (§ 29) is aangegeven; bijv. (lîlí) *digt stoppen;* (pîpí) *soort van vogeltje;* (nînî) *fijn*.

NB. Men zorge, om dezen klinker niet te digt boven de letter te schrijven, dewijl men hem anders ligtelijk met het punt van een letter zou verwarren.

§ 32. De klinker *oe* wordt aangeduid door middel van een puntje onder de letter, en daarom ook genoemd, hetzij een (tîtí) of *tittel*, hetzij een (âná irâwa), zooveel als: *kind* of *teeken beneden de letter*. De uitspraak staat gelijk met onze *oe* in *boeken*, *roepen*. Wordt echter de lettergreep

door een volgenden medeklinker, of ook door bijvoeging eener nasaal gesloten, zonder dat op die lettergreep de klemtoon valt, zoo spreekt men de *oe* doorgaans eenigzins korter uit; bijv.: 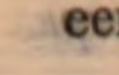 (tôenoe) *branden;* (tôenroeñg) *slaan.* — De *scherpe oe* wordt op bovengemelde wijze uitgedrukt (§ 29). Men vergelijke hierbij voorbeelden als de navolgende: 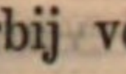 (boêboé) *uittrekken;* (baróêboé) *vodden, lorren.* Ook deze klinker moet niet te digt bij de letter gevoegd worden, dewijl men hem anders evenzeer met de bij de letters zelve behoorende punten zou kunnen verwarren.

§ 33. De klinker *e* wordt aangeduid door een streepje met een haak ( ) vóór de letter te plaatsen. De Inlander noemt dit 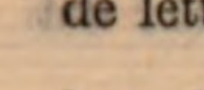 (âná ri-bôko), lett. *kind* of *teeken, dat de letter achter haar rug heeft*, den medeklinker als het ware vergelijkende met iemand, die zich van de linker- naar de regterzijde voortbeweegt. — De uitspraak der lange *e* staat gelijk met onze *e* in *een, veel*, en in de eerste lettergreep van *leenen;* bijv. 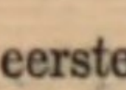 (pêlá) *weggooijen;* (mêntenñg). — De *zacht-korte e* komt in klank overeen met onze *e* in *en, pen, laven;* bijv. 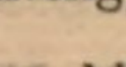 (lênna) *comptant;* (tôdjeñg), *waar.* — De *scherpe e* wordt uitgesproken, zooals boven (§ 29) is aangegeven; bijv. 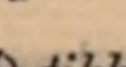 (têté) *tikken;* (pêpé) *slaan.*

§ 34. De klinker *o* wordt aangeduid door een klein teeken achter de letter te plaatsen ( ). De Inlander bestempelt dit met den naam van (âná riyôlo), *kind* of *teeken, dat de letter van voren heeft*, den medeklinker als het ware vergelijkende met iemand, die zich van de linker- naar de regterzijde voortbeweegt. De uitspraak der lange *o* staat gelijk met onze *o* in *toon, loven*, enz.; bijv. 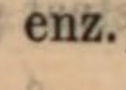 (bōñg) *sluijer;* (tôdjeñg) *waar;* (bôdo) *kort.* — De *zacht-korte o* komt in klank overeen met onze *o* in *gom, mos, rijkdom;* bijv. 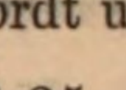 (tôntoñg) *zien;* (bômbañg) *golf.* — De *scherpe o* wordt uitgesproken, zooals § 29 is aangegeven; bijv. 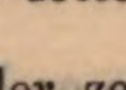 (ñgókó) *bijten.*

§ 35. Eigenlijk gezegde tweeklanken worden in het Makassaarsch even min als in het Javaansch gevonden; het ligt dan ook in den aard van het Makassaarsche letterschrift, dat men onmogelijk twee klinkers bij elkander kan voegen, zonder ze door een van elkander te scheiden. Van daar dat onze tweeklank *au* of *aau* door den Makassaar geschreven wordt met 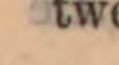 (*aoe* of *āoe*), en onze tweeklank *ai* of *aai* met (*aï* of *āï*). Men wachte zich echter, om in de uitspraak de afscheiding der lettergrepen al te sterk te laten hooren. Met andere

woorden, men houde den middenweg tusschen geheele afscheiding en geheele inéénsmelting. Bijv. 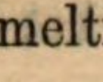 is noch uit te spreken als *bâ-oe*, noch als *bau*. Wellig zou men het naast bij den waren klank komen, door uit te spreken alsof er *bau* stond, doch zoo dat men insgelijks eenigermate een *oe*-klank liet hooren. Zoo ook 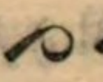 noch uit te spreken als *d̃jẫ-i*, noch als ons *d̃jaai*, maar zoo, dat bij ons *djaai*, de *i*-klank eenigzins meer vernomen worde. Om de overige tweeklanken, die in vreemde woorden voorkomen, te schrijven, splitst men ze op gelijke wijze, en voegt er ook een , of anders hetzij een , hetzij een tusschen. Dit laatste hangt natuurlijk geheel af van den eersten klinker; is dit bijv. een *o*, *u* of *oe*, zoo bedient men zich van de ; is dit een *e* of *i*, zoo bezigt men meestal de (Vergel. § 17 en 27); bijv. het Holl. *duit* wordt in het Makassaarsch geschreven: (dôwé).

DERDE HOOFDSTUK.

VAN DE OVERIGE SCHRIJFTEEKENS.

§ 36. Gelijk boven reeds is aangemerkt, wordt de neusletter aan het einde van een lettergreep nooit geschreven. Soms echtêr bedient men zich, ten gevalle van eerstbeginnenden, van een teeken, hetwelk onder den naam van *ãñj̃ja* bekend, en boven de letter geschreven () in het Makassaarsch te kennen geeft, dat die letter met eene nasaal, hetzij *ñg*, *m*, *n* of *ñj* (zie boven § 11, 16, 20 en 26) moet uitgesproken worden; bijv. (salâñgga) *schouder;* (lâmboesóe) *regt, regtvaardig;* (sânnañg) *rustig;* (añj̃tj̃îníki) *iemand zien.*

NB. Men verwarre de Makassaarsche *ãñj̃ja* niet met de Boeginesche. In laatstgenoemde taal is het geen hulpmiddel voor eerstbeginnenden, maar evenzeer benoodigd voor de taal als onze klinkers. De Boeginesche *ãñj̃ja* komt overeen met onze *e* in *geloof* en dergelijke, evenwel met dit onderscheid, dat men ook iets van den *a*-klank moet laten hooren, en daarom welligt het best weêr te geven door het schrijven van een *a* met een klein *e*-tje er boven, aldus *å̈*.

§ 37. De Maleische اڠك (âñgka) (٣), zijnde niets anders dan het Arab. cijfer 2, dat men achter de woorden schrijft ten teeken, dat zij bij het uitspreken moe-

ten verdubbeld worden, wordt ook soms in het Makassaarsch overgenomen; bijv. ᨕᨗᨑᨚ (en in het oude schrift ᨀᨗᨑᨚ) = ᨕᨗᨑᨕᨗᨑ (en in het oude schrift ᨀᨗᨑᨀᨗᨑ). Voorts heeft de Makassaar nog een ander middel om de verdubbeling eener enkele lettergreep aan te duiden, te weten: door den klinker tweemaal te schrijven; bijv.: ᨑᨗᨗ, in stede van ᨑᨗᨑᨗ (lôlo) *jong;* ᨗᨗᨀ, in stede van ᨗᨀᨗᨀ (tête) *brug*, enz. Met andere klinkers geschiedt zulks zelden, als ligtelijk aanleiding tot verwarring gevende.

§ 38. Het eenige leesteeken, dat men in het Makassaarsch heeft, bestaat zoowel in het oude als in het hedendaagsche schrift, in drie schuins onder elkander geplaatste puntjes (⁘), die bij vlug schrijven wel eens in een streep overgaan. Het heet ᨅᨕᨚᨁ (pasîmbang̃), van ᨕᨚᨁ (sîmbang̃) *ergens tusschen zijn*. Dit teeken wordt zoo dikwijls gebezigd, als men maar eventjes wenscht uit te rusten van het spreken. In het schrift kent men alzoo geen onderscheid tusschen korter of langer pause. Om in dit gebrek eenigermate te voorzien, zal men soms, gelijk reeds boven is aangemerkt (§ 7), bij den aanvang van eene nieuwe afdeeling één of meer woorden met roode inkt schrijven.

§ 39. Aan het einde van een geschrift bedient men zich gewoonlijk van het Arab. انتهى, of ook wel van تمت, in stede van تم, *het is geeindigd*, of ook wel met bijvoeging van الكلام, *de rede is geeindigd*. In het midden van een brief vindt men, na groete en heilbede, doorgaans het Arab. وبعده, echter meestal achtervolgd van de Makassaarsche vertaling: ᨀᨗᨔᨚᨑᨗᨑᨗᨑᨗᨑᨗᨑᨗᨑᨀᨗ (naîya-ri-bokowânna) *en daarna*. In het begin van den brief en op het adres schrijft men doorgaans: علامة ᨀᨗᨑᨗᨑᨗᨑᨗᨑᨗᨑᨀᨗ (alâmat soerâna Iyânoe), lett. *het teeken van den brief van NN.* enz.

Aan het hoofd van een brief plaatst men gewoonlijk de Arabische woorden: قول الحق, *het woord der waarheid*, hetzij alleen, of ook wel met bijvoeging van وكلام الصدق *en de rede der waarheid*. Soms maakt men ook gebruik van het Arabische: هذا كلام البيان (lett. *dit is de rede der duidelijkheid*, of *der klaarblijkelijkheid*), *dit is het woord, dat klaar en duidelijk is*. Uit de wijze, waarop de letters dezer woorden bij elkander gevoegd worden, kan men soms opmaken, in welke stemming de schrijver verkeert, of hij goed, dan wel kwalijk gezind is. Nog duidelijker is het doorgaans, of hij aan meerderen, dan wel aan minderen, of hij aan ouders, dan wel aan leermeesters schrijft, enz. Ten bewijze hiervan dienen de figuren, die ᨀᨗᨑᨗᨑᨗ ᨕᨗᨑᨗ (oêloe-soêrá) genoemd worden, en in wier trekken en krullen men

gemakkelijk de bovengenoemde Arabische woorden zal herkennen. Zij zijn op de plaat bij bladz. 1 afgebeeld, terwijl de volgende opmerkingen tot nadere verklaring dienen:

N°. 1 geeft te kennen, dat de schrijver verstoord is en uit de hoogte spreekt, gelijk de gebiedende houding van het beeldje niet onduidelijk voorstelt; bijv. te bezigen in brieven van oorlogsverklaring.

N°. 2 duidt, overeenkomstig de knielende houding van het beeldje, eene verootmoediging aan, wordt dus alleen gebezigd, wanneer iemand aan zijn' meerderen schrijft, tegen wien hij in het een of ander opzigt misdreven heeft.

N°. 3 een vaartuig voorstellende, wordt gebezigd door iemand, die zich aan boord van een praauw bevindt.

N°. 4 is meest gebruikelijk en kan door iedereen gebezigd worden.

N°. 5—11 ingesloten, worden gewoonlijk gebezigd, wanneer men aan menschen schrijft, wien men eenige eer bewijzen wil, als aan vorsten, aan ouders, aan een geliefde, enz.

N°. 5 wordt meestal boven aan de brieven van den Gouverneur van Celebes geplaatst, wanneer die aan een der bondgenooten, bijv. aan den Koning van Gowa of Bone, geadresseerd zijn. Ook N°. 8 wordt dikwijls tot dat einde aangewend, doch deze figuur is wegens de vele krullen meer geschikt voor een minnebrief. Omtrent N°. 6 valt nog aan te merken, dat wanneer de van boven aangebragte ﭘ (*mim*) omgekeerd en met den staart naar boven geschreven wordt (gelijk op de plaat door stippen is aangeduid), dezelve ook dienen kan voor het hoofd van een *timoe-timoe* of *brief van oorlogsverklaring*.

N°. 12 gebezigd bij het schrijven aan een vriend.

N°. 13 „ „ „ „ een moeder.

N°. 14 „ „ „ „ een leermeester.

VIERDE HOOFDSTUK.

§ 40. Tot oefening in het lezen volgt hier het begin van een verhaal, getiteld *D̃jâyalañgkâra*, in Makassaarsch schrift en daartegenover met romeinsche letters, op zulk eene wijze overgeschreven, dat de uitspraak zoo naauwkeurig, als mogelijk is, wordt aangewezen. Men houde slechts op het oog, wat in de vorige hoofdstukken, over de uitspraak van medeklinkers en klinkers, gelijk ook over eenige door mij aangenomen teekens, gezegd is.

LEESOEFENING.

TRANSSCRIPTIE DER LEESOEFENING.

Îya-mînne añgkâna-kânaï pâoe-paoewânna D̃jâyalañgkâra. Âla siyâpa-siyâpa-d̃ja karâëñg lômpo, ámakêya makôta, áminâwañg irawâñgañg parentâna D̃jâya-lañgkâra. Na ânj̃d̃jo D̃jâyalañgkâra, tâoe lâmboesóe pamâï, na âdelé bit̃jarânna ri sikâmma bône-boettâna, siyagâäñg ri-patarintîna, riyânroñg-kemokânna, ri-pasaribattañgânna.

Pâssalá. Na ni-soerokâna-mo pâoe-paoewânna. Nîyá sére karâëñg ri parasâñgañga, niyârenga T̃jîna-Soempe. Naîya arênna karâëñga, nikâna Râd̃ja-Âd̃jañg; málômpo kakaraëñgânna, málâbañg iratêyañgâñginiñg, siya-gâñg ri bâwa âñginiñg; na kalelêyañg-mo biritâna tásére-tásére parasâñgañg, lamboesóena siyagâäñg labôna ri-sikâmma pâkereka, siyagâäñg ri-tâoe-kâsi-asîya. Âpa-d̃ji ânj̃d̃jo karâëñga, másallôna-mo mákalabîni siyagâñg Poetiri Sakândamâya, na taëna anâna. Âpa-d̃ji na taëna-mo ânoe kâmma soesâna pamaîna, roewa sikalabîni, êró doedoe riyâná; na tábâñgkañg nîyá-mo átîm-bo ilâlañg ri pamaîna karâëñg boerannêya, añgkâna: bârañg bâd̃jiká ábaînne marâëñg; bârañg añggâppa-d̃já âna; ka poenna taëna anâkoe, taëna mâtoe-ma-toenna kakaraëñgâñgkoe; poeñgkoe mâte, taëna patolâkoe. Âpa-d̃ji nabaînne-tôd̃jeñg-mo si-tâoe Poetiri. Na pîrañg-boelañgâre sallôna, ákalabîni Râd̃ja-Âd̃jañg siyagâñg ânj̃d̃jo Poetirîya, na tiyânañg-mo ânj̃d̃jo Poetirîya. Siyâpa sallôna tiyâ-nañg, ámâná-mi si-tâoe boerânne; niyârenǧ-mi ri-karâëñga *Moekáddañg*. Siyâ-pa sallôna, tiyânañgi pôle. Lébáki, ámânáki señg si-tâoe-boerânne. Niyâ-reñgi sêdeñg ri-karâëñga *Moekâddeñg*. Na ânj̃d̃jo ânaka, sanroepaï tappâ-na roewa sisaribâttañg. Na ânj̃d̃jo karâëñga, ta-niyâsseñg nikâna-ka-

nâ-mi rannoênna, añjtjîníki anâna roêwa sisaribâttañg. Lêbáki, siyâpa sallôna Râdja-Âdjañg, lêbá ámâná baînne beroênna, taêna-mo na-na-djampâñgi baînne Paramaësoerîna. Na âñjdjo âná roewâya sisaribâttañg, pîla lômpo-lômpo tôñg-mi; allêyañg toêdjoe tâoeñg oemoeroêna. Ni-soêro-mi ri-karâëñga, áñgâdji korô-wañg. Siyâpa sallôna áñgâdji, tâmmá-mi Moekâddañg Moekâddeñg. Lêbáki tâmmá, nisoêrowi-señg ri-mañggêna, ápilâdjará ákarêna ewâñgañg paboendoêkañg: pôke, pâna, pâdañg, irâte djârañg. Lêbáki, tâttáki señg, nisoêrowi señg, ápi-lâdjará pañgassêñgañg hêkema. Lêbáki, na-âsseñgi señg; márânnoe-mi Râdja-Âdjañg, añjtjîníki anâna roêwa sisaribâttañg, Moekâddañg siyagâñg Moekâd-deñg. Na îya Poêtiri Sakandamâya, tamâka-mâka toñgâñga-mi soesâna pamaîna, nisâyoé ri-boerannênna, lânri taënâna anâna. Na âñjdjo na-assênna-mo kalênna nisâyoé, sâbá ta-máma-nâna; ámântañg-mi karôsó-rosôkañg, ta-máñgânre ta-máñgînoeñg; napâlà dôwañg ri-Âlla-taâla, riyâllo ri-bâñgi, ta-mátâppoé, am-patâra pâlá limânna, añgkâna: Ya Âlla! Ya Rabbî! Ya Sâyyidî! Ya Maoêla! Ya toewâñgkoe! O Karaêñgkoe! O Pañgoeloêñgkoe! O djoeñjdjoeñgâñgkoe! ikâoe-dji karâëñg, áñgâsseñgi, na kaërokîya atânnoe. Na âñjdjo sallôna ápâlá dôwañg ri-Âlla-taâla, kîra-kîra patampoêlo âllo, patampoêlo bâñgi, ápâlá âná-boerânne, bâdjí-bâdjí, na barâni, na panrîta. Lêbáki, tábâñgkañg nitarîma-tôdjeñg-mi pañganrôna ri-Âllah-taâla; na-na-papitjinîkañg-mo êró kalompowânna, siyagâäñg kakowasânna ritoêwañg-Poêtiri Sakandamâya. Tî-riñg tiyânañg-tôdjeñg-mi baïnnênna karâëñga; ka âñjdjo karâëñg boeran-nêya tînañg niyâkka-mo na-sikatinrôwañg karâëñg baïnnêya. Na tábâñg-

kañg, ânjdjo wattoêwa, na mâñge ri baînne towâya, tînro, sâbá papagîyó bâttoe ri-Âlla-taâla. Na djâri-mo tiyânañg Poêtiri Sakandamâya. Lebáki, na-âsseñg-mi kalênna toêwañg Poêtiri tiyânañg. Niyâsseñg tôñg-mi rikarâëñg-boe-rannêya, Râdja-Âdjañg. Támâka-makâ-mi rannoênna Râdja-Âdjañg, anjtjîníki baïnnênna tiyânañg. Nâí-ñgâseñg-tôñg-mi sikâmma baïnnênna mantarîya, siya-gâñg baïnnênna toe-málompôwa, siyagâñg sikâmma baïnnênna toe-mábitjarâya, baïnnênna soedâgaraka, áñgêrañg rappo-râppo-kâyoe, papakâdó mángîrañg, sâbá na tálañgerânna, Paramaësoêri tiyânañg. Na îya karâëñga, tînañg tásâla-mi nikassoewiyâñgi riyampîna baïnnênna. Ta-niyâsseñg nikâna-kanâ-mi rannoênna ri-baïnnênna, siyagâñg pañgarimanañgînna. Lébáki siyâpa sallôna toêwañg Poêtiri tiyânañg, gânnáki boelânna, na pamanâkkañga. Na râpí toñg-mi wâttoe kamînañg mábâdjika, risampoelôna allîma boêlañga, riyallônna djoemâka, ri-tañgâllo sassâna allôwa, ámâná-mi toêwañg Poêtiri si-tâoe-boerânne; bâdjí-bâdjí mâmo tappâna. Sañgkâmma tôñgi boêlañg lâboesóe bañgîya roepânna. Na ânjdjo lassoêna ânaka, nîyá pamatêï riyabânna. Kâmma boêlañg sampoêlo áñgâppá tjayâna. Kâmma mâta-âllo siñgarâna. Na ânjdjo ânaka, taêna boêñga-boêñga ni-pasinrapâñgañgi bâdjí-badjîna tappâna. Tîloewi matâya, anjtjîníki bâdjí-badjîna. Lêbáki, nidjêné-mi ri-katôwañg-boelâëñg. Na nilîpoeñg-lîpoeñg-mo ri-sikâmma baïnnênna mantarîya, siyagâäñg baïnnênna toe-mábitjarâya, kammâya baïnnênna soedâgaraka, bône-bâllaka îya-ñgâseñg. Lêbáki nidjêné, nikalimboêki-mi lîpá málâbirí; na-na-âlle-mo anâna karâëñga, na-rîwa; na-na-kâna: ânne anâkoe koewârenñg Djâyalañgkâra.

TWEEDE DEEL.

OVER DE WOORDVORMING.

EERSTE HOOFDSTUK.

VERDEELING DER WOORDEN IN OORSPRONKELIJKE EN AFGELEIDE.

§ 41. De woorden der Makassaarsche taal kunnen onderscheiden worden in *oorspronkelijke* woorden, of *stamwoorden*, en *afgeleide* woorden. Door *oorspronkelijke* woorden verstaat men alle woorden, tot welk deel der rede ook behoorende, in hun oorspronkelijken en onveranderden eigen staat beschouwd, om het even of zij aan de landtaal eigen, of van vreemde talen overgenomen zijn.

§ 42. De oorspronkelijke woorden van één lettergreep maken slechts een zeer klein gedeelte uit. De meeste oorspronkelijke woorden zijn van *twee* lettergrepen, en hebben doorgaans den klemtoon op de vóórlaatste; bijv. 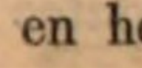 (tjîní) *zien;* 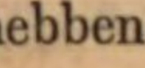 (bâllá) *huis;* 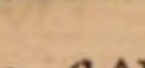 (bâdjí) *goed;* 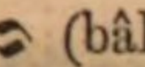 (pâleng) *dan.* Van de oorspronkelijke woorden, die uit *drie* lettergrepen bestaan, zijn er, die den klemtoon op de voorlaatste, doch ook vele, die den klemtoon op de eerste lettergreep hebben, als wanneer in echt Makassaarsche woorden de laatste lettergreep eenen scherpen klinker heeft. (*) Bijv. 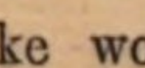 (boerânne) *man;* 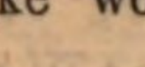 (ambâni) *nabij;* 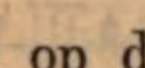 (barâta) *rouwen;* 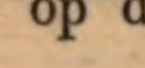 (taëna) *niet;* 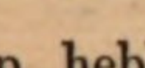 (lâlará) *stroo;* 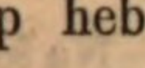 (bâttalá) *zwaar;* 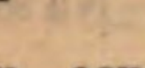 (tâgalá) *nemen.* Oorspronkelijke woorden van meer dan drie lettergrepen zijn hoogst zeldzaam, en welligt zal het later van allen blijken, dat het of vreemde of zamengestelde woorden zijn. Zij hebben den klemtoon nu eens op de voorlaatste, dan eens op de voor-voorlaatste lettergreep; bijv. (parakâra) *zaak, punt, stuk* (het Skr. प्रकार zamengesteld uit कृ, *praef.* प्र en *suff.* अ); 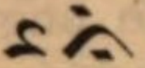 (salêderé) *achteloos.*

(*) In woorden, uit andere talen overgenomen, gaat deze regel niet altijd door; bijv. (mântari), dat uit het Sanskrit (mantrî) overgenomen is, heeft den klemtoon op de eerste lettergreep en toch geen scherpen eind-klinker. Hetzelfde geldt van (hêkema), het Arab. حِكْمَة; gelijk ook van (poëtiri), het Mal. en Jav. of, beter gezegd, het Sankritsche poetri.

§ 43. Van de stamwoorden leidt men weder andere woorden af, hetzij door verdubbeling van het geheele woord, of een gedeelte van hetzelve; hetzij door zamenstelling van woorden, die eene verschillende beteekenis hebben; hetzij door aanhechting van letters of lettergrepen, die niet op zich zelve kunnen staan, of althans als woorden op zich zelve niet in gebruik zijn, maar den zin van het oorspronkelijke woord veranderen, wijzigen of nader bepalen. Men heeft *voor-* en *achtervoegsels*. De voornaamste voorvoegsels zijn: (*i*); (*poeñg*, *poem*, *poen* of *poeñj*); (*ka*); (*pa*); (*á*); (*má*); (*tá*); (*si*); (*siñg*, *sim*, *sin*, *siñj*); (*sa*); (*sañg*, *sam*, *san* of *sañj*). De voornaamste achtervoegsels zijn: (*añg*); (*eñg*); (*i*). Over de kracht of beteekenis dezer voor- en achtervoegsels, gelijk ook over de wijze, waarop zij aan de oorspronkelijke woorden gehecht worden, zal later achtereenvolgens, bij de behandeling van de onderscheidene deelen der rede, gesproken worden. Vooreerst zij het genoeg om op het oog te houden, dat de klemtoon in de afgeleide woorden altoos valt op de lettergreep, die het achtervoegsel onmiddellijk vooraf gaat; bijv. (toeloêñgañg) *hulp*, van 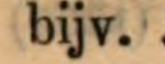 (toêloeng) *helpen*. In die afgeleide woorden, welke slechts één van de genoemde voorvoegsels bij zich hebben, valt de klemtoon op dezelfde lettergreep als in het oorspronkelijke woord.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 44. De zelfstandige naamwoorden zijn of *oorspronkelijke*, of *afgeleide*. De afgeleide worden gevormd: *a*) door zamenvoeging van twee woorden, die een onderscheiden beteekenis hebben; *b*) door verdubbeling van het geheele grondwoord of een gedeelte van hetzelve; *c*) met behulp van de voorvoegsels (*i*); (*poeñg*, *poem*, *poen* of *poeñj*) en (*pa*); *d*) met behulp van de achtervoegsels (*añg*) en (*eñg*); *e*) met behulp van het achtervoegsel *añg* of *eñg*, tegelijk met één der voorvoegsels *pa* of *ka*.

§ 45. Omtrent de afgeleide woorden, die uit twee woorden van onderscheiden beteekenis zijn zamengesteld, valt niets bijzonders te zeggen. Tot opheldering slechts deze voorbeelden: 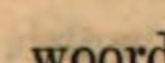 (D̃joempândañg), of 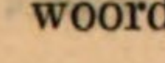 (Ôed̃joeñg-

pândañg) lett. *de punt* of *uithoek der pandang-boomen;* zamengesteld uit 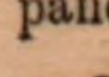 (oêdjoeñg) + 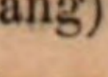 (pândañg); van daar de eigennaam van het Fort *Rotterdam* te Makassar, en van daar ook *Makassar* zelf; 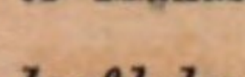 (oeloe-kâna) *het hoofd der woorden*, zamengesteld uit (oêloe) + (kâna), van daar een *hoofd-* of *voornaam woord*, van daar een *verbond;* (sissí-boewâdja) *kaaiman-schub*, zamengesteld uit 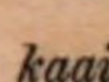 (sissí) *schub*, en 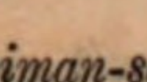 (boewâdja) *kaaiman*, van daar naam van een medicinaal plantje; 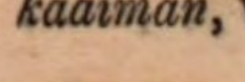 (tammoesissí) *rondom geschubt*, zamengesteld uit (tâmmoe) *rondom* + (sissí) *schub*, van daar naam eener soort van slang; 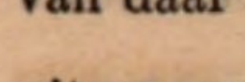 (soêlo-lâñgí), zamengesteld uit (soêlo) *toorts* + (lângí) *hemel*, van daar lett. *hemeltoorts*, *toorts*, die als het ware *tot den hemel reikt*, benaming eener lange toorts, die bij zekere gelegenheden vooruitgedragen wordt (zie Woordenboek); 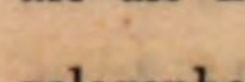 (pabôñgka-sêtañg), zamengesteld uit (pabôñgka) *verdrijver* + (sêtañg) *duivel*, van daar *duivel-verdrijver*, benaming van de instrumenten, die de Inlanders bezigen tot verdrijving der booze geesten (zie Woordenboek); (toe-maïlâlañg), zamengesteld uit (toe) = (tâoe) *mensch* + 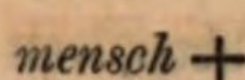 (máïlâlang) *inwendig*, *intiem*, van daar *iemand*, *die intiem is*, te weten: *met den vorst*, van daar titel van zeker voornaam ambtenaar in het rijk van Gowa. Zie Woordenboek op *lâlañg*. — Dat ook deze wijze van afleiding in het Boegineesch gevonden wordt, spreekt van zelf. Vergelijk voorts over dezelve Elout ll., bl. 48, en Taco Roorda ll. § 137 (Jav. Gramm. § 281 volgg.).

§ 46. De verdubbeling van het geheele grondwoord of van een gedeelte daarvan heeft om verschillende redenen plaats. *a*) Wegens de welluidendheid, vooral in Kêloñg's en Sînrilí's; bijv. 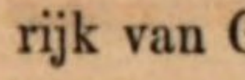 (âla-âlará) = (âlará) *soort van watergras;* 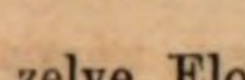 (boêka-boekârañg bawâna) = boekârañg bawâna, *het openen van zijn mond;* enz. *b*) Wanneer men van een werkwoord een zelfstandig naamwoord vormen wil, dat het voorwerp te kennen geeft, hetwelk door de werkzaamheid, die het werkwoord aanduidt, wordt daargesteld; bijv. 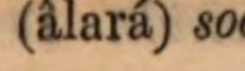 (lâmoeñg-lâmoeñg) *plant*, van (lâmoeñg) *planten;* 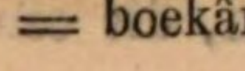 (ânañg-ânañg) *horde*, *vlechtwerk*, van (ânañg) *vlechten;* 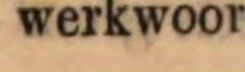 (pâra-parâga) lett. *waagstuk*, van daar *kans*, *risico*, van (parâga) *wagen*. *c*) Tot vorming van verkleinwoorden, als: 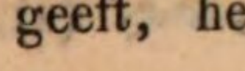 (bâllá-bâllá) *een huisje*, van (bâllá) *huis;* 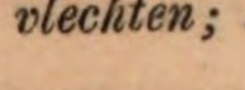 (âná-âná) *kindje*, van (âná) *kind;* van daar ook wel gebezigd, wanneer men on-

derhoorigen zeer vriendelijk wil toespreken, zoo als wij ons bedienen van: *kinderkens*. *d*) Om het overdragtelijke van de beteekenis aan te duiden, met andere woorden, om te kennen te geven, dat men niet het voorwerp zelf bedoelt, dat door het grondwoord wordt aangeduid, maar een ander, hetwelk daarmede vergeleken wordt of eenige overeenkomst heeft; bijv. 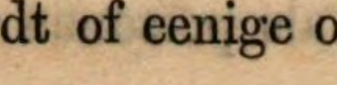 (tâoe-tâoe) *iets, dat overeenkomst heeft met een mensch*, van 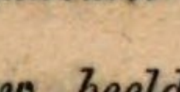 (tâoe) *mensch*, van daar iemands *schaduw*, *beeld*, en dergelijke meer; 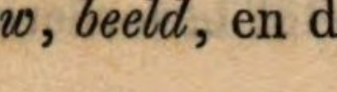 (bâllá-bâllá), van (bâllá) [zie boven *c*) over de verkleinwoorden], kan ook beteekenen: *dat, wat overeenkomst heeft met een huis*, van daar *nagemaakt huis*, soort van *speelgoed;* 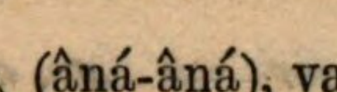 (âná-âná), van (*âná*) *kind* [zie boven *c*) over de verkleinwoorden] kan insgelijks beteekenen: *datgeen, wat overeenkomst heeft met een kind*, van daar: *pop*, soort van *speelgoed;* 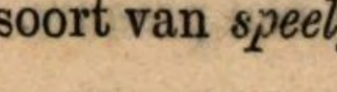 (lîma-lîma), van (lîma) *hand*, beteekent letterlijk: *datgeen, wat op een hand gelijkt*, van daar *handschoen;* 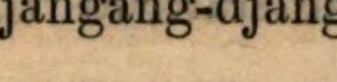 (djâ͡ngang-djâ͡ngang), van (djâ͡ngang) *hoen*, letterlijk: *alles wat overeenkomst heeft met een hoen*, van daar in het algemeen: *vogel;* (ôló-ôló), van ôló, *worm*, letterlijk: *alles, wat maar overeenkomst heeft met*, op gelijke wijze bezield is als *de worm*, van daar in het algemeen: *beest;* 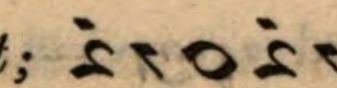 (bîse-bisêya͡ng), van (bisêya͡ng) *vaartuig*, letterlijk: *dat, wat overeenkomst heeft met, gelijkt op een gewone inlandsche praauw*, van daar zoowel *een nagemaakte praauw*, als een *pleiziervaartuig*. *e*) Om te kennen te geven, dat er een zekere nadruk op het woord valt, en dat men op het daardoor aangeduide voorwerp uitsluitend de aandacht vestigt; bijv. 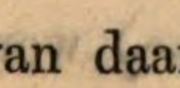 (kalênna) letterlijk: *zijn* of *haar ligchaam*, van daar: *hij zelf, zij zelve, het zelf*, zamengesteld uit kâle *ligchaam* + na, voornw. van den 3^{en} persoon, en 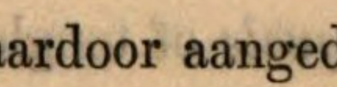 (kâle-kalênna) daarentegen *zijn* of *haar ligchaam*, als het ware *op zichzelf* beschouwd, niet in betrekking tot anderen gebragt, *dit ligchaam uitsluitend* op het oog gehouden, van daar: *hij, zij*, of *het alleen*. Zoo ook 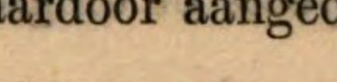 (âná si-tâoe) *één kind*, en (âná si-tâoe-tâoe) *één kind*, niet in verband staande tot andere kinderen, een kind, waarop men *uitsluitend* het oog vestigt, van daar: *een éénig kind*. *f*) Om de beteekenis van het werkwoord, waarvan een zelfstandig naamwoord afgeleid is, als het ware te versterken, hetzij door een hoogen graad, hetzij door een gedurige herhaling van de aangeduide werkzaamheid te kennen te geven; bijv. kanâí-naíkânna allôwa, *het meer en meer, het gedurig nog rijzen der zon*, van nâí, *rijzen, klimmen*. —

Ook deze wijze van afleiding wordt in het Boegineesch aangetroffen. Vergelijk voorts Elout ll., bl. 64, en Taco Roorda ll., § 135, (Jav. Gramm. § 250 volgg.)

§ 47. Het onafscheidbaar voorvoegsel (*i*) wordt dikwijls, even als het Jav. (*si*) en het Mal. سى, gesteld vóór eigennamen en andere benamingen van personen, alsmede van dieren en zaken, die men als personen beschouwt. Het vervangt welligt enkel de plaats van eenen vereerenden titel, hetzij dewijl de persoon zulk eenen titel niet bezit, hetzij dewijl die tot bevordering van de kortheid, of ook uit zekere bescheidenheid, of om welke andere reden ook, verzwegen wordt; bijv. 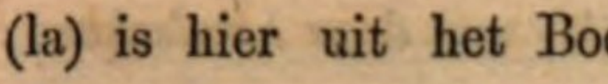 (I-Moekâddañg) = (Moekâddañg), naam van een persoon; 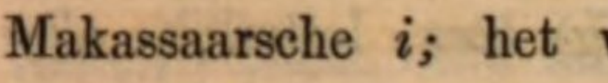 (Itoewañg) *Mijnheer* = (toêwañg); (iyânoe) = (ânoe) NN., *zeker iemand;* 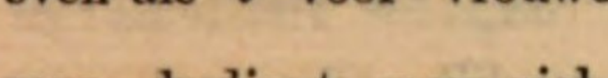 (I-la-bôndeñg) = (bôndeñg), naam van een praauw. (*) (NB. (la) is hier uit het Boegineesch overgenomen, en van gelijke kracht als het Makassaarsche *i;* het wordt echter in die taal uitsluitend vóór mannelijke, even als *i* vóór vrouwelijke eigennamen geplaatst). Insgelijks, doch zeldzamer, bedient men zich van het onafscheidbaar voorvoegsel , dat dezelfde kracht heeft als het zoo even genoemde *i*, en welligt uit het Javaansch is overgenomen. Men denke slechts aan het Kråmå-woord = het N̄goko . Wat de wijze betreft, waarop met een woord verbonden wordt, zoo kan ik volstaan met te verwijzen naar § 11, 16, 20, 26 en 36; wordt alzoo uitgesproken, als *poeñg* vóór de *gutturale* of keelletters; als *poem* vóór de *labiale* of lipletters; als *poen* vóór de *dentale* of tand- en de *linguale* of tongletters; als *poeñj* vóór de *palatale* of verhemelte letters, vergl. § 5; bijv. 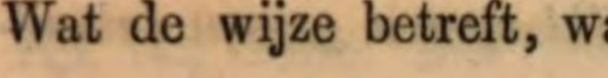 (Poeñg-karêké), van (Karêké), eigennaam van een persoon; 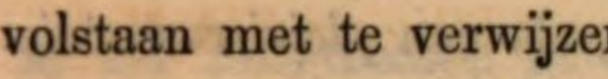 (Poem-panâï), van (Panâï), eigennaam van een persoon; 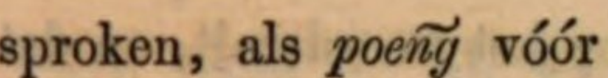 (Poen-dôwañg), van (Dôwañg), eigennaam van een persoon; 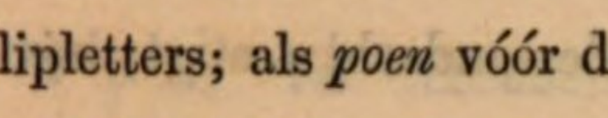 (Poeñg-kôndo), van (kôndo) *reiger*, alzoo: een reiger voorgesteld als persoon, gelijk in onze fabels geschiedt; 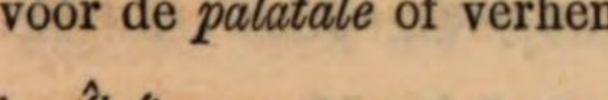 (Poembalebâlañg), van (balebâlañg), soort van visch, *kraalvisch*, alzoo een kraalvisch voorgesteld als persoon. Moge het in de boven aangehaalde voor-

---

(*) In de Tjoêwi-tjoêwi, een oud gezang, dat men uit mijne Makass. Chrestomathie zal kunnen leeren kennen, komt het woord 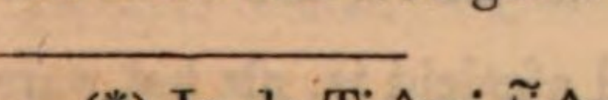 (ibâlle) voor in de beteekenis van (pabâlle) *geneesmiddel*. Hier is dus (*i*) zooveel als een aanw. voornw. (§ 129), letterlijk: *datgeen, wat genezing aanbrengt*, van daar *geneesmiddel*.

beelden nog twijfelachtig zijn, of *i* en *poeñg* in de plaats van een vereerenden titel gebruikt worden, in de volgende voorbeelden is het boven alle bedenking verheven, of het eerstgenoemde wel deze beteekenis zou hebben: 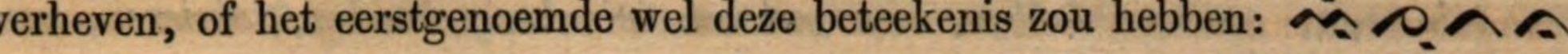 (I-D̃joentâna), in stede van: (galârañg Ôed̃joeñg-tâna) *de glarang*, of *het hoofd van Ôed̃joeñg-tâna;* (I-wâñgkañg) = (Îñj̃t̃je-Wâñgkañg) (*); 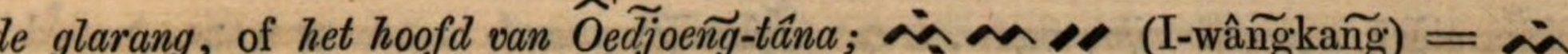 (I-tôla), in stede van 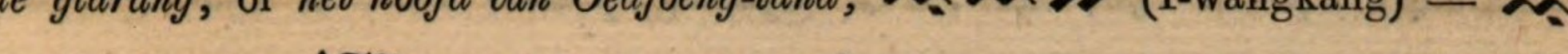 (Dâëñg Matôla). Al deze verkortingen worden meestal door de personen zelve gebezigd, wanneer zij in aanraking met hun meerderen komen, opdat zij niet den schijn zouden hebben van met hun titel te willen pronken. Voorts valt hierbij nog aan te merken, dat mij tot dusverre niet gebleken is, dat men ook zou kunnen zeggen: *Poeñj-d̃joentâna*, *Poen-wâñgkañg*, of *Poen-tôla*. Vergl. over het Mal. سى, de Hollander, ll. § 3, en over het Jav. ꦥꦶ en ꦥꦎꦤ J. F. C. Gericke in zijn Javaansch-Nederduitsch Woordenboek.

§ 48. Het voorvoegsel (pa) dient om zelfstandige naamwoorden van werkwoorden af te leiden. Zulke zelfstandige naamwoorden duiden aan: *a*) den persoon, die de handeling, welke in het grondwoord ligt opgesloten, uitoefent; *b*) een doen of ondergaan van hetgeen door het grondwoord wordt aangeduid, zoo veel als de *Infinitivus Nominalis* der Semitische talen. En deze abstracte beteekenis schijnt later, bij verwarring van denkbeelden, in vele woorden in een concrete te zijn overgegaan. Trouwens bij een volk, nog zoo achterlijk in verstandelijke ontwikkeling, verwachte men evenmin eene naauwkeurige onderscheiding, als men dit bij onze kinderen doen zoude. Van daar dan ook, dat deze abstracte vorm insgelijks gebezigd wordt, om het *voorwerp* der handeling, alsmede het *middel*, waardoor, en het *werktuig* of *vermogen*, waarmede iets geschiedt, te kennen te geven. Ook de Boeginees bedient zich van het voorvoegsel *pa*. Vergl. voorts over het Jav. ꦥ (*pa*) Jav. Spraakk. van Cornets de Groot, door Taco Roorda § 123 volgg. (Jav. Gramm. § 218 volgg.). Over het Mal. ڤ (pe) J. J. de Hollander in zijne Handleiding tot de kennis der Maleische taal en letterkunde § 4, N°. 6, (2de druk, bl. 108, § 12 volgg.) en W. Marsden in zijne Mal. Spraakk., vertaald door C. P. J. Elout, bl. 60.

Voorbeelden van *a*): 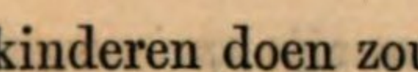 (palôêkká) *iemand die steelt*, van daar

---

(*) Îñj̃t̃je (انچي) is een gewone Maleische titel, en de hier bedoelde Maleijer is genoemd Îñj̃t̃je Wâñgkañg, dewijl hij geboren werd juist bij de aankomst der wâñgkañg of Chinesche jonk op Makassar; eene gebeurtenis, die vroeger ieder jaar op gezette tijden plaats vond, en met groote feestelijkheden gepaard ging.

een dief, afgeleid van 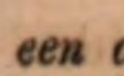 (loêkká) *stelen;* (pakôko) *iemand die tuiniert*, van daar: *een tuinman*, afgeleid van (ákôko) *met een tuin zijn, een tuin hebben, zich met een tuin bezig houden, tuinieren*, van (kôko) *tuin;* (padjârañg) *een ruiter*, van (ádjârañg) *te paard zijn*, van (djârañg) *paard;* (padédé) *iemand, die iets beukt*, of *smeedt*, of *vervaardigt*, van daar *ambachtsman*, hetzij *smid*, of *timmerman*, of welke andere betrekking van dien aard ook uitoefenende; afgeleid van (dédé) *beuken, smeden, vervaardigen;* (padjoêkoé) *iemand die vischt, een visscher*, afgeleid van (ádjoêkoé) *visschen*, afgeleid van (djoêkoé) *visch.*

Voorbeelden van *b*): 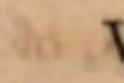 (pañgânro) *het bidden*, afgeleid van (kânro, ñgânro) *bidden;* (pañgâï) *het beminnen*, van daar *de liefde*, afgeleid van (ñgâï) *beminnen;* (pasâre) *het geven*, van daar *het voorwerp*, dat men *geeft*, *geschenk*, afgeleid van (sâre) *geven;* (pakoetânañg) *het vragen*, van daar *vraag*, afgeleid van (koetânañg) *vragen;* (pañgoerâñgi) *het zich herinneren*, van daar *herinnering*, afgeleid van of (ñgoerâñgi of áñgoerâñgi) *zich herinneren;* (papiyoerâñgi) *het onder de aandacht brengen, het vermanen*, van daar *vermaning*, afgeleid van (piyoerâñgi) *onder de aandacht brengen, vermanen;* (pañgalarrôwi) *het op iemand verstoord zijn*, van daar *verstoordheid, gramschap;* afgeleid van of (kalarrôwi of áñgalarrôwi) *boos zijn op iemand*, afgeleid van (lârro) *boos zijn;* (patjiní) *het zien*, van daar *het vermogen om te zien, gezigt*, afgeleid van (tjiní) *zien;* (palâñgeré) *het hooren*, van daar *vermogen om te hooren, gehoor*, afgeleid van (lâñgeré) *hooren;* (papisáriñgi) *het ergens gevoel van hebben*, van daar *vermogen om te voelen, gevoel*, afgeleid van (pisáriñgi) *ergens gevoel van hebben*, afgeleid van (sâriñg) *gevoelen;* (pabâlle) *het geneeskundig behandelen*, van daar *geneesmiddel*, afgeleid van den wortel (bâlle). NB. Gewoonlijk bedient men zich van (ballêï) *iemand geneeskundig behandelen.*

Ten slotte nog eenige voorbeelden, die van werkwoorden afgeleid zijn, welke op *añg* uitgaan, daar deze zelfstandige naamwoorden natuurlijk slechts in schijn tot een latere § (§ 50) behooren: (palébâkkañg) *het afdoen, vol-*

tooijen, van daar *voltooijing*, *beslissing*, *vonnis*, afgeleid van ᨀᨚᨔᨗᨊ᩵ (lébâkkaŋ̃g) *afdoen*, *voltooijen*. NB. Men zou dit palébâkkaŋ̃g ook wel kunnen afleiden van ᨕᨀᨚᨔᨗ (palébá) = ᨀᨚᨔᨗᨊ᩵ (lébâkkaŋ̃g) (zie § 49); ᨕᨕᨘᨊ᩵ (paŋ̃ggaôekaŋ̃g) *het handelen* of *doen*, van daar *daad*, afgeleid van ᨘᨕᨘᨊ᩵ (aŋ̃ggaôekaŋ̃g) *handelen*, *doen*; ᨕᨑᨑᨚᨙ (panrannôewaŋ̃g) *het hopen*, van daar *hoop*, afgeleid van ᨑᨑᨚᨙ (rannôewaŋ̃g) of ᨘᨑᨑᨚᨙ (anrannôewaŋ̃g) *hopen*; ᨕᨒᨚᨀᨚᨘ (paŋ̃gamasêyaŋ̃g) *het zich ontfermen over iemand*, van daar *ontferming*, *barmhartigheid*, afgeleid van ᨆᨚᨀᨚᨘ (kamasêyaŋ̃g) of ᨘᨒᨚᨀᨚᨘ (áŋ̃gamasêyaŋ̃g) *zich ontfermen*.

§ 49. Het achtervoegsel ᨘ (aŋ̃g) dient insgelijks om zelfstandige naamwoorden van werkwoorden af te leiden. Ook de zelfstandige naamwoorden van dezen vorm schijnen oorspronkelijk slechts eene abstracte beteekenis gehad, en eerst later meestal eene concrete bekomen te hebben. Zij geven niet enkel het *voorwerp* der handeling, alsmede een *middel*, *werktuig* of *vermogen*, maar ook soms eene *plaats*, waar iets geschiedt, te kennen. Het onderscheid tusschen beide vormen komt welligt enkel hierop neder, dat *pa*, vóór aan het werkwoord gehecht zijnde, primitief niets anders dan een *Infinitivus nominalis* is; terwijl het werkwoord met *aŋ̃g* er achter, meer den volledigen vorm van een zelfstandig naamwoord daarstelt. Men vergelijke den eersten vorm met voorbeelden, als deze: *het bezitten*, *het verlevendigen*, *het opwekken*, enz.; den tweeden vorm met voorbeelden, als deze: *bezitting*, *verlevendiging*, *opwekking*, enz. Ook de Boeginees bezigt *aŋ̃g* als achtervoegsel. Men vergelijke voorts over het Jav. achtervoegsel ꦲꦤ꧀ (*an*) Taco Roorda ll., § 108 (Jav. Gramm. § 199 volgg.); over het Mal. ـَن J. J. de Hollander, ll. § 4, N°. 2 (2de druk, bl. 103, § 3 volgg.), en Elout ll. bl. 58.

Omtrent de wijze, waarop *aŋ̃g* achter aan het werkwoord gehecht wordt, houde men de volgende regels op het oog. *a*) In de woorden met het achtervoegsel *aŋ̃g* valt de klemtoon altoos op de *voorlaatste* lettergreep, wier klinker daardoor steeds *lang* is, of ook wel *zacht-kort* met verdubbeling van den volgenden medeklinker. *b*) Achter een neusletter (zie boven § 11, 16, 20 en 26) en achter een zachten *a*-klank wordt het aanhechtsel *aŋ̃g* slechts eenvoudig bijgevoegd, terwijl men in het laatste geval de twee *a*'s ook wel tot één *lange a* kan doen zamensmelten. *c*) Achter een zachten *oe*- of *o*-klank krijgt *aŋ̃g* een *w* vóór zich (§ 17). Soms vindt men ook zamentrekking van *oéwaŋ̃g* tot: *oēŋ̃g*. *d*) Achter een zachten *i*- of *e*-klank krijgt *aŋ̃g* een *y* voor zich (§ 27). *e*) Achter een scherpen klinker,

hetzij dit een *a*, *oe*, *o*, *i* of *e* zij, krijgt *añg* een *k* vóór zich, ter vermijding van den hiatus. *f*) Wanneer het grondwoord den klemtoon heeft op de derde lettergreep van achteren, en dien overeenkomstig ook op een scherpen klinker eindigt (§ 42), zoo valt deze klinker altoos weg, en wordt *añg* onmiddellijk achter den medeklinker, waarbij die klinker behoorde, gevoegd. NB. Het is, alsof in zulke grondwoorden de klinker van de laatste lettergreep niet veel meer dan een soort van echo van den voorafgaanden klinker is.

Men passe deze regels toe, zoowel op de thans volgende voorbeelden, als ook op die, welke later (§ 50 en 51) zullen aangehaald worden, wanneer de vorm met *pa* of *ka* als voor-, en *añg* als achtervoegsel, zal ter sprake komen. Voorbeelden van zelfstandige naamwoorden met het achtervoegsel *añg*: (toelôeñgañg) *hulp*, van (toêlôeñg) *helpen;* (solôñgañg) *vloeijing*, van daar *goot*, *riool;* (sâla-salâäñg) of (sâla-salâñg) *misgeboorte*, van (sâla) *missen;* (pâoe-paoêwañg) *vertelling*, *verhaal*, van (pâoe-pâoe) *vertellen;* (laboêwañg) *ankerplaats*, van (lâboe) *ankeren;* (empôwañg) *zitting*, van daar *zitplaats*, van (êmpo) *zitten;* (olôwañg) *rigting*, te weten: *van het schip*, van daar *koers*, van daar *het voorste gedeelte van het schip*, van (ôlo) *zich ergens heen rigten;* (bisêyañg) *vaartuig*, van (bîse) *met schepriemen roeijen;* (boelêkañg) *draagkoets* of *palanquin*, van (boêlé) *dragen* met een bamboe over de schouders, minstens door twee personen tegelijk; (kókôkañg) *datgeen*, *waarop* het paard *bijt*, van daar *stang*, van (kôkó) *bijten;* (doñgkôkañg) *voer-* of *vaartuig*, van (dôñgkó) *zitten*, bijv. op een *paard* of *wagen*.

Ten slotte wederom een paar voorbeelden, die insgelijks slechts schijnbaar elders thuis behooren: (pataoêñgañg), letterlijk: *daarstelling van een jaar*, van daar de deelen, die als het ware een jaar uitmaken, *jaargetijden*, *moesons*, afgeleid van (patâoeñg), dat wel niet in gebruik is, maar volgens den vorm zou beteekenen: *een jaar maken* of *daarstellen*, van (tậoeñg) *jaar* (zie later over de werkwoorden); zoo ook (palanrîyañg) of (pasabâkkañg), letterlijk: *veroorzaking*, van daar *oorzaak*, van (palânri) of (pasâbá), en dit weder van (lânri) of (sậbá) *reden* of *oorzaak;* (papokôkañg) *voortbrenging*,

oorsprong, van ᜉᜉᜒᜊᜓ (papôkó) *een oorsprong doen hebben* of *nemen*, van daar *voortbrengen*, van ᜉᜒᜊᜓ (pôkó) *stam, oorsprong;* ᜉᜈᜐᜀᜈ᜔ (panassâäñg) of ᜉᜈᜐᜑᜈ᜔ (panassâñg), letterlijk: *duidelijkmaking*, van daar *rekenschap, verantwoording*, van ᜉᜈᜐᜑ (pânassa) *duidelijk maken*, van ᜈᜐᜑ (nâssa) *duidelijk.*

§ 50. Dikwijls ook treft men zelfstandige naamwoorden aan, die, behalve het achtervoegsel *añg*, nog bovendien het voorvoegsel ᜉ (pa) hebben. Deze vorm is eigenlijk afgeleid van den vorm met het voorvoegsel *pa*, met andere woorden van den *Infinitivus nominalis*, door hier, gelijk in de vorige § is opgegeven, de lettergreep *añg* achter te voegen. De beteekenis der aldus afgeleide woorden schijnt insgelijks oorspronkelijk eene abstracte geweest, en eerst later meestal in een concrete overgegaan te zijn. Van daar wordt nu eens het *voorwerp* der handeling, dan eens het *middel*, *werktuig* of *vermogen*, dan eens de *plaats*, waar iets geschiedt, hiermede aangeduid. Voor de wijze, waarop *añg* wordt aangehecht, verwijs ik naar de boven (§ 49) medegedeelde regels. Ook de Boeginees leidt van de oorspronkelijke woorden wederom andere woorden af, door voorvoeging van *pa*, en achtervoeging van *añg*. Voorts vergelijke men over het achteraanvoegen van ಅನ್ (*an*) of ನ್ (*n*) en het voorzetten van ಪ (*pa*) in de Javaansche taal: Taco Roorda ll., § 108, N°. 4 (Jav. Gramm. § 230). Over het gebruik van het Mal. ان (*an*), als achtervoegsel, tegelijk met het voorvoegsel ڤ (*pe*), of ook ڤر (*per*) en ڤل (*pel*): J. J. de Hollander, ll., § 4, N°. 5 en N°. 7, (2de druk, bl, 112, § 15 volgg.); Elout ll. bl. 58 volgg.

Voorbeelden van dezen vorm: ᜉᜎᜎᜈ᜔ᜈᜄᜈ᜔ (palálâñgañg) *schaduwrijke plaats*, van daar *toevlugtsoord*, eigenlijk af te leiden van ᜉᜎᜎ (palâlañg) *het met schaduw zijn, schaduw hebben* of *geven*, en dit weder van ᜋᜎᜎ (álâlañg) *met schaduw zijn*, afgeleid van ᜎᜎ (lâlañg) *schaduw;* ᜉᜅᜄᜐᜒᜈ᜔ᜈᜄᜈ᜔ (pañgassêñgañg) *kennis, wetenschap*, eigenlijk af te leiden van ᜉᜅᜄᜒᜐᜒᜈ᜔ (pañgâsseñg) *het weten*, en dit weder van ᜄᜒᜐᜓ ᜋᜒᜐᜓ (ñgâsseñg, âsseñg) *weten;* ᜉᜒᜆᜓᜈᜆᜈᜄᜈ᜔ (pamentêñgañg) *standplaats*, van ᜉᜒᜆᜓᜈᜆ (pamênteñg) *het staan*, van ᜒᜆᜓᜈᜆ (mênteñg) *staan;* ᜉᜓᜈᜈᜄᜈ᜔ (pamantâñgañg) *verblijfplaats*, van ᜉᜓᜈᜈ (pamântañg), *het wonen, het blijven*, van ᜓᜈᜈ (mântañg) *blijven;* ᜉᜊᜒᜐᜒᜌᜈᜄᜈ᜔ (pabiseyâñgañg) *scheepvaart*, van ᜉᜊᜒᜐᜒᜌ (pabisêyañg) *het varen, het met* of *op een praauw zijn*, van ᜋᜊᜒᜐᜒᜌ (ábisêyañg) *met* of *op een vaartuig zijn*, van ᜒᜐᜒᜌ (bisêyañg) *vaartuig;* ᜉᜇᜒᜇ᜔ᜃᜉᜉᜇᜒᜇ᜔ᜃᜉᜉᜀᜈ᜔ (padjâppa-djappâäñg) of ᜉᜇᜒᜇ᜔ᜃᜉᜉ

(padjâppa-djappâng) *wandeling*, van (padjâppa-djâppa) *het wandelen*, van (djâppa-djâppa) *wandelen;* (paboyâäng) of (paboyâng), letterlijk: *zoeking van levensonderhoud*, van daar *middelen van bestaan*, van (pabôya) *het zoeken*, van (bôya) *zoeken;* (patoedjoêwang), of zamengetrokken: (patoedjoêng), letterlijk: *doel, oogmerk, plan*, van (patoêdjoe) *het raken, het zich juist ergens heen rigten*, van (toêdjoe) *raken, zich juist ergens heen rigten;* (pasoerôwang) *bevel, last, boodschap*, van (pasoêro) *het bevelen*, van (soêro) *bevelen, gelasten;* (pasidjanjdjîyang) *verbindtenis, verbond*, van (pasidjânjdji) *het elkander iets beloven, het zamen een verbond aangaan*, van (sidjânjdji) *elkander beloven, zamen een verbond aangaan*, zamengesteld uit (si) *zamen* + (djânjdji) *beloven;* (papangadjaîyang) *sirih-doos*, afgeleid van (papangadjâï) *het sirih-kaauwen*, van (ápangadjâï) *sirih kaauwen*, van (pangadjâï) *een sirih-pruimpje* met al zijn toebehooren; (pamilêyang), letterlijk: *keuze*, van daar in slechten zin genomen, van alles wat *uitgezocht slecht* is, *uitschot*, afgeleid van (pamîle) *het kiezen*, en dit weder van (mîle, pîle) *kiezen;* (pamanâkkang) *baarmoeder*, afgeleid van (pamâná), *het met kinderen zijn, het kinderen hebben, het kinderen krijgen, het baren*, van (ámâná) *met kinderen zijn, kinderen hebben, kinderen krijgen, baren*, van (âná) *kind;* (pamanâkang) daarentegen, dat van denzelfden wortel af te leiden is, beteekent *familie*, letterlijk: *de voorwerpen van de voortplanting des menschelijken geslachts;* (paboendoêkang) *krijgvoering*, van (paboêndóe) *het met oorlog zijn*, van daar *het oorlog hebben* of *voeren*, afgeleid van (áboêndóe) *met oorlog zijn*, van daar *oorlog hebben* of *voeren*, en dit weder van (boêndóe) *oorlog;* (pamonôkang), letterlijk: *wijking*, van daar *einde*, afgeleid van (pamônó) *het wijken*, en dit weder van (mônó) *wijken;* (pamolîkang) *bewaring, bewaarplaats*, afgeleid van (pamôlí) *het bewaren*, en dit weder van (môlí, bôlí) *bewaren;* (padjénêkang) *badplaats, badkuip*, van (padjéné) *het baden*, van (ádjéné) *baden*, en dit weder van (djéné) *water;*

(pasitagâllañg) *verbond*, afgeleid van (pasitâgalá) *het zich aan elkander houden*, *het elkander vasthouden*, en dit weder van (sitâgalá) *elkander vasthouden*, zamengesteld uit (si) *zamen*, en (tâgalá) *vasthouden;* (panrírîsañg) *afgieting*, te weten: van het water der rijst, van daar zoowel dit water: *afgietsel*, als de *zeef*, waarmede zulks geschiedt; afgeleid van (panrîrisí) *het water afgieten*, van (anrîrisí, rîrisí) *afgieten*.

§ 51. De zelfstandige naamwoorden met het voorvoegsel (ka) en het achtervoegsel (añg) worden ook wel afgeleid van werkwoorden, doch uitsluitend van onbedrijvige werkwoorden, welke door Taco Roorda, ll. in eene aanteekening op § 222, insgelijks met den naam van *toestandswoorden* bestempeld worden. Meestal echter ontleenen de woorden van dezen vorm wederom hun' oorsprong van andere naamwoorden, hetzij zelfstandige of bijvoegelijke. Zij hebben doorgaans slechts eene abstracte beteekenis, ofschoon zich ook nu en dan voorbeelden van concrete beduidenis, als *plaats* en dergelijke, opdoen. Ook de Boeginees heeft een dergelijken vorm van zelfstandige naamwoorden; alleenlijk bezigt hij *a* in stede van *ka*. Vergelijk voorts over de Javaansche zelfstandige naamwoorden met (*ka*) van voren en (*an*) van achteren, T. Roorda ll. 108, N°. 2, (Jav. Gramm. § 171, 172), en over de Maleische woorden met hetzelfde voor- en achtervoegsel, J. J. de Hollander, ll., § 4, N°. 3 (2de druk, bl. 106, § 8—11) en Elout, ll. bl. 58.

Voorbeelden van dezen vorm: (kakaloemañjñjâñgañg) *rijkdom*, van (kaloemâñjñjañg) *rijk;* (katoemáïlalâñgañg) *het toemáïlâlañg-schap*, *de waardigheid van toemáïlâlañg*, afgeleid van (toe-máïlâlañg), soort van hooggeplaatst ambtenaar in het rijk van Gowa; (kasalâäñg) of (kasalâñg) *slechtheid*, *misdaad*, *straf*, *boete*, van (sâla) *slecht*, *verkeerd;* (kabalôewañg) *weduwnaar-* of *weduwschap*, van (bâloe) *weduwnaar* of *weduwe;* (kalompôwañg) *grootheid*, *grootte*, *teekenen van vorstelijke grootheid*, *rijks-sieraden*, afgeleid van (lômpo) *groot;* (kalarrôwañg) *gramschap*, van (lârro) *boos zijn;* (katînrôwañg) *slaapplaats*, *bed*, afgeleid van (tînro) *slapen;* (kakâsi-asîyañg) *armoede*, afgeleid van (kâsi-âsi) *arm*, *behoeftig;* (kakodîyañg) *slechtheid*, afgeleid van (kôdi) *slecht;* (katiñggîyañg) *hoogheid*, *hoogte*, afgeleid van

 (tîñggi) *hoog;* (kadjarîyañg) *wording, ontstaan*, afgeleid van (djâri), *worden;* (kamatêyañg) *dood*, afgeleid van (mâte) *sterven;* (kalébâkkañg) *einde*, afgeleid van (lêbá) *afgedaan, geeindigd;* (kamanâkañg), letterlijk: *baring*, van daar *geboorte*, van (mâná, ámâná) *met een kind zijn*, van daar *een kind hebben* of *krijgen, baren;* (kabadjîkañg) *goedheid, deugdelijkheid*, afgeleid van (bâdjí) *goed;* (kasabannârañg) *sabannar-schap, betrekking van sabânnar*, afgeleid van (sabânnará) een شه بندر, of *havenmeester;* (katallâssañg) *middelen van bestaan*, afgeleid van (tâllassá) *leven;* (kalamboêsañg) *regtschapenheid*, afgeleid van (lâmboesóe) *regtschapen;* (kaláboêsañg) *einde*, afgeleid van (lâboesóe) *op, geeindigd;* (kalábîrañg) *heerlijkheid, majesteit*, afgeleid van (lâbirí) *heerlijk.*

§ 52. Soms vindt men ook zelfstandige naamwoorden, die, in stede van *añg*, het achtervoegsel (*eñg*) hebben. Wijze van aanhechting en beteekenis der hiermede afgeleide woorden zijn dezelfde; bijv. (paboettâëñg) = (paboettâäñg) *grondgebied;* (panassâëñg) = (panassâäñg), letterlijk: *vaststelling, verzekering*, van daar *zekerheid*, enz.; zie boven. (pasimbâñgeñg) = (pasimbâñgañg), letterlijk: *het ergens tusschen zijn*, van daar de ruimte, die tusschen twee tijdstippen of plaatsen zich bevindt.

§ 53. Deze zelfstandige naamwoorden nu, hetzij oorspronkelijke of afgeleide, zijn aan geen verandering of verbuiging onderhevig, evenmin als dit in het Boegineesch, het Maleisch, het Javaansch en meer andere Oostersche talen het geval is. Des niet te min is de Makassaar ook zeer goed in staat om geslacht, getal en naamval naar behooren aan te duiden.

§ 54. De geheel willekeurige toepassing van geslacht op voorwerpen, waaraan de natuur dit onderscheid niet toekent, zoo als die in vele andere talen plaats heeft, is in het Makassaarsch geheel onbekend. Ook spreekt men enkel van *mannelijk* of *vrouwelijk*, en nooit van *onzijdig* geslacht.

§ 55. Wanneer het zelfstandig naamwoord van dien aard is, dat het zoowel van mannelijke als vrouwelijke voorwerpen gebezigd kan worden, bedient men zich dikwerf van het een of ander woord, hetwelk ontwijfelbaar zeker

aanduidt, welk van de beide geslachten bedoeld wordt. Vooral geschiedt zulks, wanneer dit onderscheid niet blijkt uit het verband, en het toch om de eene of andere reden van belang is, dat men het wete. Zoo bezigt men 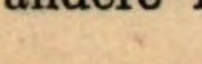 (boerânne) *man*, bij zelfstandige naamwoorden, die een' mannelijk persoon, en (baînne) *vrouw*, bij zelfstandige naamwoorden, die een vrouwelijk persoon moeten te kennen geven; bijv. (ânâ) *kind*, kan zoowel een *jongen* als een *meisje* zijn; van daar 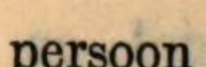 (ânâ-boerânne) *zoon* en 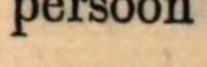 (ânâ-baînne) *dochter*. Zoo wordt bij dieren het mannelijk geslacht aangeduid door bijvoeging van (lâki) *het mannetje*, en het vrouwelijk geslacht met behulp van 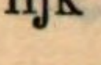 (gâna) *het wijfje;* bijv. 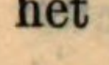 (djârang) *een paard*, hetzij *hengst* of *merrie;* wil men echter het geslacht bepaald te kennen geven, zoo bedient men zich van 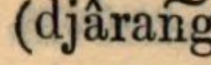 (djârang-lâki) *een hengst*, of van 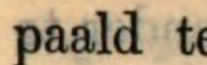 (djârang-gâna) *eene merrie;* 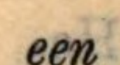 (djânggang) is een *hoen*, hetzij *haan* of *hen*, doch 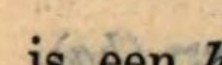 (djânggang-lâki) bepaald *een haan*, en (djânggang-gâna) bepaald *eene hen*.

§ 56. Het getal der zelfstandige naamwoorden wordt in het Makassaarsch door geen' uiterlijken vorm, hetzij door verbuiging, uitgang of anderzins gekenmerkt. Een zelfstandig naamwoord op zichzelf genomen, is noch *enkel-* noch *meervoudig* en meer te beschouwen als een soortnaam; bijv. (tâoe) *mensch*, *menschdom;* (bintôëng) *gesternte;* (djânggang-djânggang) *gevogelte*. Meestal echter blijkt het onderscheid tusschen *enkel-* en *meervoud* uit het verband en nog duidelijker uit de bijvoeging van het een of ander woordje, dat een *enkel-* of *meervoud* te kennen geeft.

§ 57. Wanneer men het meervoud uitdrukkelijk wil aanduiden, bezigt men of een bepaald telwoord, of een woord dat een meerdere of mindere hoeveelheid beteekent; bijv. 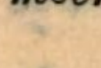 (djâï) *veel;* 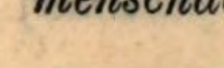 (siyâpa) *hoeveel;* 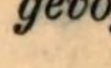 (pîrang) *hoeveel;* 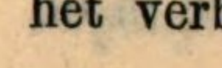 (sikâmma) *alle*, enz.; bijv. (roêwan tâoe) *twee menschen;* (pîrang-bângi) *hoeveel nachten?* (tâoe djaîya) *de vele menschen.* NB. Hierbij valt aan te merken, dat in zulk een geval de telwoorden en andere dergelijke woordjes, als hierboven zijn aangehaald, dikwijls onmiddellijk achter zich een woordje krijgen, hetwelk veeltijds eene bekende hoedanigheid of eigenschap van het voorwerp beteekent, en overigens met ons *kop*, *stuk*, enz. te vergelijken is. Doch hierover later bij de behandeling van het telwoord.

§ 58. Wanneer men het *enkelvoudig* bepaald wil uitdrukken, neemt men de toevlugt tot het woordje 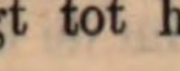 (sêre), dat de éénheid beteekent, of tot (si) *één*, hetzij alleen, hetzij met één der boven (zie einde van de vorige §) bedoelde woorden verbonden; bijv. 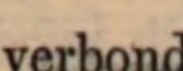 (si-tâoe) *één mensch;* 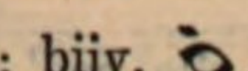 (djârang si-kâyoe) *één paard*, letterlijk: *paard, één stuk.*

§ 59. Dit sêre of si, *één* wordt ook gebezigd als onbepaald lidwoord, en komt dus geheel overeen met ons *een*, dat ook stellig oorspronkelijk niets anders dan een telwoord geweest is, even als het Fransche *un*, en het Duitsche **ein**; bijv. (sêre karâëng) *een vorst.*

§ 60. Om het bepalend lidwoord in het Makassaarsch uit te drukken, bedient men zich van het achtervoegsel *a*, hetwelk oorspronkelijk niets anders schijnt geweest te zijn dan een woordje om de aandacht op het een of ander te vestigen, waarvoor wij bijv. *zie!* de Arabieren هَا (*ha*), اِنَّ (*inna*) enz.; de Hebreeuwen הֵן (*hēn*), הֵא (*hē*), enz.; de Syriers ܗܳ (*ho*); de Chaldeeuwen הָא (*ha*); de Latijnen *ecce;* de Grieken ἰδοὺ; anderen wederom wat anders bezigen. Dat zulk een woordje later als aanwijzend voornaamwoord gebruikt is, zal zeker niemand verwonderen, evenmin dat het vervolgens ook de plaats van ons bepalend lidwoord heeft ingenomen. Wat toch is het bepalend lidwoord primitief anders dan een aanwijzend voornaamwoord? Men denke slechts aan het Duitsche **der, die, das**, hetwelk zoowel voor ons aanwijzend voornaamwoord *die, die, dat*, als voor het bepalend lidwoord *de, de, het*, gebruikt wordt en slechts in de uitspraak een weinig verschilt. Bovendien vinden wij deze syllabe op gelijke wijze in de Semitische talen aangewend, ja zelfs in het Syrisch en Chaldeeuwsch, even als in het Makassaarsch, van achteren aangehecht. Men vergelijke bijv. het Syrische ܙܒܢܳܐ (tsabno), in statu emphatico van ܙܒܢ (tseban) *tijd;* ܡܠܟܳܐ (malko), in statu emphatico van ܡܠܟ (melek) *koning;* zoo ook het Chald. טוּרָא (toera), in statu emphatico van טוּר (toer) *berg;* het Chald. קָטוֹלָא (*katola*), in statu emphatico van קָטוֹל (katōl) *moordenaar.*

Bij het aanhechten dezer *a*, heeft men de navolgende welluidendheidsregelen in acht te nemen:

a) achter de neusletter, die aan het einde van een woord altoos een *guttu-rale* of keel-neusletter is (§ 11), wordt de *a* slechts eenvoudig aangehecht; bijv. (djârangga) *het paard*, van 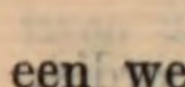 (djârang) *paard;* (pamâkkangga) *de zolder*, van (pamâkkang) *zolder.*

b) achter den zachten *a*-, *i*- of *e*-klank wordt een *y* vóór de *a* ingelascht (§ 27), en komt de klemtoon gewoonlijk op de vóórlaatste lettergreep; bijv. (tawâya) *het deel*, van (tâwa) *deel*; (toe-panritâya) *de geleerde*, van (toe-panrîta) *geleerde, geleerd man*; (hekemâya) *de wijsheid, het kunststuk, de kunst*, van (hêkema) *wijsheid* enz. Vergel. boven § 42; (balîya) *de vijand*, van (bâli) *vijand*; (poetirîya) *de vorstin*, van (poêtiri) *vorstin*. Vergel. boven § 42; (kanrêya) *de rijst*, van (kânre) *rijst*.

c) achter den zachten *oe*- of *o*-klank wordt een *w* vóór de *a* ingelascht (§ 17), en komt de klemtoon insgelijks gewoonlijk op de vóórlaatste lettergreep; bijv. (oeloêwa) *het hoofd*, van (oêloe) *hoofd*; (taoêwa) *de mensch*, van (tâoe) *mensch*; (allôwa) *de dag*, van (âllo) *dag*.

d) achter een scherpen *a*-, *i*-, *e*-, *oe*- of *o*-klank, wordt vóór de *a* een *k* ingelascht, ter vermijding van hiatus; bijv. 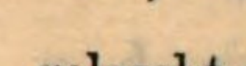 (bâllaka) *het huis*, van (bâllá) *huis*; (bîlika) *de kamer*, van (bîlí) *kamer*; (ôtereka) *het touw*, van (ôteré) *touw*; (alimboêboeka) *het stof*, van (alimboêboé) *stof*; (bâoeka) *de geur*, van (bâoé) *geur*; (kâdoka) *de rijst*, van (kâdó) *rijst*; (djoemâka) *de Vrijdag*, van (djoemâ) *Vrijdag*.

§ 61. Eertijds bediende men zich tot hetzelfde doeleinde van (îya), dat insgelijks, even als *a*, achter aan het zelfstandig naamwoord gelascht en ook stellig primitief tot niets anders gebezigd werd, dan om de aandacht op het een of ander te vestigen, gelijk ons *zie!* en meer andere dergelijke woordjes. Dit gebruik van *íya* is op het eiland Saleyer nog zeer algemeen en wordt ook in de Kêlong's en Sînrilí's van tijd tot tijd aangetroffen; bijv. (ratoewîya) = (ratoêwa) *de vorst*, van (râtoe) *vorst*; (toe-málompowîya) = (toe-malompôwa) *de Gouverneur*, van (toe-málômpo) *Gouverneur*. Soms vindt men ook wel beide vormen tegelijk gebezigd; bijv. van (bêmbe) *geit*, (bembêya) en (bembeyaîya) *de geit*; van (djoêkoé) *visch*, (djoêkoeka) en (djoêkoekaîya) *de visch*;

van 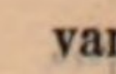 (djâñgañg) *hoen*, (djâñgañga) en (djāñgañgaîya) *het hoen;* van (djâmmēñg) *sterven*, (djammēñgaîya) *het sterven;* van (gârrīñg) *ziekte*, (garrīñgaîya) *de ziekte, het ziek zijn.* NB. De vormen (lāñgikîya) en (kassikîya), die men soms in gedichten aantreft, zijn welligt ontstaan uit (lāñgikaîya) en (kassikaîya) = (lâñgika) en (kâssika), van (lâñgí) *hemel*, en (kâssí) *zand.*

§ 62. De naamvallen worden niet aangewezen door veranderingen, die het zelfstandig naamwoord aan het einde ondergaat, maar enkel uit de woordvoeging opgemaakt, of door middel van voorzetsels en somtijds ook door middel van een onafscheidelijk aanhechtsel achter het werkwoord te kennen gegeven.

§ 63. De Nominativus of eerste naamval staat meestal vóór het werkwoord, doch ook dikwijls achter hetzelve, inzonderheid wanneer de nadruk bijzonder op het werkwoord valt; bijv. 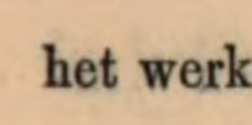 (toêwañg tînro) *mijnheer slaapt;* (lâmpa-mi karâëñga) *de vorst is reeds heengegaan.*

§ 64. De Genitivus of tweede naamval wordt in het Makassaarsch, gelijk ook in het Boegineesch, Maleisch, Javaansch, Hebreeuwsch, Syrisch, Chaldeeuwsch en andere talen, uitgedrukt door het woord, hetwelk den bezitter aanduidt, onmiddellijk te laten volgen op dat, hetwelk de bezitting of het eigendom te kennen geeft. Men maakt daardoor beide woorden als het ware tot één zamengesteld woord, en zou ze alzoo kunnen vergelijken met voorbeelden uit onze taal, als: *kerktoren*, *huisdeur*, *boomblad.* Het eenige onderscheid bestaat hierin, dat wij zeggen *kerktoren*, in stede van *toren-kerk* = *de toren van een kerk; huisdeur*, in stede van *deur-huis* = *de deur van een huis; boomblad* in stede van *blad-boom* = *het blad van een boom.* Hieruit volgt van zelf, dat het woord, hetwelk de bezitting of het eigendom te kennen geeft, nooit den verlengden vorm met *a* kan aannemen; bijv. 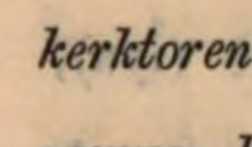 (lêkó-kâyoe) *het blad van een boom*, *boomblad;* (lêkó-tôli) lett. *het blad van een oor*, v. d. *oorblad*, *oorlelletje*, enz. Dikwijls plaatst men achter het woord, dat de bezitting of het eigendom te kennen geeft, even als in andere talen, bijv. in het Boegineesch, Javaansch of Syrisch, een persoonlijk voornaamwoord, en laat dan hierop pas het woord, hetwelk den bezitter aanduidt, volgen; bijv. (ballâna itoêwañg) lett. *het huis van hem*, te weten: *mijnheer*, of zooals wij in het da-

gelijksch leven zeer dikwijls bezigen: *mijnheer zijn huis*, voor: *het huis van mijnheer;* 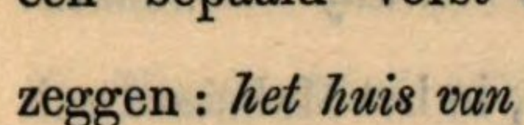 (d̃jarânna karâëñga) lett. *het paard van hem*, te weten: *den vorst*, of *de vorst zijn paard*, voor: *het paard van den vorst*. — NB. Van dezen laatsten vorm bedient men zich, gelijk uit de letterlijke beteekenis van zelf volgt, alleen dan, wanneer onder den bezitter een bepaald voorwerp, hetzij persoon of zaak, verstaan wordt; bijv. 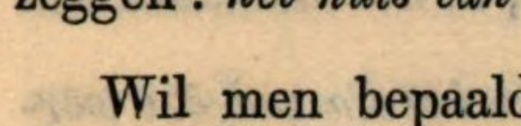 (bâllá-karâëñg) *het huis van een vorst*, onbepaald welke vorst, zooveel als: *vorstelijk huis;* 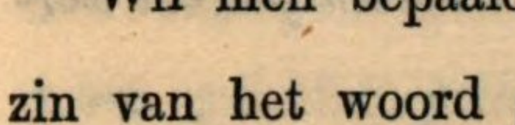 (ballâna karâëñga) daarentegen: *het huis van den vorst*, zoodat men een' bepaald' vorst op het oog heeft, wien men als het ware aanwijst met te zeggen: *het huis van hem*. Men vergel. hierbij § 139.

Wil men bepaald te kennen geven, dat er van *eigendom*, in den letterlijken zin van het woord genomen, sprake is: zoo bedient men zich van 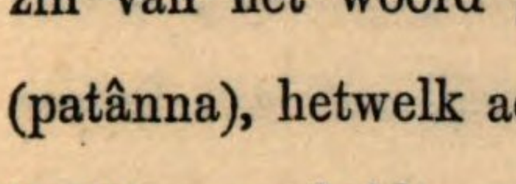 (patânna), hetwelk achter het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, dat den bezitter aanduidt, geplaatst wordt. Dit woord beteekent letterlijk de *eigenaar* of *eigenaresse er van*, zamengesteld uit (pâta) *bezitten*, en v. d. *bezittende*, v. d. *eigenaar* + 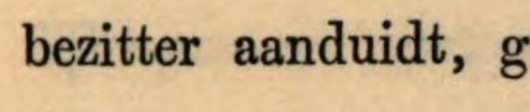 (na) pers. voornaamw. 3 pers. m. en vr. enk. en meerv.; bijv. 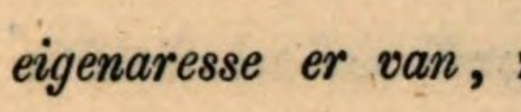 (toewañg patânna) lett. *mijnheer is er de eigenaar van*, v. d. *het is van mijnheer*. Verg. het Mal. ڤوڤ en امڤوڤ.

§ 65. De Dativus of derde naamval wordt dikwijls bepaald aangeduid, hetzij door een voorzetsel, dat de strekking der handeling aanduidt, bijv. 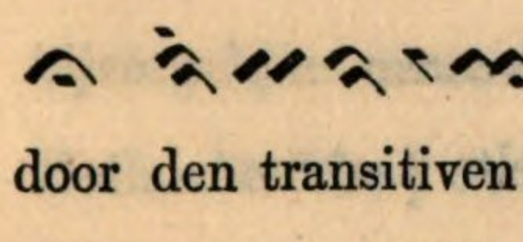 (ákoetânañg ri-karâëñga) *vragen aan den vorst;* hetzij door den transitiven vorm van het werkwoord, bijv. 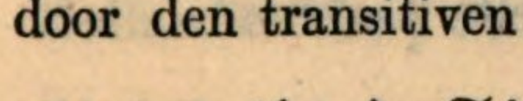 (ásarêyañgi karâëñga) *geven aan den vorst;* 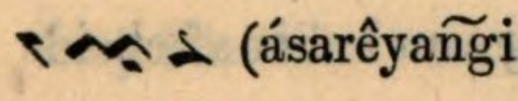 (soeñg-kêï toewañg) *openen voor mijnheer*. (Verg. beneden over de transitive werkwoorden).

§ 66. De vierde naamval volgt meestal op het werkwoord, doch komt ook dikwijls vóór hetzelve, inzonderheid wanneer de nadruk bijzonder op het voorwerp valt; bijv. 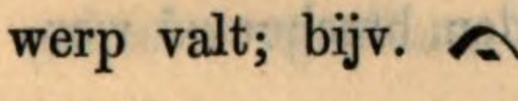 (nasarêyañgá ânjdjo kôñgkoñga) *hij geeft mij dien hond;* 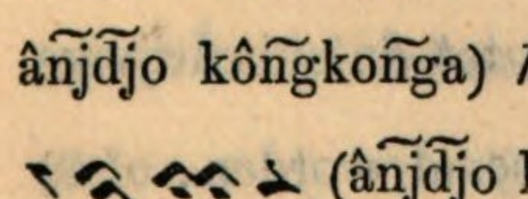 (ânjdjo kôñgkoñga nasarêyañgá) *dien hond geeft hij mij.*

§ 67. De Vocativus of vijfde naamval heeft dikwijls, ofschoon niet altoos, een tusschenwerpsel vóór zich; bijv. 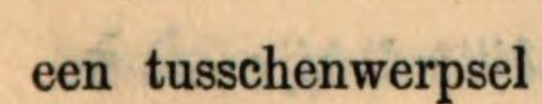 (e Moekâddañg) *o Moekâddang!* enz.

§ 68. De zesde naamval wordt uitgedrukt, hetzij met behulp van voorzet-

sels, als (ri) *te*, *in*, enz., 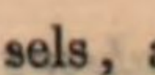 (siyagâñg) *met*, enz.; bijv.   (ilâlañg ri-bâllaka) *binnen in het huis;* hetzij door middel van den transitiven vorm des werkwoords; bijv.   (māñgêï parasāñgânna Iyânoe) *naar het land van NN. gaan;* hetzij ook door het voorzetsel weg te laten, en het zelfstandig naamwoord eenvoudig bij het werkwoord te plaatsen. Zoo wordt, bij voorbeeld, het voorzetsel *met*, wanneer het geplaatst is vóór het woord, dat een werktuig te kennen geeft, waarmede iets geschiedt, dikwijls achterwege gelaten, als: 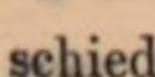 (kêré sônrí) *snijden met een sónri;*   (bâtta kalêwañg) *met een klewang dóórhakken.* Zoo wordt, bij voorbeeld, *in* bij de werkwoorden van *verdeelen*, in het Makassaarsch niet uitgedrukt, als: (nitâwa roêwa) *in tweeën gedeeld worden*, enz.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN.

§ 69. De bijvoegelijke naamwoorden zijn of oorspronkelijke, als 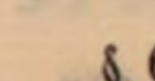 (bâdjí) *goed*, (kôdi) *slecht*, enz., of afgeleide, die al wederom op onderscheidene wijzen gevormd worden:

a. door deelwoorden als bijvoegelijke naamwoorden te beschouwen.

b. door vóórvoeging van het onafscheidbaar voorvoegsel *ta*.

c. door verdubbeling van het geheele woord of een gedeelte daarvan.

d. door verdubbeling van het grondwoord en vóórvoeging van het onafscheidbaar voorhechtsel *ka*.

e. door vóórvoeging van *pa* en achtervoeging van *añg*, of ook soms eenvoudig door achtervoeging van *añg*, met of zonder verdubbeling van het grondwoord.

f. door vóórvoeging van of .

§ 70. De deelwoorden, die als bijvoegelijke naamwoorden beschouwd worden, behooren of 1) tot de bedrijvige werkwoorden, of 2) tot de onbedrijvige werkwoorden, die insgelijks toestandswoorden kunnen genoemd worden, of 3) tot den lijdenden vorm der werkwoorden (Verg. § 197).

Voorbeelden van N°. 1: 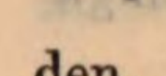 (áñgôkó) *bijten, bijtend;* bijv.   (pârisí-bâttañg áñgôkó) *bijtende*, wij zouden zeggen: *snijdende* of *hevige buikpijn*, enz.

Voorbeelden van N°. 2: 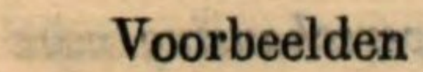 (málômpo) *groot zijn, groot zijnde, groot*, afgeleid van het bijvoegelijk naamwoord 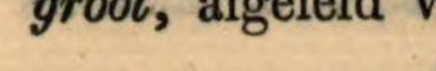 (lômpo) *groot*, bijv. 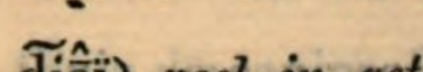 (toe-málompo) *groot mensch, groot heer;* (má-djâï) *veel in getal zijn, veel in getal zijnde, veel*, van 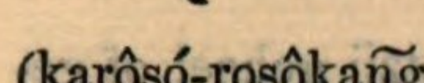 (djâï) *veel*, bijv. 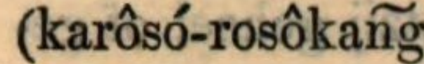 (tâoe mádjâï) *vele menschen;* 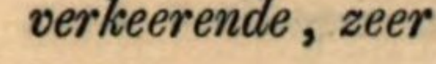 (karôsó-rosôkañg) *in zeer mageren toestand verkeeren, in zeer mageren toestand verkeerende, zeer mager*, afgeleid van (rôsó) *mager;* 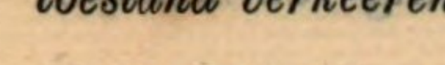 (kasîno-sinôwañg) *in zeer eenzamen toestand verkeeren, in zeer eenzamen toestand verkeerende, zeer eenzaam en verlaten*, afgel. van 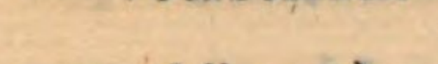 (sîno) *eenzaam.*

Voorbeelden van N°. 3. 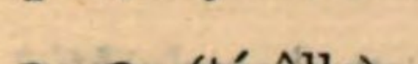 (tásoêñgke) *geopend zijn, geopend zijnde, open*, bijv. 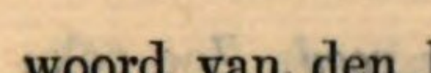 (pakêboé tásoêñgke) *een open deur;* 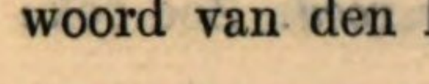 (tárâlle) *gewild* (gebezigd van koopwaren), is ook eigenlijk een werkwoord van den lijdenden vorm, afgeleid van 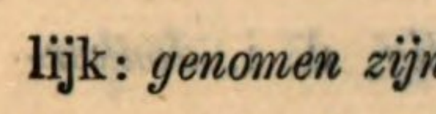 (âlle) *nemen*, dus letterlijk: *genomen zijn, genomen zijnde*, en v. d. *gewild* (NB. Deze tusschenvoeging der *r* heeft in het Boegineesch zeer dikwijls, in het Makassaarsch slechts zeldzaam plaats); (katjinîkañg) *te zien zijn, te zien zijnde*, v. d. *zigtbaar*, afgeleid van 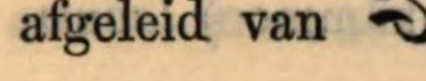 (tjîní) *zien;* (katarimâñg) *aan te nemen zijn, aan te nemen zijnde*, v. d. *aannemelijk, welgevallig*, afgel. 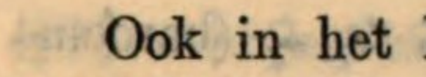 (tarîma) *aannemen.*

Ook in het Boegineesch, Maleisch en Javaansch worden de deelwoorden als bijvoegelijke naamwoorden gebezigd. Verg. T. Roorda ll., § 144, en J. J. de Hollander l.l., § 4, lett. B, bl. 41.

§ 71. Het voorvoegsel *ta* duidt eene negatie of ontkenning aan, letterlijk *niet* beteekenende, en eenigzins gelijk staande met ons onafscheidbaar voorvoegsel *on-*. Vóór deelwoorden, beginnende met het voorvoegsel *má*, wordt het eenvoudig weg aangehecht; vóór deelwoorden daarentegen, die het in de Makassaarsche taal meer gebruikelijk voorvoegsel *á* hebben, doet het die *á* welluidendheidshalve geheel wegvallen; bijv. 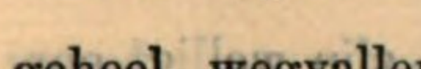 (tamásîrí) *onbeschaamd*, van 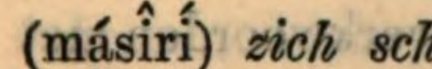 (másîrí) *zich schamen, zich schamende;* (tamátoêwa) *ongelukkig*, van (mátoêwa) *gelukkig zijn, gelukkig zijnde;* (takasalibanrâñg) *volkomen, zonder gebreken*, van 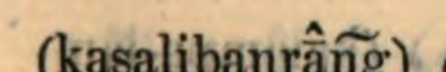 (ákasalibanrâñg) *gebreken hebben, gebreken hebbende, gebrekkig*, van 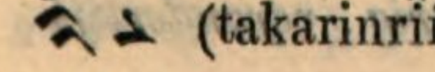 (kasalibanrâñg) *gebrekkigheid*, van (salibânra) *gebrek;* (takarinrîñgañg) lett. *geen verschansing vóór zich hebbende*, v. d.

(kâna takarinrîñgañg) lett. *woorden, die geen verschansing voor zich hebben*, d. i. *volkomen duidelijke woorden*, afgel. van 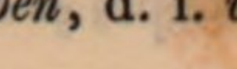 (ákarinrîñgañg) *een verschansing hebben*, afgel. van 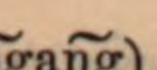 (karinrîñgañg) *verschansing*, afgel. van 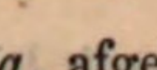 (rînriñg) *wand, muur*. NB. Ook in het Boegineesch vindt men *ta* op gelijke wijze gebruikt.

§ 72. De verdubbeling van een bijvoegelijk naamwoord, hetzij geheel of gedeeltelijk, duidt aan:

a) een' geringen graad van de eigenschap of hoedanigheid, die door hetzelve wordt te kennen gegeven (Men vergelijke hierbij de verdubbeling van zelfstandige naamwoorden tot vorming van verkleinwoorden § 46 Lett. *c*.); bij voorb. (koênjí-koênjí) lett. *geel?* (zou ik die kleur *geel* kunnen noemen?) ja, *geel* zou men die kleur wel des noods kunnen noemen, v. d. *geelachtig*, bijv. 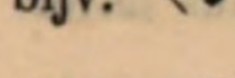 (êdja koênjí-koênjí) *geelachtig rood*. Zoo ook: (êdja lêleñg-lêleñg) *zwartachtig*, d. i. *donkerrood* enz.; 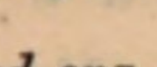 (bâdjí-bâdjí) van 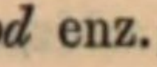 (bâdjí) *nog al goed, redelijk goed*, v. d. (bâdjí-bâdjí-mi) *het is reeds redelijk goed* (te weten: met zijn gezondheid), v. d. *hij is wat beter;* 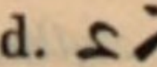 (kâmmoe-kâmmoe) *laauw*, van (kâmmoe) *warm*.

b) het overdragtelijke in de beteekenis; bijv. 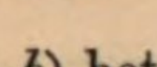 (bâroe-baroêmboeñg) *grijs*, lett. *overeenkomst hebbende met de schimmelkleur*, van 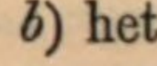 (baroêmboeñg) *schimmelkleurig;* 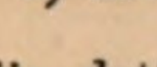 (lâbi-lâbirí) *trotsch*, eigenlijk zooveel als *zich verbeeldende, dat men prachtig* of *majestueus is*, van 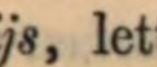 (lâbirí) *prachtig, majestueus* (Zie § 46, Lett. *d*.)

c) Die verdubbeling schijnt ook soms welluidendheidshalve plaats te vinden, zonder wijziging in de beteekenis aan te duiden, vooral in de Kêloñg's en Sînrilí's (Zie § 46, Lett. *a*).

§ 73. De woorden, die gevormd worden door verdubbeling van het grondwoord, en voorvoeging van het onafscheidbaar voorvoegsel *ka*, zijn welligt oorspronkelijk ook niets anders dan deelwoorden of liever causative werkwoorden met het onafscheidbaar voorvoegsel *ka* geweest (§ 182, Lett. *m*.); ten minste naar het mij voorkomt, geven de aldus afgeleide bijvoegelijke naamwoorden primitief een *veroorzaken* of *maken* te kennen van dat geen, wat door de grondwoorden, hier meest *werkwoorden*, wordt aangeduid; bijv. 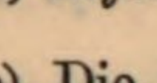 (kalâmpa-lâmpa) lett. *alles gedurig weêr weg doende gaan*, v. d. *wuft, wispelturig, veranderlijk*,

afgel. van (lâmpa) *weggaan*, *gaan*; 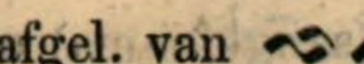 (kasîrí-sîrí) lett. *groote schaamte veroorzakende*, *makende*, *dat men zich sterk moet schamen*, v. d. *schandelijk*, van (sîrí) *zich schamen*; 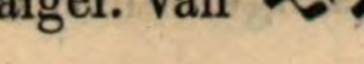 (kamâllá-mâllá) lett. *zware vrees veroorzakende*, *makende*, *dat men bevreesd wordt*, v. d. *vreesselijk*, van (mâllá) *vreezen*; 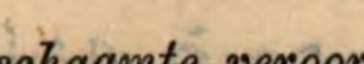 (kadîñgiñg-dîñgiñg) *huivering veroorzakende*, v. d. *huiveringwekkend*, van (dîñgiñg) *koud*; 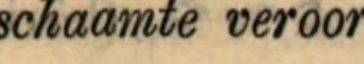 (kanâkkóe-nâkkóe) *sterk verlangen naar iemand* of *iets inboezemend*, van (nâkkóe) *verlangen*; (kâsi-âsi) *arm*, *behoeftig*, welligt zamengesteld uit k a-â s i-â s i en af te leiden van 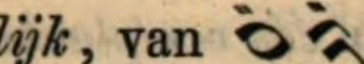 (âsi-âsi) *anderen met het voornaamwoord* k í *of* t a *toespreken*, *hen als zijn meerderen beschouwen*, zoodat het letterlijk zou beteekenen: *makende*, *dat men anderen als zijn meerderen moet beschouwen*, v. d. *arm*, *behoeftig*; 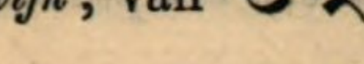 (ka-âllá-âllá) lett. *overal tusschenruimten*, of *ledige vakken daarstellend* of *latend*, v. d. *zeldzaam*, van 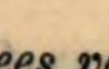 (âllá) *tusschenruimte*.

§ 74. De bijvoegelijke naamwoorden, die gevormd worden door vóórvoeging van *pa* en achtervoeging van *añg*, volgens de regels boven in § 49 vermeld, geven een aard of gewoonte te kennen; bijv. (panassoêwañg) *driftig van aard*, van (nâssoe) *drift*, *driftig*; (pasirîkañg) *beschaamd van aard*, van (sîrí) *zich schamen*; (pamallâkkañg) *bevreesd van aard*, van (mâllá) *vreezen*; (panakkoêkañg) *onophoudelijk*, *sterk verlangende*, van (nâkkóe) *verlangen*; (pagârrîñg-garrîñgañg) *wat ziekelijk van aard*, van (gârrîñg) *ziek*.

Voorts vindt men nog een paar voorbeelden van bijvoegelijke naamwoorden, die gevormd zijn door achtervoeging van *añg*, hetzij *met*, of *zonder* verdubbeling van het grondwoord; bijv. van 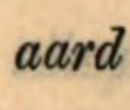 (boêlañg) *maan*, leidt men af: 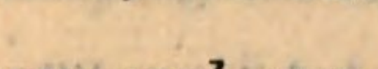 (boêlañg-boelâñgañg) *maanziek*, en van 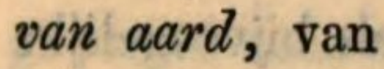 (boêlañg-bêroe) *nieuwe maan*, 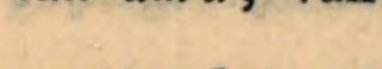 (boêlañg-beroêwañg) insgelijks: *maanziek*.

§ 75. Eindelijk vormt men ook bijvoegelijke naamwoorden, door vóór de naamwoorden te plaatsen het onafscheidbaar of , dat, al naar gelang van de volgende letter, uit te spreken is als: *sañg* of *siñg*, *sam* of *sim*, *san* of *sin* en *sañj* of *siñj*. Verg. § 11, 16, 20, 26 en 36. Voorts houde men hierbij vooral op het oog, hetgeen in § 21 en 22 over het eigenaardige der letters (*la*) en (*sa*) gezegd is.

Het eerstgenoemde van deze woordjes hangt stellig zamen met 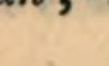 (sâma) *gelijk* (§ 211), en het tweede welligt met (si) *één*.

Voorbeelden: van 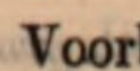 (kâmma) *wijze*, komt: (sa͡ngkâmma) of (sin͡gkâmma) *gelijk-* of *één van wijze*, v. d. *gelijk;* van (bôrí) *plaats*, komt: (sambôrí) of (simbôrí) *gelijk-* of *één van plaats*, v. d. *één en dezelfde plaats bewonende*, of: *uit één en dezelfde plaats afkomstig;* van (ro͡epa) *soort*, komt: (sanro͡epa) of (sinro͡epa) *gelijk-* of *éénsoortig*, v. d. *gelijk;* van (d͡jâï) *veel*, komt: (san͡j-d͡jâï) of (sin͡jd͡jâï) *gelijk-* of *één van hoeveelheid*, v. d. *evenveel;* van (lômpo) *groot*, komt: (sallômpo) *gelijk van grootte*, v. d. *even groot;* van (lâ̂boe) *lang*, komt: (sallâ̂boe) *gelijk van lengte*, v. d. *even lang*.

§ 76. Wanneer het bijvoegelijk naamwoord geen praedicaat, maar bepaling van het zelfstandig naamwoord is, wordt het even als in het Boegineesch, Maleisch en Javaansch, gewoonlijk achter hetzelve geplaatst; bijv. (bâllá lômpo) *groot huis;* (tâoe bâd͡jí) *goed mensch;* (d͡jé̂né bâmban͡g) *warm water*. Verg. T. Roorda, ll. § 140 en 141, J. J. de Hollander, ll., bl. 99.

§ 77. De bijvoegelijke naamwoorden, die als algemeene telwoorden gebruikt worden, maken hierop eene uitzondering en worden nu eens, als bijvoegelijke naamwoorden, achter-, en dan eens, gelijk de hoofdgetallen, vóór de zelfstandige naamwoorden geplaatst. Onder zulke bijvoegelijke naamwoorden versta men de navolgende woordjes, als: (sikôntoe), (sikâmma) of (n͡gâsen͡g) *alle;* (d͡jâï) *veel;* (siyâpa) *hoeveel;* (âla-siyâpa-siyâpa) *hoeveel ook*, v. d. *eenige*, en ook *verscheidene;* (tásére-tásére) *elk;* enz. Men zegt bijv. (sikôntoe tâoe) en (tâoe sikôntoe) *alle menschen;* (tâoe d͡jâï) *vele menschen;* (siyâpa tâoe) en (tâoe siyâpa) *hoeveel menschen*, enz. Verg. J. J. de Hollander ll., bl. 99.

§ 78. De bijvoegelijke naamwoorden zijn, evenmin als de zelfstandige naamwoorden, aan verandering of verbuiging onderhevig. En al wat ik boven (§ 53 en volgg.) over *geslacht*, *getal* en *naamval* gezegd heb, kan hierbij vergeleken worden.

§ 79. Wanneer het bijvoegelijk naamwoord achter het zelfstandig naamwoord geplaatst is, hecht men het achtervoegsel *a*, dat, zooals vroeger is aangemerkt, met ons bepalend lidwoord gelijk staat, niet aan het zelfstandig, maar aan het

bijvoegelijk naamwoord vast. En hierbij heeft men dezelfde regels, als § 60 zijn aangegeven, in acht te nemen; bijv. (djârang-baroêmboenga) *de schimmel*, van (bâroêmboeng) *schimmelkleurig;* (toe-panritâya) *de geleerde man*, van (panrita) *geleerd;* (tâoe kodîya) *het slechte mensch*, van (kôdi) *slecht;* (tâoe djaîya) *de vele menschen*, van (djâi) *veel;* (tâoe matêya) *de doode man*, van (mâte) *dood;* (bâdjoe láboêwa) *het lange baadje*, van (lâboe) *lang;* (toe-málompôwa) *de groote heer*, d. i. *de Gouverneur*, van (málômpo) *groot zijnde*, van (lômpo) *groot;* (kêré kâpalaka) *de dikke snede*, van (kâpalá) *dik;* (bâllá bâdjika) *het goede huis*, van (bâdjí) *goed;* (tâoe kâpereka) *het ongeloovige mensch*, van (kâperé) *ongeloovig;* (âng ing loemoeka) *de zachte wind*, van (loemoé) *zacht;* (tâoe kêboka) *de witte menschen*, v. d. *de blanken*, van (kêbó) *wit, blank.*

§ 80. De vergelijkende trap der bijvoegelijke naamwoorden wordt gewoonlijk gevormd door achtervoeging van *ang*, met inachtneming der boven (§ 49) aangegeven regels; bijv. (lantângang) *dieper*, van (lântang) *diep;* (panritâng) *geleerder*, van (panrîta) *geleerd;* (tjádîyang) *kleiner*, van (tjádi) *klein;* (pepêyang) *stommer*, van (pêpe) *stom;* (láboêwang) *langer*, van (lâboe) *lang;* (lompôwang) *grooter*, van (lômpo) *groot;* (kebôkang) *witter*, van (kêbó) *wit;* (lábîrang) *prachtiger*, van (lâbirí) *prachtig*. In het Boegineesch en, naar het schijnt, ook hier en daar in het laag-Maleisch wordt de Comparativus op gelijke wijze gevormd (J. J. de Hollander, ll., bl. 43). Men vergelijke ook over dezen uitgang *ang* § 179, Lett. *i*.

§ 81. Soms, doch slechts hoogst zeldzaam bezigt men het voorvoegsel *pa* in stede van het achtervoegsel *ang;* bijv. (patînggi) = (tinggîyang) *hooger*, van (tînggi) *hoog;* (palômpo) = (lompôwang) *grooter*, van (lômpo) *groot.*

§ 82. Wanneer het uit het verband genoegzaam blijkt, wordt de vergelijkende trap niet altoos door eenig onafscheidbaar voor- of achtervoegsel aangeduid.

§ 83. Indien de persoon of zaak, waarmeê men vergelijkt, genoemd wordt, zet men vóór dit naamwoord of vóór het voornaamwoord, dat deszelfs plaats vervangt, meestal het woordje (na), soms ook (kâla) of (lânri). Alle drie deze woordjes worden gewoonlijk met ons *dan* vertaald, maar hebben oorspronkelijk eene geheel andere beteekenis. *Na* schijnt primitief, even als *a* (§ 60), slechts gediend te hebben, om de aandacht op het een of ander te vestigen, zooveel als het Arab. هَا (ha) of إِنَّ (înna), het Hebr. הֵן (hēn) of הֵא (hē), het Syr. ܗܳ (ho), het Chald. הָא (ha), het Lat. *ecce*, het Griek. ἰδοὺ, en ons: *zie!;* bijv. 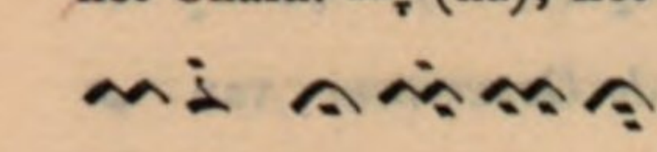 (lompôwañgi na-Iyânoe) lett. *hij is grooter, zie NN.!* d. i. hij is grooter, wanneer men let op-, hem vergelijkt met NN., v. d. *hij is grooter dan NN.* — *Kâla* is zamengesteld uit *ka*, dat stellig oorspronkelijk dezelfde beteekenis gehad heeft als *a* en *na*, en dus zoo veel als *zie!* te kennen geeft, + *âla*, hetgeen letterlijk: *wat?* en van daar *hoe!* schijnt beteekend te hebben. *Kâla* is alzoo letterlijk: *zie! wat?* of *zie! hoe!* en kan uit dien hoofde zeer goed, even als *na*, gebezigd worden daar, waar wij ons van *dan* bedienen; bijv. 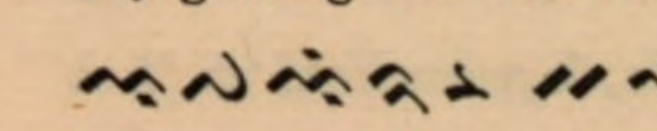 (lâbîrañgi ampaînrañga kâla ásarêya) lett. *het is beter het uitleenen, zie! wat? — het geven*, d. i. "het uitleenen is beter; zie! ik zeg dit met het oog op, het vergelijkende met het geven," v. d. *het uitleenen is beter dan het geven.* — (lânri) daarentegen heeft oorspronkelijk eene geheel andere beteekenis, te weten die van: *wegens;* bijv. 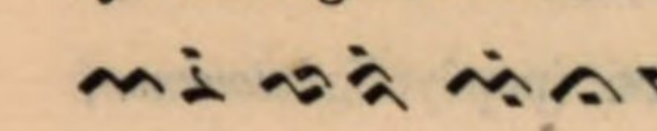 (lompôwañgi lânri inâkke) lett. *hij is grooter, wegens mij*, d. i. "wegens de vergelijking met mijn persoon, dewijl hij met mij vergeleken wordt;" v. d. *hij is grooter dan ik.* Verg. § 213.

§ 84. De overtreffende trap van het bijvoegelijk naamwoord heeft in het Makassaarsch, evenmin als in het Boegineesch, Maleisch of Javaansch, een' bijzonderen vorm. Wanneer men dus den Superlativus eenigzins duidelijker wil te kennen geven, neemt men zijne toevlugt tot 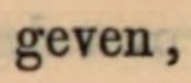 (kamînañg) *bijzonder;* 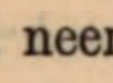 (dôedoe) *zeer*, en meer andere dergelijke woordjes (vgl. § 211); bijv. 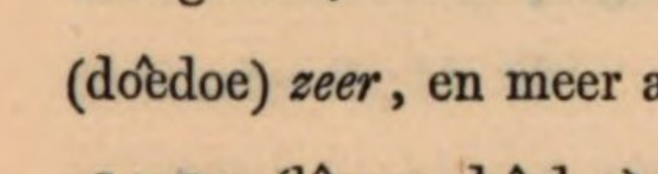 (lômpo-dôedoe) *zeer groot*, en van daar, wanneer er van twee of meer personen of zaken gesproken wordt, die men onderling te zamen vergelijkt: *grootst.* Verg. T. Roorda ll., § 151 volg.; J. J. de Hollander ll., bl. 44.

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DE TELWOORDEN.

§ 85. De telwoorden zijn *bepaalde* of *onbepaalde*. Over de *onbepaalde*, die men insgelijks bijvoegelijke naamwoorden zou kunnen noemen, is boven (§ 77) reeds gesproken. De *bepaalde* of eigenlijk aldus genoemde telwoorden, die eene *bepaalde* hoeveelheid of *juist* getal te kennen geven, worden verdeeld in:

a) telwoorden voor de *hoofdgetallen* (of *cardinalia*).

b) telwoorden, die ons -*maal* of -*voud* te kennen geven.

c) *rangschikkende* telwoorden (of *ordinalia*).

d) telwoorden voor *gebroken* getallen.

e) telwoorden, die eene *verdeeling* aanduiden (of *distributiva*).

f) zoogenaamde *verzamelende* of *collective* telwoorden.

§ 86. *a*) telwoorden voor *hoofdgetallen* of *cardinalia*.

De *hoofdgetallen* zijn:

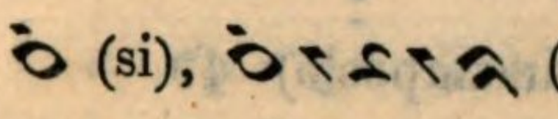 (si), (si-bêre), (sêre) 1.

 (roêwa) 2.

 (tâlloe) 3.

 (âppá) 4.

 (lîma) 5.

 (ânnañg) 6.

 (toêdjoe) 7.

 (sagantoêdjoe) 8.

 (salâpang) 9.

 (sampoêlo) 10.

 (sampoêlo assêre) 11.

 (sampoêlo anroêwa) 12.

 (sampoêlo antâlloe) 13.

 of (sampoêlo ñgâppá *of* áñgâppá) 14.

 (sampoêlo allîma) 15.

 of (sampoêlo ñgânnañg *of* áñgannañg) 16.

ꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦲꦤ꧀ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ (sampoêlo antoêdjoe) 17.

ꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦒꦤ꧀ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ (sampoêlo assagantoêdjoe) 18.

ꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦭꦃꦥꦁ (sampoêlo assalâpang) *of* ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ 19.

ꦏꦺꦴꦫꦁ ꦱꦺꦫꦺꦪ ꦤ꧀ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (koêrang sérêya na-roêwampoêlo) 19.

ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (roewampoêlo) 20.

ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦺꦫ (roewampoêlo assêre) 21.

ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦤ꧀ꦫꦺꦴꦮ (roewampoêlo anroêwa) 22.

ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦤ꧀ꦠꦭ꧀ꦭꦺꦴ (roewampoêlo antâlloe) 23 enz.

ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦭꦃꦥꦁ (roewampoêlo assalâpang) *of* ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ

ꦏꦺꦴꦫꦁ ꦱꦺꦫꦺꦪ ꦤ꧀ꦠꦭ꧀ꦭꦺꦴꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (koêrang sérêya na-tâlloempoêlo) 29.

ꦠꦭ꧀ꦭꦺꦴꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (talloempoêlo) 30.

ꦠꦭ꧀ꦭꦺꦴꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦺꦫ (talloempoêlo assêre) 31 enz.

ꦠꦭ꧀ꦭꦺꦴꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦭꦃꦥꦁ (talloempoêlo assalâpang) *of* ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ

ꦏꦺꦴꦫꦁ ꦱꦺꦫꦺꦪ ꦤ꧀ꦥꦠꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (koêrang sérêya na-patampoêlo) 39.

ꦥꦠꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (patampoêlo) 40.

ꦥꦠꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦺꦫ (patampoêlo assêre) 41 enz.

ꦥꦠꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦭꦃꦥꦁ (patampoêlo assalâpang) *of* ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ

ꦏꦺꦴꦫꦁ ꦱꦺꦫꦺꦪ ꦤ꧀ꦭꦶꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (koêrang sérêya na-limampoêlo) 49.

ꦭꦶꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (limampoêlo) 50.

ꦭꦶꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦺꦫ (limampoêlo assêre) 51 enz.

ꦭꦶꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦭꦃꦥꦁ (limampoêlo assalâpang) *of* ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ

ꦏꦺꦴꦫꦁ ꦱꦺꦫꦺꦪ ꦤ꧀ꦄꦤ꧀ꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (koêrang sérêya na-annampoêlo) 59.

ꦄꦤ꧀ꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ (annampoêlo) 60.

ꦄꦤ꧀ꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦺꦫ (annampoêlo assêre) 61 enz.

ꦄꦤ꧀ꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦭꦃꦥꦁ (annampoêlo assalâpang) *of* ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ

ꦏꦺꦴꦫꦁ ꦱꦺꦫꦺꦪ ꦤ꧀ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ-ꦥꦺꦭꦺꦴ (koêrang sérêya na-toedjoe-poêlo) 69.

ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ-ꦥꦺꦭꦺꦴ (toedjoe-poêlo) 70.

ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ-ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦺꦫ (toedjoe-poêlo assêre) 71 enz.

ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ-ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦭꦃꦥꦁ (toedjoe-poêlo assalâpang) *of* ꦫꦺꦴꦮꦩ꧀ꦥꦺꦭꦺꦴ

ꦏꦺꦴꦫꦁ ꦱꦺꦫꦺꦪ ꦤ꧀ꦱꦒꦤ꧀-toêdjoe-poêlo) (koêrang sérêya na-sagan- 79.

ꦱꦒꦤ꧀ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ-ꦥꦺꦭꦺꦴ (sagantoêdjoe-poêlo) 80.

ꦱꦒꦤ꧀ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ-ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦺꦫ (sagantoêdjoe-poêlo assêre) 81 enz.

ꦱꦒꦤ꧀ꦠꦺꦴꦝ꧀ꦗꦺꦴ-ꦥꦺꦭꦺꦴ ꦄꦱ꧀ꦱꦭꦃꦥꦁ (sagantoêdjoe-poêlo assalâpang)

of ᨀᨗᨔ ᨕᨚᨔᨘᨗᨑᨚᨔ ᨕᨚᨊᨚᨈᨘᨗᨊᨚ (koêrang̃ sérêya na-salâpam-poêlo) 89.

ᨚᨊᨚᨈᨘᨗᨊᨚ (salâpam-poêlo) 90.

ᨚᨊᨚᨈᨘᨗᨊᨚ ᨑᨚᨕᨚᨔᨘᨗ (salâpam-poêlo assêre) 91 enz.

ᨚᨊᨚᨈᨘᨗᨊᨚ ᨑᨚᨚᨊᨚᨈᨚ (salâpam-poêlo assalâpang̃) *of*

ᨀᨗᨔ ᨕᨚᨔᨘᨗᨑᨚᨔ ᨕᨚᨄᨘᨗᨊᨚ (koêrang̃ sérêya na-bilâng̃ang̃) 99.

ᨚᨄᨘᨗᨊᨚ (si-bilâng̃ang̃) 100.

ᨚᨄᨘᨗᨊᨚ ᨕᨚᨔᨘᨗ (si-bilâng̃ang̃ sêre) 101 enz.

ᨚᨄᨘᨗᨊᨚ ᨚᨈᨘᨗᨊᨚ (si-bilâng̃ang̃ sampoêlo) 110.

ᨚᨄᨘᨗᨊᨚ ᨚᨈᨘᨗᨊᨚ ᨑᨗᨚᨛ (si-bilâng̃ang̃ sampoêlo allîma) 115.

ᨔᨑᨘᨗᨊᨚ (roewam-bilâng̃ang̃) 200.

ᨕᨚᨔᨘᨗᨊᨚ (talloem-bilâng̃ang̃) 300.

ᨊᨕᨘᨗᨊᨚ (patam-bilâng̃ang̃) 400.

ᨚᨛᨘᨗᨊᨚ (limam-bilâng̃ang̃) 500.

ᨑᨕᨘᨗᨊᨚ (annam-bilâng̃ang̃) 600.

ᨔᨚᨘᨗᨊᨚ (toedjoe-bilâng̃ang̃) 700.

ᨚᨊᨔᨚᨘᨗᨊᨚ (sagantoedjoe-bilâng̃ang̃) 800.

ᨚᨊᨚᨄᨘᨗᨊᨚ (salapam-bilâng̃ang̃) 900.

ᨚᨚᨘ (si-sâboe) 1000.

ᨚᨚᨘ ᨚᨛᨘᨗᨊᨚ (si-sâboe limam-bilâng̃ang̃) 1500.

ᨕᨑᨗ ᨚᨚᨘᨑ ᨚᨛᨘᨗᨊᨚᨔᨚ ᨚᨈᨘᨗᨊᨚ ᨑᨚᨊᨚᨄᨗ. (Tâoeng̃ si-sâboêwa limam-bilâng̃ânna sampoêlo áng̃âppá) lett. *het jaar duizend, en daarvan genomen vijf honderd, voorts nog veertien*, d. i. *het jaar* 1514. (NB. Men stelt zich hierbij als 't ware eene tabel voor oogen, waarvan 1000, 2000, 3000, enz. de hoofden zijn, die ieder tien vakken of afdeelingen bevatten.

ᨔᨑᨚᨘ (roêwassâboe) *Twee duizend.*

ᨕᨚᨔᨚᨘ (tâlloessâboe) *Drie duizend.*

ᨊᨕᨚᨘ (pâtassâboe) *Vier duizend.*

ᨛᨗᨚᨘ (lîmassâboe) *Vijf duizend.*

ᨑᨕᨚᨘ (ânnansaboe) *Zes duizend.*

ᨔᨚᨗᨚᨘ (toêdjoe-sâboe) *Zeven duizend.*

ᨚᨊᨔᨚᨗᨚᨘ (sagantoêdjoe-sâboe) *Acht duizend.*

ᨚᨊᨚᨈᨚᨘ (salâpan-sâboe) *Negen duizend.*

ᨕᨑᨚ	(si-lâssa)	*Tien duizend.*
ᨗᨚᨑᨚ	(roewallâssa)	*Twintig duizend.*
ᨚᨑᨘᨑᨚ	(talloellâssa)	*Dertig duizend.*
ᨔᨚᨑᨚ	(patallâssa)	*Veertig duizend.*
ᨘᨅᨑᨚ	(limallâssa)	*Vijftig duizend.*
ᨙᨚᨑᨚ	(ânnanlâssa)	*Zestig duizend.*
ᨚᨙᨘᨑᨚ	(toêd͡joe-lâssa)	*Zeventig duizend.*
ᨕᨔᨚᨙᨘᨑᨚ	(sagantoêd͡joe-lâssa)	*Tachtig duizend.*
ᨕᨑᨔᨑᨚ	(salâpan-lâssa)	*Negentig duizend.*
ᨕᨁᨚ	(si-kâti)	*Honderd duizend.*
ᨕᨔᨗᨁᨚ	(sampoêlo-kâti)	*Een millioen.*
ᨕᨄᨑᨗᨁᨚ	(si-bilâñgañg-kâti)	*Tien millioen.*
ᨕᨕᨙᨁᨚ	(si-sâboe-kâti) *of* ᨕᨒᨙ (si-bâra), hetgeen thans	

niet meer in gebruik is, *Honderd millioen.*

§ 87. ᨒᨕᨒᨙ (sêre) schijnt eene zamentrekking te zijn uit ᨕᨒᨄᨒᨙ (si-bêre), dat insgelijks van tijd tot gebruikt wordt. Welligt is b ê r e met ons woord *stuk* te vergelijken, en geeft s i-b ê r e zooveel te kennen, als wat wij zouden zeggen: *één stuk*. Men denke slechts aan het Maleische ساتو (sâtoe), dat mij ten minste voorkomt als eene zamentrekking uit سبات (sa-bâtoe), alsmede aan het Javaansche ꦱꦶꦗꦶ (sidji), zamengetrokken uit ꦱꦤ (sa) + ꦲꦶꦗꦶ (id͡ji) *stuk*, dat ook ꦮꦶꦗꦶ (wid͡ji) uitgesproken wordt en dan een *korrel* beteekent. Verg. Taco Roorda, ll., § 159. (Jav. Gramm. § 308).

§ 88. ᨗᨚᨙ (roêwa) komt overeen met het Javaansche ꦫꦮ (ro), het Maleische en Boeginesche *doêwa*, verg. § 92. Vergelijk ook over de overeenkomst van het Makass. *roêwa* met de woorden, die men daarvoor in het Madecassisch, Tagalsch, Tongisch, Nieuw-Zeelandsch, Tahitisch en Hawajisch aantreft, Wilhelm von Humboldt's werk: *Ueber die Kawi-Sprache, enz.*, Band II, bl. 264[b].

§ 89. ᨚᨘᨑᨚ (tâlloe) = het Boeg. ᨚᨘᨑᨚ (tâlloe) en het Jav. ꦛꦼꦭꦸ (tĕloe), verg. § 92. Verg. insgelijks Wilhelm v. Humboldt, ll.

§ 90. ᨑᨚᨔᨚ (âppá) = het Boeg. ᨑᨚᨔᨚ (âppa) en het Mal. امفت (âmpat). Ook heeft het, even als het Jav. ꦥꦠ and ꦥꦥꦠ (*pat* en *papat*), nog een anderen vorm, die gebezigd wordt, zoodra het telwoord met het volgende woord in zeer naauwe betrekking gebragt wordt, ja daarmede als het ware slechts *één* woord uitmaakt. Deze vorm is in het Jav. ꦥꦛꦁ (patañg), in het Makass. ᨔᨚᨀ, het-

welk vóór eene *gutturale* of keelletter is uit te spreken als *pâtañg;* vóór eene *labiale* of lipletter als *pâtam;* vóór eene *dentale* of tandletter, gelijk ook vóór eene *linguale* of tongletter, als *pâtan*, en vóór eene *palatale* of verhemelte-letter als *pâtañj* (Zie § 5, 11, 16, 20 en 26). NB. Vóór de *l* of *s* valt de nasaal van ᨕᨚ (pâtañg enz.) geheel weg en wordt de *l* of *s* bovendien verdubbeld (§ 21). Ook in het Boegineesch treft men dezen vorm aan, doch zonder den nasaal-klank van achteren, eenvoudig slechts ᨕᨚ (pâta). Beide vormen van het telwoord, zoowel in het Javaansch als in het Makassaarsch en Boegineesch, zijn welligt af te leiden van een gemeenschappelijken vorm *pa* of *pat;* in het ééne geval door vóórvoeging, in het andere door achtervoeging der *a*. Opmerkelijk is het, dat men ook in het Tongisch *fa* en in het Nieuw-Zeelandsch *wa* voor *vier* gebruikt vindt (Men zie Wilh. v. Humboldt, ll.). De naauwe vereeniging, waarvan in deze § gesproken wordt, bestaat gewoonlijk:

a) tusschen de telwoorden 1—9 ingesloten en *die* woorden, waardoor in het Makassaarsch de *tien*-tallen, *honderd*-tallen, *duizend*-tallen en dergelijke meer uitgedrukt worden.

b) tusschen de telwoorden 1—9 en *die* zelfstandige naamwoorden, welke volgens § 105 dikwijls gebezigd worden bij het optellen van stoffelijke voorwerpen.

c) tusschen de telwoorden 1—9 en de zelfstandige naamwoorden, die eene tijdsbepaling te kennen geven, als ᨒᨛᨗ (bâñgi) *nacht*, ᨑᨑᨙ (âllo) *dag*, ᨒᨚ (boêlañg) *maand*, ᨕᨑᨗ (tâoeñg) *jaar*, enz. Voorbeelden: ᨔᨕᨔᨚᨙ (patam-poêlo) 40; ᨔᨕᨛᨚᨊ (patam-bilâñgañg) 400; ᨔᨕᨀᨒ (patas-sâboe) 4000; ᨔᨕᨑᨀ (patallâssa) 40000; ᨙᨕᨘᨙ ᨔᨕᨊᨑᨗ (tê-doñg pâtañg-kâyoe) *vier buffels;* ᨔᨕᨒᨚ (patam-boêlañg) *vier maanden.*

§ 91. ᨑᨘ (lîma) wordt ook in het Maleisch, Soendaasch, Javaansch en Boegineesch gebezigd voor het telwoord, doch heeft alleen in het Makassaarsch, gelijk ook in laatstgenoemde taal, tegelijkertijd de beduiding van *hand*. Beide beteekenissen passen zeer goed bij elkander, wegens het *vijf*-tal vingers eener *hand*. Verg. § 92. (Verg. ook Wilh. v. Humboldt, ll.)

§ 92. ᨙᨚ (roêwa), ᨕᨑᨗ (tâlloe) en ᨑᨘ (lîma) nemen van achteren den neusklank aan, zoodra zij met het volgende woord in naauw verband gebragt worden, en daarmede als het ware slechts één woord uitmaken. Vóór eene *labiale* of lipletter worden zij dus uitgesproken als *roêwam*, *tâlloem* en *lîmam;* vóór eene *dentale* of tandletter, gelijk ook vóór eene *linguale* of tongletter, als *roêwan*, *tâlloen* en *lîman;* vóór eene *palatale* of verhemelte-letter als *roêwañj*, *tâlloeñj* en *lîmañj*

(Zie § 5, 11, 16, 20 en 26). Vóór de *l* of *s* valt de nasaal geheel weg en wordt de *l* of *s* bovendien verdubbeld (§ 21).

Over de naauwe vereeniging, waarvan ook in deze § gesproken wordt, vergelijke men hetgeen desaangaande aan het einde van § 90 gezegd is. Tot opheldering de volgende voorbeelden: 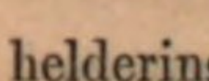 (roewam-pôelo) 20; (talloem-bilâñgañg) 300; 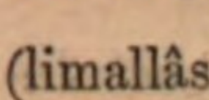 (limassâboe) 5000; 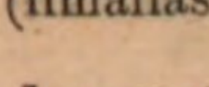 (limallâssa) 50000; 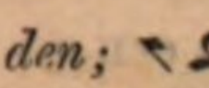 (djârañg roêwañg-kâyoe) *twee paarden;* 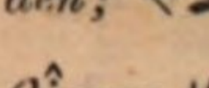 (bêntenñg tâlloem-pâppá) *drie palen;* 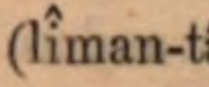 (limân-tâoenñg) *vijf jaar.*

§ 93. 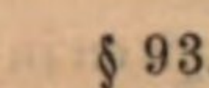 (ânnañg) komt overeen met het Boeginesche (ânnânñg), gelijk ook met het Javaansche (nem) en (nĕnem), alsmede met het Maleische نم (nam) en انم (anam). In het Javaansch en Maleisch zijn (nem) en نم (nam) stellig de primitive vormen. Welligt is het Boeginesche telwoord voor *zes* oorspronkelijk (nânñg) en zoo ook het Makassaarsche primitief (nañg). Vergelijk § 96. (Vergelijk ook Wilhelm von Humboldt, ll.)

§ 94. 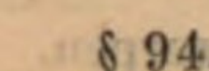 (toêdjoe) komt overeen met het Maleische توجه; (sagantoêdjoe) daarentegen is, voor zoo ver ik weet, met geen telwoord uit eenige andere taal te vergelijken. Dat het echter van *toêdjoe* af te leiden is, komt mij allezins waarschijnlijk voor. Welligt is *sâgañg* primitief eene zamentrekking van *sa-agâñg*, even als *nagâñg* van *na-agâñg*, en beteekent *sâgañg* letterlijk *met één* (*er bij*), even als *nagâñg* de beteekenis heeft van *met hem*. Alsdan zou het telwoord eigenlijk zijn *sagān-toêdjoe* en letterlijk beduiden: *zeven met één er bij*, alzoo: *acht*. Dat het telwoord voor *één* in het Makassaarsch niet *sa*, maar *si* is, werpt deze verklaring nog geenszins omver. Vooreerst in verwante talen, als 't Maleisch en Javaansch, vindt men *sa* daarvoor gebezigd; ten andere vertoont zelfs het Makassaarsch nog heden overblijfselen van dusdanig gebruik van *sa* in *salâpañg* en *sampôelo*, gelijk beneden zal worden aangewezen.

§ 95. 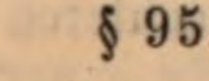 (salâpañg) komt overeen met het Soendasche (salapan), en gelijk het Maleische سمبيلن (sambîlan) welligt, zoo als Crawfurd meent, letterlijk beteekent: *één afgenomen*, te weten: van *tien;* zoo is het ook geenszins onmogelijk, dat het Soendasche *salapan* en het Makassaarsche *salâpañg* insgelijks op deze wijze te verklaren zijn. In het Madekassisch toch vindt men *ma-lafa*, dat dezelfde beduidenis heeft als het Maleische امبل (âmbel) *nemen*,

waarvan men *sambîlan* meent te kunnen afleiden. Vergel. § 96. Voorts Wilhelm von Humboldt, II. Band II, bl. 261, § 8.

§ 96. De neusletter, waarop en eindigen, is, wanneer deze twee telwoorden op zichzelve staan, steeds eene *gutturale* of keel-neusletter (§ 11); worden zij echter in naauw verband met het volgende woord gebragt en maken zij daarmede als 't ware één woord uit, zoo bezigt men *die* neusletter, welke met de eerstvolgende letter overeenstemt. Alzoo krijgt men vóór de *gutturale* of keelletters: *ânnañg* en *salâpañg;* vóór de *labiale* of lipletters: *ânnam* en *salâpam;* vóór de *dentale* of tandletters, gelijk ook vóór de *linguale* of tongletters: *ânnan* en *salâpan;* vóór de *palatale* of verhemelte-letters: *ânnañj* en *salâpañj*. Zie § 5, 11, 16, 20 en 26.

Over de naauwe vereeniging, waarvan ook in deze § weder gesproken wordt, vergelijke men hetgeen desaangaande aan het einde van § 90 gezegd is.

Tot opheldering de volgende voorbeelden: 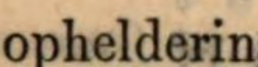 (annampôelo) 60; (salâpam-bilâñgañg) 900; (ânnansâboe) 6000; (salâpan-lâssa) 90000; (boêñga annam-bôllo) *zes bloemen;* (salâpan-tâoeñg) *negen jaren.*

§ 97. (sampôelo) beteekent letterlijk *één tiental*, zamengesteld uit pôelo, *tiental* en uit sa, *één*, dat voor de welluidendheid eene nasaal en alzoo hier wegens de onmiddellijk volgende lipletter *pa*, de zoogenaamde *nasaal*-lipletter of *m* aangenomen heeft. Opmerkelijk is het zeker, dat de Makassaar zich in dit geval nimmer van het gewone telwoord *si* bedient, met andere woorden, dat hij nimmer *si-pôelo*, maar steeds *sampôelo* zegt. Men vergelijke bij dit *sampôelo* het Boeginesche (sâpôelo), het Javaansche (sapoeloeh), het Maleische سفولة (sapoeloeh), die allen evenzeer slechts de beteekenis hebben van *één tiental*. Voorts vergelijke men Wilhelm von Humboldt, II. Band II, bl. 264[b], waar hij aantoont, hoe men ook in de overige verwante talen sterke overeenkomst aantreft.

§ 98. Wanneer men *meer* dan *één tiental* wil te kennen geven, plaatst men slechts vóór het woord *pôelo* de boven opgenoemde telwoorden: *rôewa*, *tâlloe*, *âppá*, *lîma*, *ânnañg*, *tôedjoe*, *sagantôedjoe*, *salâpañg*, met inachtneming van hetgeen § 90, 92 en 96 is aangemerkt. Men zegt alzoo: *rôewam-pôelo*, *tâlloem-pôelo*, *pâtam-pôelo*, *lîmam-pôelo*, *ânnam-pôelo*, *tôedjoe-pôelo*, *sagantôedjoe-pôelo*, *salâpam-pôelo*.

§ 99. Indien men bij *één* of *meer* van deze *tientallen* één of meer *eenheden* beneden de *tien* wil voegen, plaatst men de meer genoemde telwoorden *roêwa*, *tâlloe*, *âppá*, *lîma*, *ânnañg*, *tôedjoe*, *sagantôedjoe* of *salâpañg* achter het woordje *pôelo* en brengt ze daarmede in zeer naauwe betrekking, zoodat zij te zamen als het ware één woord uitmaken. Opdat nu zoo veel mogelijk de scheiding tusschen beide woorden worde weggenomen, laat men ze compleet geheel in elkander smelten en dit geschiedt door het plaatsen van de *nasaal* vóór het tweede woord en natuurlijk altijd *die* nasaal, welke met de eerste letter van hetzelve overeenkomt; met andere woorden, een *gutturale* neusletter vóór een van de *gutturale* letters, een *labiale* neusletter vóór een van de *labiale* letters, enz. En vóór deze nasaal nu plaatst men meestal wederom eene *a*, die enkel eene zachte aanblazing te kennen geeft en dezelfde diensten doet als de *e* in het Fransche *espérer* van het Latijnsche *sperare*, in het Fransche *esprit*, van het Latijnsche *spiritus*, als de *i* in het Arabische اِبْنٌ (ibnoen) voor بْنٌ (bnoen), als de *a* in het Arab. أَفْلَاطُونُ (Aflatoenoe), voor het Grieksche Πλάτων (Platon), als de *e* in het Hebreeuwsche אֶזְרוֹעַ, in stede van זְרוֹעַ *arm*, enz., als de *i* in het Maleische اسفلمن (Ispelman), voor *Speelman;* enz.

Gelijk boven is aangemerkt plaatst de Makassaar vóór de *l* en *s* liever geene nasaal (§ 21 en 22); van daar dan ook dat *sêre*, *lîma*, *sagantôedjoe* en *salâpang* enkel en alleen deze zachte aanblazing vóór zich krijgen. Hierbij is tevens aan te merken, dat in dit geval deze letters *l* en *s* (insgelijks in overeenstemming met hetgeen boven, § 21 en 22, door mij is aangemerkt,) dikwijls klinken alsof zij verdubbeld waren, en van daar ook werkelijk in ons schrift zeer gevoegelijk aldus geschreven kunnen worden. Men zegt derhalve: *ásêre* of *assêre*, *anrôewa*, *antâlloe*, *ñgâppá* of *áñgâppá*, *álîma* of *allîma*, *ñgânnañg* of *áñgânnañg*, *antôedjoe*, *ásagantôedjoe* of *assagantôedjoe*, *ásalâpañg* of *assalâpañg*.

§ 100. Gelijk *pôelo* een *tiental* te kennen geeft, zoo heeft ᨕᨗᨑᨗᨊᨒ (bilâñgañg) de beteekenis van *honderdtal*, letterlijk: *telling*, van ᨕᨗᨑᨗᨊ (bîlañg) *tellen;* ᨒᨕᨗᨑᨗᨊᨒ (si-bilâñgañg) is alzoo eigenlijk *één honderdtal*, en v. d. eenvoudig *éénhonderd*. Wat voorts het plaatsen van *rôewa*, *tâlloe*, *âppá*, *lîma*, *ânnañg* en *salâpañg* vóór *bilâñgañg* betreft, hierbij houde men dezelfde regels op het oog, die boven (§ 90, 92 en 96) zijn aangegeven.

§ 101. ᨔᨘᨕᨘ (sâboe), dat insgelijks eigenlijk een zelfstandig naamwoord is en *duizendtal* beteekent, komt overeen met het Boeginesche ᨒᨔᨘᨕᨘ (sâboe), het Ma-

leische ريب (rîboe) en het Javaansche ꦮꦺꦮ (êwoe), hetwelk met het telwoord der éénheid vóór zich ꦱꦺꦮ (sewoe) wordt. (Vergel. Wilhelm von Humboldt, ll. Band II, bl. 264^{b}, waar men ook de overeenkomst met het Madekassisch opgegeven vindt.) Uit het Javaansche ꦮꦺꦮ (êwoe) zoude men welligt kunnen opmaken, dat het Makassaarsche *sấboe* primitief van *ấboe* af te leiden ware, en dat men later, vergeten zijnde, dat de *s* reeds de éénheid te kennen gaf, er nogmaals het telwoord der éénheid *si* vóór geplaatst had. (Vergel. hierbij Wilhelm von Humboldt, ll. Band III, bl. 772.) Bij het vóórvoegen van *rôéwa*, *tâlloe*, *âppá*, *lîma*, *ânnañg* en *salâpañg* houde men insgelijks dezelfde regels op het oog, die boven (§ 90, 92 en 96) zijn vermeld.

NB. In oude geschriften vindt men ook 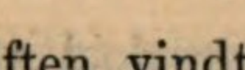 (tj̃okkôwañg) in stede van 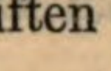 (sâboe), van daar: 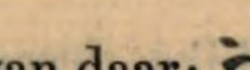 (si-tj̃okkôwañg) *één duizend;* 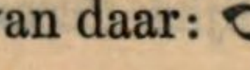 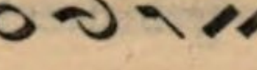 (si-tj̃okkôwañg lômpo) *één groote tj̃okkówañg*, d. i. tienduizend. Vergel. Makass. Woordenboek op: *tj̃okkówañg*.

§ 102. 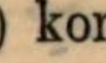 (lâssa) komt overéén met het Maleische لقس en het Javaansche ꦭꦺꦏ꧀ꦱ (leksa), beteekenende, even als deze, *tienduizendtal*, terwijl het Sanskritsche lakŝa een *honderd-duizendtal* te kennen geeft. Bij de vóórvoeging van *rôéwa*, *tâlloe*, *âppá*, *lîma*, *ânnañg* en *salâpañg* vergelijke men ook hier § 90, 92 en 96.

§ 103. 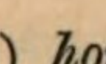 (kâti) *honderd-duizendtal* komt overéén met het Javaansche ꦏꦼꦠꦶ (*kĕti*) en verschilt, even als dit, geheel en al in beteekenis van het Sanskritsche kôṭi, dat een getal van *tien millioen* te kennen geeft.

§ 104. Eindelijk schijnt men zich nog in vroeger tijd van 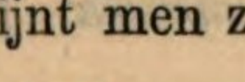 (si-bâra) bediend te hebben, overeenkomende met het Javaansche ꦱꦶꦧꦫ *honderd millioen.* Van daar ook nog de spreekwijze 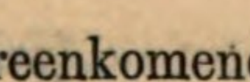 (si-bâra-barâna) om een ontzettend groot getal aan te duiden; wij zouden zeggen een getal, dat niet meer uit te spreken is.

§ 105. Meestal plaatst men het telwoord vóór het zelfstandig naamwoord, dat de getelde voorwerpen aanduidt. Zijn dit stoffelijke voorwerpen, hetzij personen of zaken, zoo bedient men zich dikwijls van zekere woorden, die men onmiddellijk op het telwoord laat volgen, en met dit telwoord nu eens vóór, dan eens achter het voorwerp, welks hoeveelheid moet aangegeven worden, plaatst, al naar gelang de nadruk meer op het *getal*, of op het *getelde* behoort te vallen. Deze woorden zijn eenigermate met ons *hoofd*, *kop*, *stuk*, en andere woord-

jes van dien aard te vergelijken. Meer overeenkomst hebben zij echter met de Maleische woorden اورغ (orang) *mensch*, ايكر (ejkor) *staart*, بوه (boewah) *vrucht* enz. (Vergel. J. J. de Hollander ll. bl. 104, § 4, 2de druk, bl. 143 en 222). Sommige van deze woorden zijn blijkbaar daarom gekozen, dewijl zij eene *eigenschap* of *hoedanigheid* van het getelde voorwerp te kennen geven; andere, dewijl zij eene zekere *overeenkomst* met hetzelve aanduiden; wederom andere, dewijl zij het *geslacht* aangeven van de bijzondere soort, waartoe het getelde voorwerp behoort; wederom andere, dewijl zij een *deel* of *lid* van hetzelve beteekenen; nog wederom andere schijnen enkel daarom gebezigd te zijn, dewijl het daardoor bedoelde voorwerp primitief als hulpmiddel bij het tellen aangewend werd, zoo als bij voorbeeld onze kinderen zich tot hetzelfde doel van steentjes en dergelijke meer bedienen zullen. De meest gebruikelijke dezer woorden zijn: 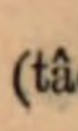 (tâoe), (kâyoe), 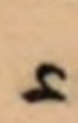 (bâtoe), 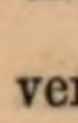 (pâppá), 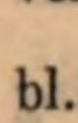 (lâwará), 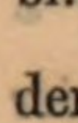 (lîseré), 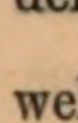 (olôwang), 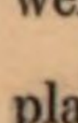 (bakkârrang), 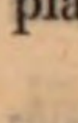 (bôllo), 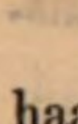 (bangkâwang), (boekoêwang). Men vergelijke bij deze § vooral Wilhelm von Humboldt, ll. Ier. Band, Einleitung, bl. CCCCXXIX; IIer. Band, bl. 269 volgg., die beweert, dat het bezigen van dergelijke woorden niet alleen ook in het Javaansch, maar insgelijks en wel inzonderheid in het Chineesch, Barmaansch, Siameesch en Mexikaansch plaats vindt.

§ 106. (tâoe) beteekent *mensch*, en dit geslachtswoord wordt herhaald bij de optelling van bijzondere menschen; bijv. (ânâ-boerânne si-tâoe) *zoon, één mensch*. NB. Hierbij is op te merken, dat *rôewa*, *tâlloe*, *âppá*, *lîma*, *ânnang* en *salâpang* vóór dit woord niet de verandering ondergaan, waarvan in § 90, 92 en 96 gesproken is, te meer daar de overige bij het tellen gebezigde woorden, als *kâyoe*, *bâtoe*, enz. wel degelijk de toepassing der bedoelde regels vorderen, als in het allernaauwst verband tot het onmiddellijk voorafgaande telwoord geplaatst zijnde.

§ 107. (kâyoe) beteekent letterlijk *hout*, v. d. gebruikt voor *stuk*, welligt dewijl men oudtijds *stukken hout* gebezigd heeft tot hulpmiddel bij het tellen. Men bedient zich van hetzelve bij het optellen van *stukken lijnwaad* en dergel.; bijv. 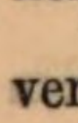 (tôpe rôewang-kâyoe) *twee stukken linnen;* doch hoofdzakelijk bij het optellen van *beesten;* bijv. 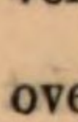 (djârang tâlloeng-kâyoe) lett. *paard, drie stuks*, v. d. *drie stuks paarden, drie paarden.*

§ 108. ᨆᨚ (bâtoe) letterlijk *steen* en, gelijk men eertijds *steenen* schijnt gebezigd te hebben, om mede te *wegen*, zoo heeft men zich welligt insgelijks daarvan bediend bij het *tellen*. Men treft het althans aan bij het optellen van onderscheidene voorwerpen, als: *huizen*, *schepen*, *kokosnoten*, *stoelen*, *schotels*, *borden*, *spiegels*, *ropijen*, enz.; bijv. ᨊᨗᨚᨆᨚ ᨆᨘ (roêwam-bâtoe bâllá) *twee stuks huizen*, v. d. *twee huizen;* ᨕᨘᨚᨘ ᨀᨆᨚ (kâppalá si-bâtoe) *schepen*, *één stuk*, v. d. *één schip;* enz.

§ 109. ᨚᨚ (pâppá) wordt gebezigd bij het optellen van langwerpige voorwerpen, die *glad afgesneden* zijn, of ten minste het voorkomen daarvan hebben; van ᨚᨚ (pâppá) *gelijksnijden*, *afsnijden;* bijv. bij het optellen van *stokken*, *staken*, *staven*, *pijlen*, *geweren*, *pieken*, *kanonnen*, *palen*, *balken*, *naalden*, *pennen*, *stukken bindrotting*, *stukken touw*, *stukken suikerriet*, enz., ja zelfs van *ringen* en *armbanden*, dewijl deze niet alleen in zekeren zin *gelijk afgesneden*, maar ook bovendien als iets *langwerpigs*, dat slechts in malkander loopt, te beschouwen zijn. Zoo zegt men: ᨁᨆᨁᨚ ᨊᨗᨚᨚᨘ (bêntenng roêwam-pâppá) *twee stuks palen;* ᨆᨀᨘᨗ ᨘᨀᨚᨘ (bâdilí lîmam-pâppá) *vijf stuks geweren;* ᨚᨁᨚᨁ ᨚᨚᨚᨘ (pônto pâtam-pâppá) *vier stuks armbanden.*

§ 110. ᨘᨚᨊᨗ (lâwará) *blad* (bijv. papier), wordt gebezigd bij het optellen van alle *dunne platte* voorwerpen, als *boombladen*, *spreijen*, *sarongs*, *stoelmatjes*, en zelfs *draden* en *hoofdharen;* bijv. ᨀᨘᨚᨊᨗ ᨘᨚ (si-lâwará lîpá) *één saronng;* ᨁᨘᨕᨁᨕᨛ ᨀᨘᨚᨊᨗ (lêkó-kâyoe si-lâwará) *één boomblad;* ᨛᨘ ᨀᨘᨚᨊᨗ (oé si-lâwará) *één hoofdhaar.*

§ 111. ᨘᨁᨚᨁᨗ (lîseré) *zaadkorrel*, *pit*, gebezigd bij het optellen van *kleine ronde* voorwerpen; bijv. ᨚᨗᨅᨚ ᨀᨘᨗᨁᨚᨁᨗ (paramâta si-lîseré) *één juweel;* ᨅᨚ ᨀᨘᨗᨁᨚᨁᨗ (mâta si-lîseré) *één oog.*

§ 112. ᨛᨁᨘᨁᨘᨚ (olôwanng) beteekent letterlijk: *de rigting*, die een schip neemt, v. d. *koers*, v. d. *voorste gedeelte* van een schip; uit dien hoofde bezigt men het uitsluitend bij het optellen van *schepen*, alzoo een *deel* van het geheel opnoemende, even als wij soms in het dagelijksch leven bij het tellen van personen spreken van *koppen*, *hoofden*, *monden* of *neuzen*, in stede van eenvoudig het woord *menschen* te bezigen; zoo zegt men ᨘᨁᨀᨛ ᨚᨘ ᨛᨘᨁᨘᨚ (bisêyanng tâlloenng-olôwanng) lett. *schepen*, *drie voorste gedeelten*, d. i. *drie schepen.*

§ 113. ᨆᨕᨘ (bakkârranng) beteekent letterlijk iets, *dat opengeslagen wordt*,

van 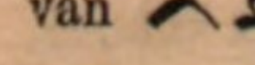 (tábâkkára), hetwelk nog heden de gewone uitdrukking is voor het *ontluiken* eener bloem; van daar dan ook, dat *bakkârrañg* uitsluitend voorkomt bij het optellen van *voorwerpen, die men kan openslaan*, als: *matten* en dergel.; bijv. 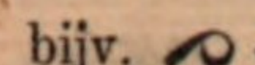 (djâlí roêwam-bakkârrañg) *twee stuks vloermatten*, letterl. *vloermatten, twee openslaansels.*

§ 114. 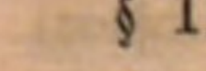 (bôllo) wordt gebezigd bij het optellen van *bloemen*, en is af te leiden van (bôllo) *plukken*, te weten: *bloemen;* beteekent dus letterlijk: *afpluksels;* bijv. 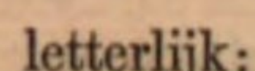 (boêñga êdja limam-bôllo) letterlijk: *tjampâka-bloemen, vijf afpluksels*, d. i. *vijf stuks tjampâka-bloemen.*

§ 115. 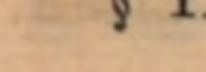 (bañgkâwañg) gebezigd bij het optellen van stukken atap of *dakriet;* men vergelijke hierbij het Maleische بغكاون (bañgkâwan) *lat, waaraan het dakriet wordt vastgehecht;* 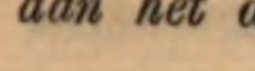 (patôñgkó roêwam-bañgkâwañg) beteekent alzoo: *twee stuks atap* of *dakriet.*

§ 116. Zijn de tot dus verre behandelde woorden alleen bij stoffelijke voorwerpen te bezigen, het laatste der boven (§ 105) opgegeven woorden maakt hierop eene uitzondering en komt alleen voor bij het tellen van *woorden;* bijv. 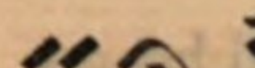 (kâna si-boekoêwañg) *één woord.* Men vindt insgelijks gebruikt 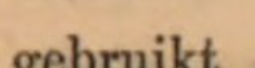 (kâna si-lâppa) en wel in dezelfde beduidenis. Wat echter hier de letterlijke beteekenis van *boekoêwañg* en *lâppa* is, durf ik niet bepalen.

b.) Telwoorden die ons maal of -voud te kennen geven.

§ 117. Ons *maal* wordt in het Makassaarsch aangeduid door vóór de hoofdgetallen het onafscheidelijk voorvoegsel 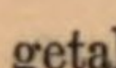 (piñg) te plaatsen, met inachtneming van hetgeen § 21 en 22 over het eigenaardige der letters *l* en *s* is aangemerkt. Tevens houde men op het oog, dat *róêwa* in dit geval steeds aan het einde een nasaal aanneemt. Men zegt alzoo:

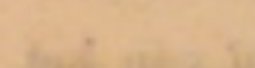	(pinroêwañg)	*tweemaal.*
	(pintâlloe)	*driemaal.*
	(piñgâppá)	*viermaal.*
	(pilîma)	*vijfmaal.*
	(piñgânnañg)	*zesmaal.*
	(pintoêdjoe)	*zevenmaal.*

NB. Men zegt ook wel *pintoedjóêñg*, zamengetrokken uit *pintoedjóêwañg.*

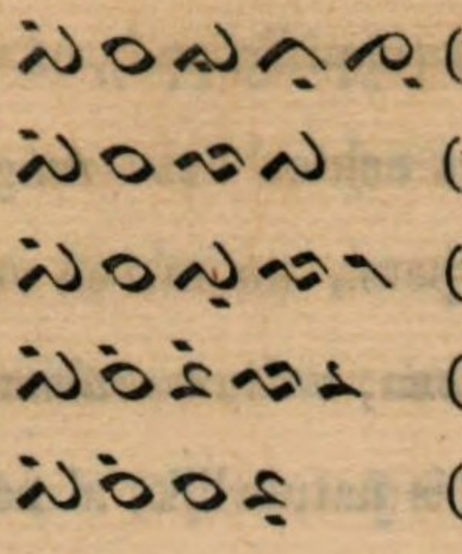 (pisagantoêdjoe) *achtmaal.*

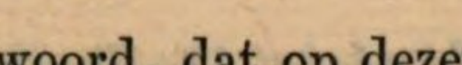 (pisalâpañg) *negenmaal.*

 (pisampoêlo) *tienmaal.*

 (pisibilâñgañg) *honderdmaal.*

 (pisisâboe) *duizendmaal.*

Het eenige woord, dat op dezen regel eene uitzondering maakt, is (sikâli) *één maal, één keer*, zamengesteld uit si, *één* + kâli, hetwelk, even als het Maleische كالى (kâli), *keer* of *maal* beteekent. Ook in het Javaansch bedient men zich van (piñg) (Ng.) of (kapiñg) (Kr.), om dit *maal* uit te drukken. Vergel. Taco Roorda, ll. § 169, Jav. Gramm. § 319.

§ 118. Ons *-voud* wordt in het Makassaarsch best weêrgegeven door middel van (lâppá) *vouwen;* v. d. (lâppá-roêwa) *tweevoud;* (lâppá-tâlloe) *drievoud;* enz. Men vergelijke hierbij het Maleische لاڤِس, dat tot hetzelfde doel gebezigd wordt (Verg. J. J. de Hollander, ll. bl. 47, Lett. E; 2de druk, bl. 150, § 24).

c.) Rangschikkende telwoorden (Ordinalia).

§ 119. De *rangschikkende* telwoorden worden allen, behalve het eerste, gewoonlijk gevormd van de hoofdgetallen, door er, even als in het Maleisch (Verg. J. J. de Hollander, ll. bl. 46, Lett. B.; 2de druk, bl. 148, Lett. C.), *ka* vóór te plaatsen. Dikwijls vindt men nog bovendien vóór dit *ka* het onafscheidbaar vóórvoegsel *má*, dat in het Makassaarsch van tijd tot tijd ter vervanging van *á* gebezigd wordt. Dit *má* maakt het rangschikkende telwoord als het ware tot een deelwoord, gelijk later bij de behandeling van het werkwoord duidelijker zal blijken. Eindelijk kan men de rangschikkende telwoorden ook nog, even als in het Kråmå van het Javaansch (Taco Roorda, ll. § 167; Jav. Gramm. § 319), vormen door *kapiñg* vóór de hoofdgetallen te plaatsen. Echter houde men wel op het oog, dat deze vorm in het Makassaarsch eigenlijk af te leiden is van de § 117 opgegeven vormen: pinroêwang, *tweemaal*, pintâlloe, *driemaal*, enz. Ook vóór dezen met *kapiñg* beginnenden vorm plaatst men dikwerf insgelijks het bovenvermelde onafscheidbaar voorvoegsel *má*. Men krijgt alzoo op deze wijze de volgende rangschikkende telwoorden: (karoêwa), of (mákaroêwa), of (kapinroêwañg), of (mákapinroêwañg) *tweede;* (katâlloe), of (mâkatâlloe), of (kapintâlloe), of (mákapintâlloe) *derde;* (kaâppá),

of 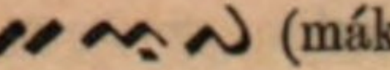 (mákaâppá), of (kapiñgâppá), of 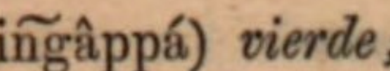 (mákapiñgâppá) *vierde;* enz. Voegt men nu achter deze rangschikkende telwoorden het persoonlijk voornaamwoord 3^{en} pers., mann. en vrouw., enkel- en meerv., te weten *na*, dan krijgt men *karoewánna*, *mákaroewánna*, *kapinroewánna* of *mákapinroewánna*, enz. en deze uitdrukking is natuurlijk, al naar het verband, op onderscheidene wijzen te vertalen, als: *de* of *het tweede van hem*, *haar*, *het* of *hen*, en kan dus zeer gevoegelijk gebezigd worden om ons *ten tweede* uit te drukken. Letterlijk beteekent dezelve zoo veel als: *het tweede er van*, d. i. bij voorbeeld: *het tweede van de opgegeven punten luidt alzoo;* met andere woorden dus: *ten tweede*. Het eerste telwoord wordt, gelijk boven reeds is aangeduid, op geheel andere wijze gevormd. Men leidt het niet van *sére* af, maar van 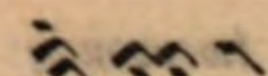 (riyôlo) *te voren*, *vroeger*, *eerder* (zie Woordenboek op: *ôlo*, N°. 5), door hier *ka* of *máka* vóór te plaatsen, alzoo: 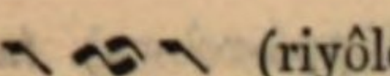 (kariyôlo) of 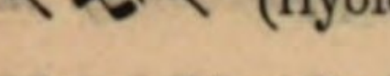 (mákariyôlo) *eerste*. Deze vorm echter wordt nooit gebezigd om ons *ten eerste* uit te drukken; daarvoor bedient men zich van 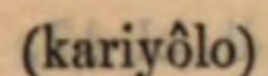 (oêroe-oeroênna), hetwelk van 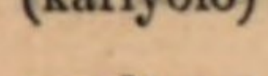 (oêroe) *begin*, af te leiden is.

§ 120. Wanneer de Makassaar wil uitdrukken de hoeveelste dag der maand het is, bezigt hij niet, gelijk wij, de rangschikkende telwoorden, maar eenvoudig de telwoorden voor de hoofdgetallen in dezer voege: 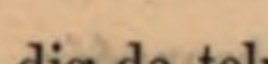 (si-pattânna boêlañga) lett. *één nacht van de maand*, d. i. *de eerste der maand;* 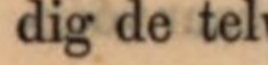 (roêwam-bañgînna boêlañga) lett. *twee nachten van de maand*, d. i. *de tweede der maand;* (tâlloem-bañgînna boêlañga) *de derde der maand;* 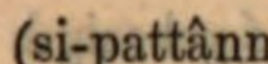 (pâtam-bañgînna boêlañga) *de vierde der maand;* 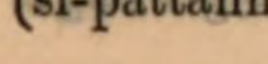 (lîmam-bañgînna boêlañga) *de vijfde der maand;* 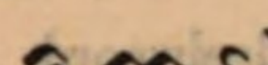 (ânnam-bañgînna boêlañga) *de zesde der maand;* (toêdjoe-bañgînna boêlañga) *de zevende der maand;* (sagantoêdjoe-bañgînna boêlañga) *de achtste der maand;* 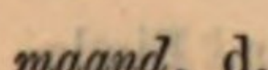 (salâpam-bañgînna boêlañga) *de negende der maand;* 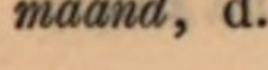 (sampoêlo bañgînna boêlañga) of 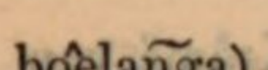 (sampoelôna boêlañga) *de tiende der maand;* 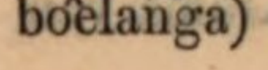 (roêwam-poêlo bañgînna boêlañga) of 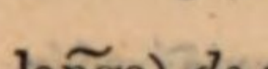 (roêwam-poelôna boêlañga) *de twintigste der maand;* 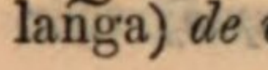 (tâlloem-poêlo ba-

ñgîinna boêlañga) of ᨀᨗᨊᨗᨕᨗᨀᨗᨚ ᨑᨗᨕᨘ (tâlloem-poelôna boêlañga) *de dertigste der maand;* ᨕᨊᨗᨕᨗᨀᨗᨚ ᨔᨗᨕᨗᨕᨗᨉ ᨑᨗᨕᨘ (sampoelôna ásêre, *of* assêre, boêlañga) *de elfde der maand;* ᨕᨊᨗᨕᨗᨀᨗᨚ ᨔᨗᨉᨗᨔ ᨑᨗᨕᨘ (sampoelôna anroêwa boêlañga) *de twaalfde der maand;* enz. ᨉᨗᨔ ᨊᨗᨕᨗᨀᨗᨚ ᨔᨗᨕᨗᨕᨗᨉ ᨑᨗᨕᨘ (roêwam-poelôna ásêre, *of* assêre, boêlañga) *de een en twintigste der maand;* ᨉᨗᨔᨊᨗᨕᨗᨀᨗᨚ ᨔᨗᨉᨗᨔ ᨑᨗᨕᨘ (roêwam-poelôna anroêwa boêlañga) *de twee en twintigste der maand;* enz.

d. Telwoorden voor gebroken getallen.

§ 121. Deze telwoorden worden gevormd door vóórvoeging van het werkwoord ᨀᨔ (tâwa), dat, even als in het Boegineesch, *deelen*, *verdeelen*, beteekent. Men zegt alzoo: ᨀᨔᨉᨗᨔᨚ (tawa-roewânna) *de helft er van*, lett. *het in tweeën deelen er van.* Hiervoor bezigt men echter gewoonlijk ᨕᨀᨘ (sitâñga) *een half.* Verder zegt men: ᨀᨔᨀᨗᨚ (tâwa-talloênna) *een derde;* ᨀᨔᨔᨘᨗᨚ (tâwa-appâna), of ook ᨕᨘᨚᨉᨘᨚ (NB. *si-parâpá*, ofschoon men zou verwachten: *si-paráppá*) = het Jav. ꦱꦥꦫꦥꦠ (sa-prapat) en het Mal. سفرامڤت (sa-perampat); ᨀᨔᨕᨘᨗᨚ (tâwa-limânna) *een vijfde;* enz.

Opmerkelijk is hierbij de overeenkomst met het Javaansch, aangezien men in deze taal vóór het hoofdgetal ꦥꦫ (para) plaatst, hetwelk een dergelijke beteekenis heeft als het Makassaarsche ᨀᨔ (tâwa), te weten die van *deel* of *gedeelte* (T. Roorda, ll. § 168; Jav. Gramm. § 285 en 315), terwijl men welligt bij het Maleische voorvoegsel *per*, van *pertiga*, *perampat* enz., insgelijks aan het Javaansche *para* te denken heeft. Bij deze overeenkomst echter bestaat ook groot verschil. De manier om in het Makassaarsch de gebroken getallen uit te drukken is zelfs hoogst gebrekkig te noemen; zoodra toch als men niet slechts een *noemer*, maar ook een *teller* bepaald wil uitdrukken, dient men zijne toevlugt tot omschrijving te nemen. Men zal bij voorbeeld zeggen, dat het een of ander in een zeker aantal deelen verdeeld is, en dat A hiervan zooveel, B zooveel, C zooveel deelen (ᨀᨔ tawâñg) bekomt.

Wanneer de Inlander te Makassar u om *roêwan-tawâñg ri-si-pikoeloeka* vraagt, bedoelt hij altoos $\frac{2}{3}$ pikol, ofschoon het ook uit niets anders blijke, dat de pikol juist in drie deelen te verdeelen is.

e. Telwoorden, die een verdeeling aanduiden (Distributiva).

§ 122. De telwoorden, die eene verdeeling aanduiden, worden gevormd door ᨀ (tá) vóór de hoofdgetallen te plaatsen; bijv. ᨀᨕᨚᨕᨉ (tásêre) of ᨀᨕᨘ (tási) *elk een;* ᨀᨉᨔ (tároêwa) *elk* of *ieder twee;* ᨀᨀᨊᨗ (tátâlloe) *elk* of *ieder*

drie, enz. Welligt hangt dit te zamen met het in § 121 vermelde ᨆᨗᨅ (tâwa) *verdeelen*.

f. De zoogenaamde verzamelende of collective telwoorden.

§ 123. Deze telwoorden ontstaan door verdubbeling der hoofdgetallen; bijv. ᨕᨗᨅᨕᨗᨅ (roêwa-roêwa) *aan tweeën, met hun tweeën, met hun beiden;* ᨆᨗᨔᨗ (tâlloe-tâlloe) *aan drieën, met hun drieën;* enz.

§ 124. De Makassaren bedienen zich tegenwoordig algemeen van de Arabische cijferletters, die zij met den naam van ᨅᨗᨊᨀ (âñgka) bestempelen:

٠ ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER DE VOORNAAMWOORDEN.

§ 125. Omtrent de voornaamwoorden geldt hetzelfde, wat wij boven omtrent de zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden hebben aangemerkt, dat zij namelijk aan geen verandering of verbuiging tot aanwijzing van *geslacht*, *getal*, of *naamval* onderhevig zijn (§ 53), en dat de onderscheidene betrekkingen, waarin zij komen te staan, enkel uit de woordvoeging worden opgemaakt, of door middel van voorzetsels, en somtijds ook door middel van een onafscheidbaar aanhechtsel achter het werkwoord te kennen worden gegeven (§ 62).

§ 126. De voornaamwoorden kunnen verdeeld worden in: *a*) *aanwijzende*, *b*) *persoonlijke*, *c*) *vragende*, *d*) *onbepaalde*, *e*) *betrekkelijke*, *f*) *wederkeerige*, en *g*) *bezittelijke*.

Ik noem in de eerste plaats de *aanwijzende* voornaamwoorden, dewijl het mij voorkomt, dat alle voornaamwoorden primitief aanwijzende voornaamwoorden geweest zijn, gelijk ons later bij de behandeling van sommige overvloedig zal kunnen blijken. Trouwens men kan het ook nog dagelijks bij onze eigen kinderen waarnemen, hoe zij aanvankelijk slechts naar de voorwerpen wijzen; hoe zij daarbij vervolgens ook enkele klanken uiten, ten einde onze aandacht te wekken; en hoe zij eerst later, na verloop van eenigen tijd, die klanken langzamerhand beginnen uit te breiden en tot verstaanbare woorden zamen te voegen. Wat is nu natuurlijker, dan dat de verschillende talen in hare ontwikkeling denzelfden gang genomen hebben? Moge het in de talen van het beschaafd Europa moeijelijk

zijn om de sporen hiervan aan te wijzen; bij volkeren, die nog als 't ware in een kinderlijken staat verkeeren, met andere woorden, bij volkeren, die nog denken en spreken gelijk de kinderen, is dit van zelf gemakkelijker. Eigenlijk genoemde *betrekkelijke*, *wederkeerige* en *bezittelijke* voornaamwoorden zijn den Makassaar onbekend. Er zal dus slechts gesproken worden over de wijze, waarop zoodanige voornaamwoorden in het Makassaarsch worden uitgedrukt.

A. *Aanwijzende voornaamwoorden.*

§ 127. De *aanwijzende* voornaamwoorden zijn de onafscheidbare woordjes (a) en (i), alsmede de op zich zelf staande woorden: (îya), (ânne), (ântoe) en (ânj̃dj̃o).

§ 128. Over (a) als onafscheidbaar aanwijzend voornaamwoord, dat altoos achter aan de woorden gehecht wordt, is reeds gesproken bij de behandeling van het bepalend lidwoord (§ 60); daar kan men alzoo zien, hoe het primitief niets anders schijnt geweest te zijn, dan een woordje, om de aandacht op eenig voorwerp te vestigen. Bij de aanhechting van dit voornaamwoord houde men de volgende regels op het oog:

a) De klemtoon valt bij de aanhechting van het aanwijzend voornaamwoord altoos op de onmiddellijk voorafgaande lettergreep, zoodat de klinker, die daarin voorkomt, noodzakelijk *lang* moet zijn, of anders *zachtkort*, met verdubbeling van den volgenden medeklinker.

b) Dat de gutturale neusletter, waarop een woord eindigt, het voornaamwoord *a*, even als dit met het lidwoord het geval was, slechts eenvoudig achter zich krijgt; bijv. 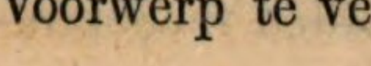 (pônna ta-noe-wassêñga) *zoo gij dat niet weet*, van 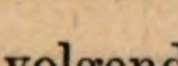 (âsseñg) *weten.*

c) Dat de zachte *a*-klank nu en dan, doch ook alleen aan het einde van een werkwoord, zamensmelt met de *a* van het voornaamwoord; alzoo van 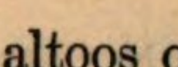 (gâppa) *verkrijgen*, komt: g á p p â.

d) Dat achter den zachten *a*-klank aan het einde van woorden, die tot *andere* deelen der rede behooren, gelijk ook in ieder geval achter den zachten *i*- of *e*-klank, vóór de *a* van het voornaamwoord een *y* wordt ingelascht, even eens als zulks bij het bepalend lidwoord geschiedt; bijv. 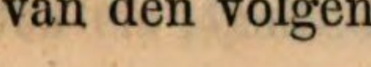 (ta-koe-ñgaîya) *ik houd daar niet van*, van 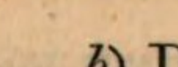 (ñgâï) *beminnen*, *van houden*. Zoo komt ook van 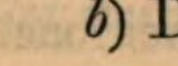 (ásâre) *geven:* (ásarêya), en van (âpa) *wat?* 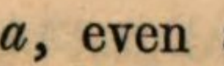 (apâya).

e) Dat achter den zachten *oe-* of *o*-klank vóór de *a* van het voornaamwoord een *w* wordt ingevoegd, gelijk ook plaats vindt bij het bepalend lidwoord; bijv. van 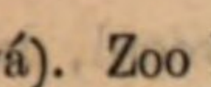 (bâd̃jí-doêdoe) *zeer goed*, komt (bâd̃jí-doedoêwa), en van 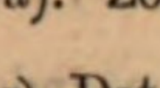 (boêno) *dooden*, komt (boenôwa).

f) Dat achter een woord, hetwelk den klemtoon op de vóórlaatste lettergreep heeft, en daarbij op een scherpen *a-*, *i-*, *e-*, *oe-* of *o*-klank eindigt, vóór de *a* van het voornaamwoord een *k* wordt ingelascht, zoo als men dit ook bij het bepalend lidwoord pleegt te doen; bijv. 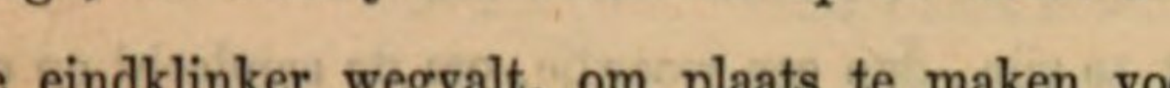 (t̂inan̄g niyâkka kí-lân̄gerê) *nooit gebeurde het* (of letterlijk: *dat*), *dat wij hoorden*, v. d. *nooit hoorden wij daarvan*, *dat*, enz. NB. 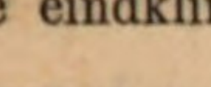 (niyâkka) van (n̂iyá). Zoo krijgt men van (boêboé) *uitrukken:* (boéboêka), enz.

g) Dat van een woord, hetwelk op een' scherpen *a-*, *i-*, *e-*, *oe-*, of *o*-klank eindigt, en daarbij den klemtoon op de derde lettergreep van achteren heeft, deze eindklinker wegvalt, om plaats te maken voor de *a* van het aanwijzend voornaamwoord, die eenvoudig achter den van zijn' klinker beroofden medeklinker wordt bijgevoegd. Zoo krijgt men van (boêntoeloé) niet: *boentoeloêka*, maar *boentoêla*, enz.

§ 129. Even als *a* schijnt (i) oorspronkelijk slechts gebezigd te zijn, om de aandacht op een of ander voorwerp te vestigen. Men vergelijke slechts in § 60 de woordjes, waarvan men zich in andere talen tot dit zelfde doel bedient, als het Hebr. הֵא (he) en הֵן (hēn), het Arab. اِنَّ (înna), enz. Over dit onafscheidbaar voornaamwoord, dat tegenwoordig als *aanwijzend* niet meer gebruikt wordt, zal bij de behandeling der persoonlijke voornaamwoorden uitvoeriger gesproken worden.

§ 130. (îya) is ontstaan uit de beide voorgaande (i) + (a), met tusschenvoeging van de *y*; zie boven § 27. Het staat dus oorspronkelijk gelijk met ons *zie!* wordt vervolgens gebezigd als aanwijzend voornaamwoord, bijv. (îya-pa) *wanneer dat gebeurt;* (iya-mâmi) *dat slechts;* en heeft later de diensten gedaan, zoowel van ons bepalend lidwoord, gelijk boven (§ 61) is aangetoond, als van ons persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon, mannelijk en vrouwelijk, enkel- en meervoudig. Ik kom derhalve later op hetzelve terug.

§ 131. De tot dus ver genoemde aanwijzende voornaamwoorden geven noch uitsluitend ons *deze*, *dit*, noch uitsluitend ons *die*, *dat* te kennen. Anders is dit het geval met de drie volgende; (ânne) althans wordt bepaald gebezigd,

waar wij ons bedienen van *deze* of *dit*. Het schijnt zamengesteld te zijn uit: , dat, al naar gelang van de eerstvolgende letter, is uit te spreken als *ang̃*, *am*, *an* of *añj* (§ 11, 16, 20 en 26) + (e). Het eerste komt nog heden in de Sînrilí's voor, in de beteekenis van ons *zie!* bijv.: 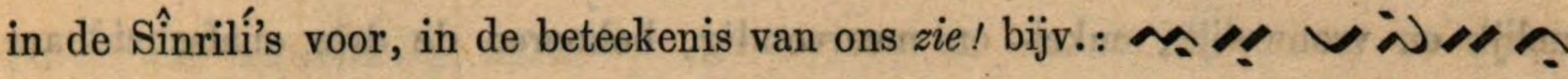 (âng̃koe mápikâtoe) *zie! ik zend.* Het tweede komt in klank het in § 129 vermelde *i* zeer nabij, en wordt nog heden in het Boegineesch zeer dikwijls aangetroffen, hebbende in die taal dezelfde beteekenis, als het in § 128 behandelde *a*. *Ânne* zou dus letterlijk zoo veel zijn, als: *zie deze* of *dit!* Men vergel. bij deze § het Mal. اين (înì) *deze, dit.*

Wanneer *ânne* onmiddellijk van *ma*, *mi* en *mo*, of van *d̃ja* en *d̃ji* wordt voorafgegaan, valt de *a* van *ânne* dikwijls in de uitspraak weg, zoodat men krijgt: *mânne*, *mînne*, *mônne*, *d̃jânne*, *d̃jînne*.

§ 132. Gelijk *ânne* een voorwerp aanwijst, dat zich in de nabijheid bevindt, zoo doelt daarentegen 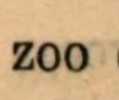 (ântoe) op een persoon of zaak, die meer verwijderd is en staat alzoo gelijk met ons *die* of *dat*. Dit aanwijzend voornaamwoord is zamengesteld uit hetzelfde (ang̃, am, an *of* añj), waarover bij *ânne* (§ 131) gesproken is, en (toe), dat nog heden in het Boegineesch gebezigd wordt voor *die* of *dat*. Men vergelijke bij deze § het Mal. ايت (îtoe) en het Jav. ꦆꦠꦺ (îkoe).

Wanneer *ântoe* onmiddellijk van *ma*, *mi* en *mo*, of van *d̃ja* en *d̃ji* wordt voorafgegaan, valt de *a* van *ântoe* insgelijks dikwijls in de uitspraak weg, zoodat men krijgt: *mântoe*, *mîntoe*, *môntoe*, *d̃jântoe*, *d̃jîntoe*. Soms vormt men van dit (ântoe), door zamentrekking met (îya) (vergel. § 130): (antîya) en bezigt dit om iets aan te duiden, hetgeen nog verder verwijderd is, dan *dat* voorwerp, waarvoor wij (ântoe), of (âñj̃djo) (vergel. § 133) zouden bezigen, bijv. een voorwerp, dat buiten het bereik van ons gezigt valt, als: (bad̃jikāng̃ang̃gintîya) *nog beter is dat daar ginder, op die en die plaats.*

§ 133. Het tweede woord voor *die* of *dat* is (âñj̃djo), dat echter op een nog verder verwijderd voorwerp dan *ântoe*, schijnt te doelen. Het is zamengesteld uit het (ang̃, am, an, añj) van § 131 en 132, + d̃jo, waarmede men welligt het Boeginesche *ro*, dat insgelijks *die* of *dat* beteekent, te vergelijken heeft. Wanneer *âñj̃djo* onmiddellijk van *ma*, *mi* en *mo*, of van *d̃ja* en *d̃ji* wordt voorafgegaan, valt de *a* van *âñj̃djo* insgelijks dikwijls in de uitspraak weg, zoodat men krijgt: *mâñj̃djo*, *mîn̄j̃djo*, *môn̄j̃djo*, *d̃jân̄j̃djo*, *d̃jîn̄j̃djo*.

B. *Persoonlijke voornaamwoorden.*

a) Persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon.

§ 134. Tot de persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon, mannelijk en vrouwelijk, enkel- en meervoudig, behooren de drie onafscheidbare woordjes (a), (i) en (na), alsmede het op zich zelf staande (îya).

§ 135. Het persoonlijk voornaamwoord *a* wordt altoos achter aan de woorden gehecht, en geeft nu eens het subject, dan eens het object te kennen. Meestal vindt men het slechts achter aan de werkwoorden; nooit achter aan de zelfstandige naamwoorden, aangezien het volstrekt niet gebezigd wordt daar, waar wij ons van den Genitivus of tweeden naamval bedienen. Omtrent de wijze, waarop het achter aan de woorden wordt vastgehecht, geldt natuurlijk hetzelfde, wat reeds bij de behandeling van dit woordje als aanwijzend voornaamwoord in het midden is gebragt (§ 128). Ook kan men hier zeer gevoegelijk dezelfde voorbeelden ter opheldering aanhalen, dewijl de overgang van aanwijzend tot persoonlijk voornaamwoord bij dit woordje zoo geleidelijk en zoo onmerkbaar is, dat men werkelijk in twijfel staat, of men zich bij de vertaling beter van het eerste, dan wel van het laatste bedienen zoude.

§ 136. Over den oorsprong van het voornaamwoord (i) is reeds in § 129 gesproken; thans nog iets over de wijze, waarop het gebruikt wordt. Vooreerst wordt het, even als *a*, gewoonlijk achter aan de woorden gehecht, en geeft nu eens het subject, dan eens het object te kennen. Ook treft men het meestal slechts bij de werkwoorden, en nooit bij de zelfstandige naamwoorden aan, dewijl het volstrekt niet te bezigen is, waar wij ons van den Genitivus bedienen. Bij de aanhechting van dit *i* houde men de volgende regels op het oog:

a) Achter een zacht-langen *oe*-, of *o*-klank lascht men vóór de *i* in de uitspraak ongemerkt een *w* in; weshalve men dan ook best doet van die werkelijk te schrijven (§ 17); bijv. (lômpowi) lett. *groot hij*, of *zij*, of *het*, v. d. *hij*, *zij*, of *het is groot*, of *zij zijn groot*, van lômpo, *groot;* (bâttoewi) lett. *komen hij*, *zij*, of *het*, v. d. *hij*, *zij*, of *het komt*, *zij komen*, van bâttoe, *komen;* (pakalômpowi) *groot maken*, *eeren hem*, *haar*, *het*, *hen;* van pakalômpo, *groot maken*, van lômpo, *groot.*

b) Achter de overige zacht-lange klinkers, gelijk ook achter de nasalen, wordt de *i* slechts eenvoudig bijgevoegd; bijv. (êd͡jaï) *rood hij*,

zij, of *het*, v. d. *hij*, *zij* of *het is rood*, *zij zijn rood*, van êd̃ja, *rood;* (mâñgeï) *gaan hij*, *zij* of *het*, v. d. *hij*, *zij* of *het gaat*, *zij gaan*, van mâñge, *gaan;* (bâmbañgi) *warm hij*, *zij* of *het*, v. d. *hij*, *zij* of *het is warm*, *zij zijn warm*, van bâmbañg, *warm*.

c) Achter de scherpe klinkers krijgt *i* een *k* vóór zich; bijv. (ámânáki) *baren zij*, v. d. *zij baart*, van ámâná, *baren;* (añj̃tj̃îníki) *zien hem*, *haar*, *het*, *hen*, van tj̃îní, *zien;* (áñgârróéki) *weenen hij*, *zij* of *het*, v. d. *hij*, *zij* of *het weent*, *zij weenen*, van ñgârróe, kârróe, *weenen;* (tétéki) *slaan hij*, *zij* of *het*, v. d. *hij*, *zij* of *het slaat*, *zij slaan*, van tété, *slaan;* (kêbóki) *wit hij*, *zij* of *het*, v. d. *hij*, *zij* of *het is wit*, *zij zijn wit*.

d) Soms vindt men vóór het voornaamwoord *i* een *a* ingelascht. Tegenwoordig geschiedt zulks enkel welluidendheidshalve; doch primitief heeft men welligt ook hier aan *a* in de beteekenis van *zie!* of dergel. te denken. Ten minste is het opmerkelijk, dat de *a* hier volgens dezelfde regels als het aanwijzend voornaamwoord *a* met het voorafgaande woord verbonden wordt (§ 128); bijv. (ta-koe-wassêñgaï) *ik weet het niet*, welligt lett. *zie dat! ik weet niet*, zamengesteld uit: ta, *niet* + koe, *ik* + âsseñg, *weten* + a + i; (ta-mákoellêyaï) *het kan niet*, welligt lett. *zie dat! kan niet*, zamengesteld uit: ta + mákoêlle = ákoêlle, *kunnen* + a + i; (ta-gannâkkaï) *het is niet genoeg*, welligt lett. *zie dat! niet genoeg*, zamengesteld uit: ta + gânná, *genoeg* + a + i.

Dikwijls wordt het voornaamwoord *i* verbonden met de woordjes *d̃ja* en *ma*, waaruit dan ontstaan *d̃ji* en *mi;* bijv. (bâd̃jí-bâd̃jí-mi) *hij is al wat beter;* (lâmpa-mi) *hij is reeds heengegaan*.

NB. Gelijkluidend met *mi* vindt men ook *mo;* welligt zou men hieruit kunnen afleiden, dat er eertijds ook een *o* als voornaamwoord van den derden persoon bestaan hebbe. Edoch eenvoudiger komt het mij voor om aan te nemen, dat *mo* ontstaan is uit *ma*, door doffer uitspraak van de *a*, zoodat men bij *mo* aan het persoonlijk voornaamwoord *a*, waarvan § 135 gesproken is, te denken hebbe. Dit komt mij des te waarschijnlijker voor, dewijl men wel *d̃ja* = *d̃ji*, maar niet *ma* = *mi* aantreft.

Behalve met *d̃ja* en *ma* vindt men het voornaamwoord *i* ook dikwijls verbonden met *sa*, alzoo (sâï); bijv. (kîyó-sâï) *roep hem eens*. Vergel. bij deze § vooral § 139.

Ofschoon dus *i* doorgaans achteraan de woorden gehecht wordt, komt het toch ook soms geheel vooraan in volzinnen als de volgende: 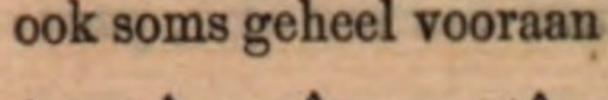 (i-ta-lâboesoê koe-ñgâï) *zij, die ik niet opgehouden heb te beminnen;* 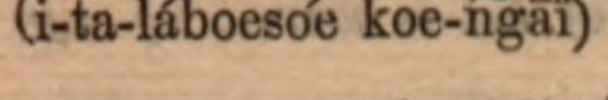 (i-lâïsí tañgârrañg roêpa) *zij, die er slank van leest uitziet.*

§ 137. Ook (na), dat tegenwoordig als persoonlijk voornaamwoord dagelijks gebruikt wordt, is waarschijnlijk primitief, evenzeer als *a* en *i*, slechts een woordje, dat dient om de aandacht op het een of ander te vestigen, en hetwelk van daar later als aanwijzend en nog later als persoonlijk voornaamwoord gebezigd is. Men plaatst het:

a) Vóór de werkwoorden om het subject aan te duiden; bijv. 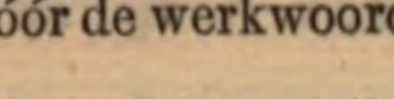 (na-na-kâna-mo) *en hij, zij* of *het zeide, zij zeiden*, enz. (NB. Over dit eerste *na* zal later bij de behandeling der voegwoorden gesproken worden.)

b) Achter de naamwoorden, bij wijze van een Genitivus of tweeden naamval, gelijk ook achter zoodanige werkwoorden, die als naamwoorden beschouwd worden, ja soms achter gansche volzinnen, die in de woordvoeging gebezigd worden als waren zij slechts één naamwoord en welke daarom ook dikwijls van één enkel voorzetsel afhangen. NB. *na* dient alzoo in dit geval om ons bezittelijk voornaamwoord *zijn, haar* of *hun* uit te drukken. Bij dit achteraanhechten van *na* houde men op het oog, dat de klemtoon valt op de onmiddellijk voorafgaande lettergreep, en dat, wanneer een woord eindigt op een *gutturale* neusletter, deze natuurlijk vóór *na* in de verwante *dentale* of *linguale* neusletter *n* verandert (§ 20); bijv. van 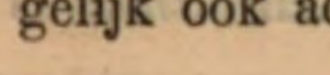 (karâëñg) *vorst*, krijgt men (karaëñna) *de heer van hem, haar, het* of *hen*, d. i. *zijn, haar* of *hun heer;* van (kalompôwañg) krijgt men (kalompowânna) *de grootheid van hem, haar, het, hen*, d. i. *zijne, hare* of *hunne grootheid;* van (lêbá na-palalôwañg-mo si-pôloñg ballâna) *hij heeft afgestaan een gedeelte van zijn huis*, krijgt men, wanneer de woorden (lêbá na-palalôwañg) bij elkander gevoegd en van het voorzetsel (lânri) afhankelijk gemaakt worden: (lânri lêbá na-palalowânna-mo si-pôloñg ballâna) lett. *wegens zijn afgestaan hebben van hetzelve*, te weten: *van een gedeelte van het huis*, d. i. *dewijl hij een gedeelte van het huis afgestaan heeft;* van (ta-na-papisábîyañgi) *hij geeft er geen kennis van*, krijgt men

in hetzelfde geval 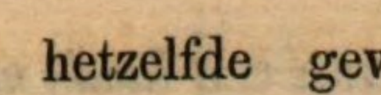 (lânri ta-na-papisá-biyânna) lett. *wegens zijn niet kennis geven daarvan*, v. d. *dewijl hij er geen kennis van gegeven heeft.*

Moeijelijker echter is het om te verklaren, waarom vele woorden, die geene nasaal aan het einde hebben, dezelve bekomen zoodra het voornaamwoord *na* wordt aangehecht. Zoo men ook al soms aan verouderde vormen, die op een nasaal uitgingen, te denken hebbe, meestal schijnt het enkel wegens de welluidendheid te geschieden.

Verlangt men algemeene regels om te weten, wanneer men al of niet een *n*-klank hebbe in te lasschen: zoo kan ik alleen dit met zekerheid vaststellen, dat zulks nooit wordt aangetroffen achter woorden, die met een scherpen klinker eindigen; bijv. van (bâllá) *huis*, komt niet (ballânna), maar (ballâna) *het huis van hem, haar, het* of *hen*, d. i. *zijn, haar* of *hun huis;* van (bîlí) *kamer*, komt niet bilînna, maar bilína, *de kamer van hem, haar, het* of *hen*, d. i. *zijne, hare* of *hunne kamer;* van (bâóe) *geur*, komt niet baoênna, maar baoéna; van 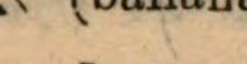 (ôteré) *touw*, komt niet oterênna, maar oterêna; van (kâdó) *rijst*, komt niet kadônna, maar kádôna.

Voorts meen ik insgelijks als regel te kunnen stellen, dat de transitive en causative werkwoorden, die op *i* uitgaan, gelijk ook de daarvan afgeleide naamwoorden, de nasaal plegen aan te nemen, wanneer men het voornaamwoord *na* wenscht aan te hechten; bijv. van (sâring) *gevoelen*, komt (pisâring) *ergens gevoel van hebben*, en hiervan weder (papisâring) *het ergens gevoel van hebben*, v. d. *gevoel*, en wanneer men hier *na* achter voegt, krijgt men: papisáringînna, *het gevoel van hem, haar, het* of *hen*, d. i. *zijn, haar, hun gevoel.* Zoo van (oerâng) of (ngoerâng) *aan iets denken*, komt (pangoerâng) *het aan iets denken*, v. d. *herinnering*, en v. d. pangoeranginna, *de herinnering van hem, haar, het, hen*, d. i. *zijne, hare* of *hunne herinnering;* van dit zelfde (oerâng) komt insgelijks (piyoerâng) *aan iets doen denken, vermanen*, en v. d. (papiyoerâng) *het vermanen, vermaning*, en v. d. papiyoerangînna, *de vermaning van hem, haar, het, hen*, d. i. *zijne, hare* of *hunne vermaning;* van (bîrisí) *afkeerig zijn*, komt (kabirîsi) *afkeerig zijn van iemand, hem haten*, v. d. (toe-ni-kabirîsi) *iemand, die gehaat wordt*, en v. d. toe-ni-kabirisînna, *de*

gehate menschen van hem, *haar*, *het* of *hen*, bijv. van *iemand*, van een *land*, enz.; van (toêna) *gering*, komt (toenâï) *gering maken*, *vernederen*, v. d. (toe-ni-toenâï) *iemand*, *die vernederd wordt*, v. d. (toe-ni-toenaînna) *de vernederde menschen van hem*, *haar*, *het* of *hen*, bijv. van *iemand*, van een *land*, enz. Overigens schijnt er in dit opzigt veel onregelmatigheid te bestaan. Zoo zal men bijv. de letters 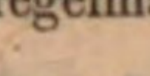 kunnen uitspreken boyâna en boyânna, en hieronder in het eerste geval verstaan: *iemands menschen*, *die uitgezonden zijn om te zoeken* = paboyâna = toe-maboyâna; in het tweede geval: *het zoeken van iemand* of *iets*, zoodat bôya hier een Infinitivus Nominalis is. Zoo zal men van (mâta) *oog*, krijgen: (matânna) *iemands oog;* en van mámâta-mâta, dat van dit mâta afgeleid is: ri mamâta-matâna *in zijn waken*, enz.

§ 138. Over het op zich zelf staande voornaamwoord 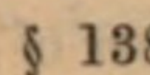 (îya) is reeds boven (§ 130) gesproken, en daarbij aangetoond, dat het eigenlijk een aanwijzend voornaamwoord is. Als persoonlijk voornaamwoord komt het dan ook slechts nu en dan voor, te meer daar de Makassaar er veel van houdt om in den derden persoon sprekende, iemands naam of titel te herhalen. De Boeginees bedient zich op gelijke wijze van zijn voornaamwoord *îya*, en de Maleijer kent nevens دی (dîya) ook ای (îya) voor *hij*, *zij*, *het*.

§ 139. Ten slotte dient nog opgemerkt te worden, dat men in het Makassaarsch, gelijk ook in het Boegineesch, Javaansch, Syrisch en meer andere talen, het voornaamwoord van den derden persoon menigmaal eens, en soms wel tot twee keer toe uitdrukt, ofschoon het zelfstandig naamwoord, welks plaats het zou moeten vervullen, tegelijkertijd genoemd wordt; bijv. 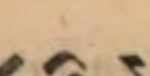 (kalompowânna karâëñga) *de grootheid van hem*, te weten: *den vorst*, d. i. *de grootheid van den vorst*, of zoo als wij ook in het dagelijksch leven zeggen: *de vorst*, *zijne grootheid*, van kalompôwañg, *grootheid* (verg. § 64); (pokônaï binañgâya) *de oorsprong der rivier*, letterlijk: *zij*, *de rivier haar oorsprong*, aangezien men hier de twee voornaamwoorden *na* en *i* heeft; (J-Pâttjo na-pamallî iparâna Iyânoe) *van J-Pâttjo heeft hij gekocht*, *de zwager van NN.*, d. i. *van J-Pâttjo heeft de zwager van NN. gekocht*. NB. pamallî *koopen van* of *bij*, van bâlli, *koopen;* (kamma-tôdjeñgi kanânna) lett. *het is waar*, *zijn woord*, v. d. *zijn woord is waar*, van

kâmmatôd̃jeñg, *waar;* 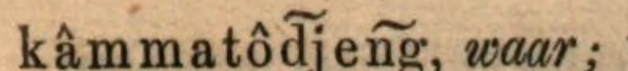 (mâñgeï karâëñga) lett. *hij gaat, de vorst*, v. d. *de vorst gaat*, van mâñge, *gaan;* 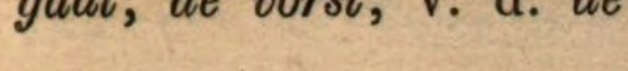 (pakalômpowi karâëñga) lett. *hem groot maken* of *eeren, den vorst*, v. d. *den vorst eeren*, van pakalômpo, *groot maken;* 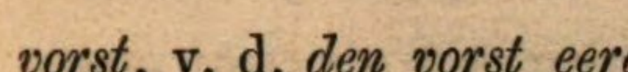 (toewamboyâyaï) lett. *hij, de eischer*, van toewamboyâya, *de eischer*, van toewambôya, *eischer;* 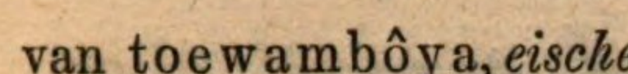 (tâoe-añgkammaîyaï) lett. *zij, de magtigen*, van tâoe-añgkammaîya, *de magtigen, de menschen, die de magt, het bewind, in handen hebben*, van tâoe-añgkammâï, *iemand, die de magt in handen heeft;* 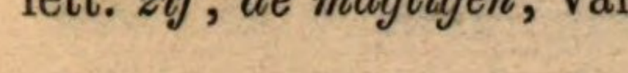 (tâoe-bâd̃jikaï) *hij, de goede man*, van tâoe-bâd̃jika, *de goede man*, van tâoe-bâd̃jí, *goed mensch;* 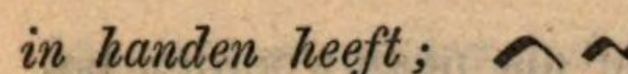 (âpaï battoewânna) lett. *wat is zij, de beteekenis er van*, van âpa (§ 156); 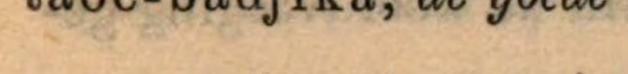 (ânteï-kâmma takadderêna andîinoe) lett. *hoedanig is het, het noodlot van uw' jongsten broeder?* d. i. *welk lot heeft uw jongste broeder te wachten?* van ânte-kâmma, *hoe?* (âpa-apâya bayarâna) lett. *wat? wat is zij, de betaling, de vergelding er van?* Apâya komt van âpa, *wat?* 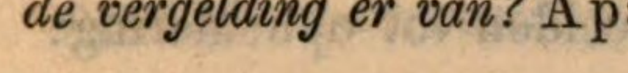 (pônna ta-manâkka karaêënta, na-mâte) lett. *zoo zij geene kinderen krijgt, onze vorstin, en komt te sterven*, v. d. *zoo onze vorstin zonder kinderen komt te sterven*, van mâná *of* ámâná, *baren.*

b) Persoonlijke voornaamwoorden van den tweeden persoon.

§ 140. De persoonlijke voornaamwoorden van den tweeden persoon, mannelijk en vrouwelijk, enkel- en meervoudig zijn: het onafscheidbare (noe) en (ko); het op zichzelf staande 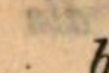 (kâoe) of 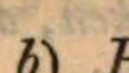 (ikâoe); het onafscheidbare (ta) en (kí), alsmede het op zichzelf staande (kâtte) of 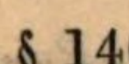 (ikâtte).

De drie eerstgenoemden, te weten: *noe, ko* en *kâoe* of *ikâoe*, worden gebruikt, wanneer men tegen een *mindere* in rang of jaren spreekt; voorts tegen iemand, die met ons *gelijk* staat, mits wij op *gemeenzamen* voet met hem zijn; verder insgelijks, wanneer wij het *Opperwezen* aanroepen; en eindelijk soms onder minder beschaafde menschen, bijv. in Toerateya, tegen *ouders*. Men vergel. het Fransche *tu*, het Duitsche du, het Engelsche *thou*.

De drie laatsten daarentegen: *ta, kí* en *kâtte* of *ikâtte*, komen voor, wanneer men zich in zijne rede rigt tot zijn' *meerdere*, of iemand, die met ons *gelijk* staat,

en wien wij *slechts weinig* kennen. Men vergelijke het Fransche *Vous*, het Duitsche Sie, het Engelsche *You*.

§ 141. ᜈᜓ (noe) komt overeen met het Boeginesche, Javaansche en Maleische *moe*. Het wordt geplaatst:

a) Vóór de werkwoorden, als *subject* en ook als *object;* bijv. ᜈᜓ ᜊᜒᜈᜒ (noe-tjîní) *gij ziet;* ᜈᜓ ᜎᜋ᜔ᜉᜎ (noe-lâmpa) *gij gaat heen;* ᜈᜓ ᜈ᜔ᜃᜋᜐᜒᜌ᜜ᜎᜓᜈᜒ (noe-na-kamasêyañg) *hij ontfermt zich over u.*

b) Achter de zelfstandige naamwoorden, bij wijze van Genitivus of tweeden naamval, gelijk ook achter zoodanige werkwoorden, die als naamwoorden beschouwd worden, ja soms achter gansche volzinnen, die in de woordvoeging gebezigd worden, als waren zij slechts één naamwoord, en welke daarom ook dikwijls van één enkel voorzetsel afhangen.

NB. *Noe* dient alzoo in dit geval om ons bezittelijk voornaamwoord *uw* uit te drukken. Wat voorts het achteraanhechten van *noe* betreft, zoo verwijs ik hiervoor zonder de minste uitzondering naar hetgeen in § 137, bij de behandeling van *na*, is aangemerkt. Alleenlijk nog eenige weinige voorbeelden tot opheldering: ᜃᜊᜇ᜔ᜇ᜔ᜒᜃᜈ᜔ᜈᜓ (kabadjikânnoe) *het welzijn van u, uw welzijn*, van ᜃᜊᜇ᜔ᜇ᜔ᜒᜃ (kabadjîkañg) *welzijn;* ᜆᜓᜈᜒᜐᜎᜂᜋᜈ᜔ᜈᜓ (toe-ni-karaëñgânnoe) *uw heer*, van ᜆᜓᜈᜒᜐᜎᜂᜋᜈ᜔ᜃ (toe-ni-karaêñgañg) lett. *de man, die tot heer gemaakt, als heer beschouwd wordt*, van ᜐᜎᜂᜋᜈ᜔ᜃ (karaêñgañg) *tot heer maken, als heer beschouwen*, van ᜐᜎᜂᜋᜈ᜔ (karâëñg) *heer;* ᜈᜒᜐᜒᜇᜓ (pârisînoe) *de pijn van u, uw pijn*, van ᜈᜒᜐᜒᜇᜓ (pârisí) *pijn;* ᜆᜒᜈ᜔ᜃᜎᜂᜈᜓ (tîñgkerênoe) *het spinnewiel van u, uw spinnewiel*, van ᜆᜒᜈ᜔ᜃᜎᜂ (tîñgkeré) *spinnewiel;* ᜈᜒᜅ᜜ᜎᜋ᜔ᜉᜎᜒᜈᜓ (pañgalarrowînnoe) *de gramschap van u, uw gramschap*, van ᜈᜒᜅ᜜ᜎᜋ᜔ᜉᜎᜒ (pañgalarrôwi) *gramschap*, van ᜃᜎᜋ᜔ᜉᜎᜒ (kalarrôwi) *boos zijn op iemand*, van ᜎᜋ᜔ᜉᜎᜒ (lârro) *boos;* ᜀᜃᜧᜂᜀᜃᜧᜂᜋᜈᜒᜈᜓ (nâkkoé ni-kanakkoékînnoe) lett. *het verlangen van het verlangd worden van u*, v. d. *het verlangen, waarmede naar u verlangd wordt*, van ᜃᜈᜃᜧᜂᜋᜈᜒ (kanakkoêki) *naar iemand verlangen*, van ᜀᜃᜧᜂᜋᜒ (nâkkoé) *verlangen;* ᜌᜓᜅᜓᜈᜒᜈᜓ (ênroeñg koe-kaënroeñgînnoe) lett. *de begeerte van mijn begeeren van u*, d. i. *de begeerte, waarmede ik naar u begeer*, van ᜃᜌᜓᜅᜓᜈᜒ (kaënroêñgi) *naar iemand begeeren*, van ᜌᜓᜅᜓᜈᜒ (ênroeñg) *begeeren, begeerte;* ᜈᜌᜓᜌᜓᜈᜒ kan uitgesproken worden: boyânoe, en dan beteekent het: *de door u uitgezonden menschen om te zoeken*, of boyânnoe, en dan beduidt het: *zoeken van*

u, of *uw zoeken*, van 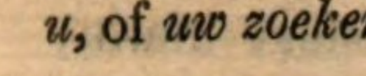 (bôya) *zoeken;* 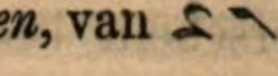 (matânnoe) *het oog van u, uw oog*, van (mâta) *oog;* (mámâta-matânoe) *het waken van u, uw waken*, van mámâta-mâta, *waken*, van (mâta) *oog;* (paramatânoe) *het juweel van u, uw juweel*, van (paramâta) *juweel.*

§ 142. (ko) komt in klank en beteekenis overeen met het Boeginesche en Javaansche *ko*. (Verg. Taco Roorda, ll. § 181 in de noot.) Het voornaamwoord *ko* is slechts een verzachte uitspraak van het in de volgende § voorkomende 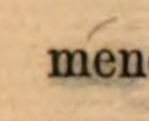 (kâoe). Men bedenke hier tot opheldering, hoe de Franschen hun *au* uitspreken, of hoe de Hebreeuwen voor hun מָוֶת (mâweth) in statu constructo het zachtere מוֹת (mōth) bezigen.

Hetzelfde onderscheid in gebruik, dat er bestaat tusschen *na* en *a*, wordt ook waargenomen tusschen *noe* en *ko; ko* wordt alzoo: *a*) nooit achter aan de zelfstandige naamwoorden gehecht, en kan in één woord nimmer ons bezittelijk voornaamwoord helpen uitdrukken; *b*) nooit *vóór*, maar steeds *achter* de werkwoorden en andere deelen der rede, met uitzondering natuurlijk van de zelfstandige naamwoorden, geplaatst. Ook geeft het niet enkel het subject, maar ook zeer dikwijls het object te kennen.

Over de wijze, waarop *ko* aangehecht wordt, kan ik zeer kort zijn, aangezien men het voornaamwoord slechts eenvoudig achter het woord voegt; bijv. 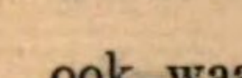 (lâmpa-ko) *ga gij heen;* (na-soêro-ko) *hij beveelt u.*

Soms wordt, even als bij de aanhechting van het voornaamwoord *i*, eene *a* ingelascht, die ook hier welligt oorspronkelijk niets anders dan ons *zie!* te kennen geeft en in alle gevallen volgens de, in § 128, vermelde regels, met het voorgaande woord te verbinden is (§ 136, Lett. *d*); bijv. 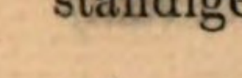 (of) (na-kellaîya-ko lâmpa) *hij verlangt, dat gij gaat;* welligt letterlijk: *hij verlangt, zie! gij gaan*, zamengesteld uit: na + kellâï, *verlangen naar* + a + ko + lâmpa, *gaan.*

Dikwijls ook wordt *ko*, even als *i*, met de woordjes *d̃ja* en *ma* verbonden, waaruit dan ontstaat: *d̃jako* en *mako;* bijv. 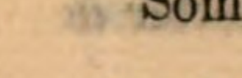 (ákoêllekoêlle-d̃ja-ko) *gij zijt immers wel?* en v.d. *zijt gij wel?* zamengest. uit ákoêlle-koêlle + d̃ja + ko; 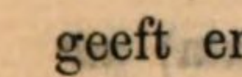 (ñgânre-ma-ko) *eet gij;* zamengest. uit ñganre, *eten* + ma + ko. Behalve met *d̃ja* en *ma* vindt men het ook menigmaal verbonden met *sa*, en krijgt dan 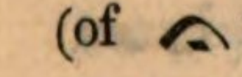 (mâñge-sâ-ko) *ga gij eens*, van mâñge, *gaan.*

§ 143. (kâoe) is, gelijk reeds in § 142 is aangemerkt

hetzelfde als het voornaamwoord *ko*. Het eenige onderscheid bestaat hierin, dat men zich van 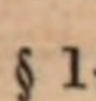 (kâoe) bedient, als het voornaamwoord op zich zelf staat, en van 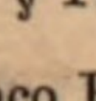 (ko), zoodra het voornaamwoord aan een ander woord wordt vastgehecht, waardoor de klemtoon niet meer uitsluitend op *kâoe* valt, en alzoo het harde *âoe* ongemerkt in een zachter *o* overgaat.

Dikwijls plaatst men vóór *kâoe* het onafscheidbaar voorvoegsel 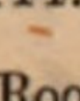 (i), dat, even als *a* in § 99, eenvoudig voor een zachte aanblazing te houden is. Men denke onder de voorbeelden tot opheldering van genoemde § inzonderheid aan het Arabische اِبْنٌ (ibnoen) voor بْنٌ (bnoen).

§ 144. 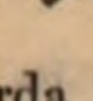 (ta) komt overeen met het Boeginesche *ta* en het Javaansche 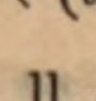 (Taco Roorda, ll. § 191 in noot *a;* Jav. Gramm. § 345). Het wordt niet, even als 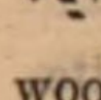 (noe), insgelijks vóór de werkwoorden, maar enkel achter de zelfstandige naamwoorden, bij wijze van Genitivus of tweeden naamval geplaatst. Voorts vindt men het ook achter zoodanige werkwoorden, die als naamwoorden beschouwd worden, ja soms achter gansche volzinnen, die in de woordvoeging gebezigd worden, als waren zij slechts één naamwoord, en welke daarom ook dikwijls van één enkel voorzetsel afhangen. NB. *ta* dient alzoo, gelijk *noe*, om ons bezittelijk voornaamwoord te helpen uitdrukken. De achteraanhechting van *ta* geschiedt voorts op dezelfde wijze als van *noe*. De klemtoon valt insgelijks op de lettergreep, onmiddellijk vóór het voornaamwoord. De woorden, die op een *gutturale* nasaal eindigen, veranderen die in de *linguale* of *dentale* neusletter, dewijl de letter *ta* insgelijks tot die beide klassen behoort (§ 20). Men zegt alzoo: 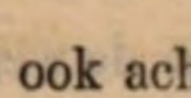 (kabadjikânta) *uw welzijn;* (toe-ni-karaëngânta) *uw heer*. Dezelfde woorden, die vóór *noe* al of niet een *linguale* of *dentale* neusletter aannemen, doen dit ook al of niet vóór *ta*. Men zegt alzoo: 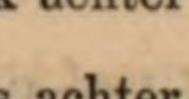 (pârisita) *uw pijn;* 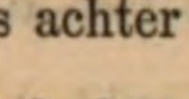 (tinggerêta) *uw spinnewiel;* 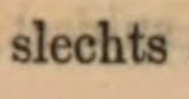 (panggalarrowînta) *uw gramschap;* 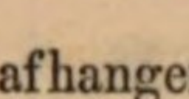 (nâkkoé ni-kanakkoékînta) *het verlangen, waarmede naar u verlangd wordt;* 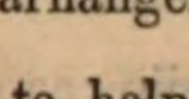 (ênroeng koe-kaënroengînta) *de begeerte, waarmede ik naar u begeer;* 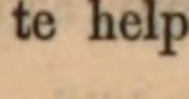 (boyâta) *of* (boyânta), *menschen, die door u uitgezonden zijn om te zoeken*, of: *het zoeken van u;* 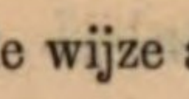 (matânta) *uw oog;* 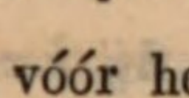 (mámâta-matâta) *uw waken;* 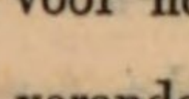 (paramatâta) *uw juweel.*

§ 145. Wordt het voornaamwoord van den tweeden persoon *ta* uitsluitend gebezigd, waar wij ons van het bezittelijk voornaamwoord bedienen, of althans

bedienen kunnen: het voornaamwoord van den tweeden persoon (kí) daarentegen, hetwelk vooral met een *scherpe i* moet uitgesproken worden, ter onderscheiding van het voornaamwoord van den derden persoon, komt uitsluitend voor om het subject of object van den zin aan te duiden, en wordt tot dat doeleinde niet enkel, even als *ko*, *achter*, maar ook *vóór* aan de woorden gehecht, en komt in dit opzigt met *noe* overeen (§ 141, lett. *a*); bijv. 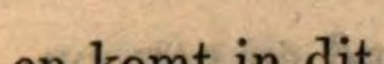 (kí-tjîní) *gij ziet;* 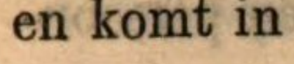 (kí-lâmpa) *gij gaat;* (na-kí-têya na-bâyará J-Djoema) *en J-Djoema wil u niet betalen.*

Wat voorts de achteraanhechting van *kí* betreft, deze geschiedt volkomen op dezelfde wijze (§ 142); bijv. 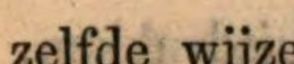 (lâmpakí) *ga gij heen;* 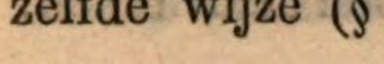 (naboentoêli-kí) *hij roept u.* Eveneens wordt ook vóór *kí* soms eene *a* ingelascht; bijv. (na-kellaîya-kí lâmpa) *hij verlangt, dat gij gaat.* Eveneens wordt *kí* ook dikwijls met de woordjes *djа* en *ma* verbonden, waaruit dan ontstaat *djakí* en *makí;* bijv. 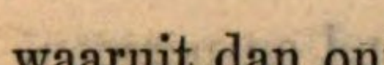 (ákoêlle-koêlle-djа-kí) *gij zijt immers wel*, en v. d. *zijt gij wel?* 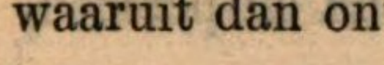 (ákâdó-ma-kí) *eet gij*. Eveneens wordt *kí* ook menigmaal met *sa* verbonden, waaruit dan ontstaat *sâ-kí*, bijv. 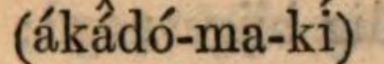 (mâñge-sâ-kí) *ga gij eens.*

§ 146. 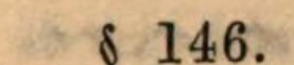 (kâtte) komt overeen met *kí;* alleenlijk staat het eerste altoos op zichzelf, het tweede nooit. Of het een van het ander afgeleid is, durf ik niet beslissen; dit is echter zeker, dat *k* en *t* soms verwisseld worden. Men herinnere zich slechts, hoe de Dorier daar, waar de overige Grieken een *k* bezigden, zich soms van een *t* bedienden. Voorts wete men, dat in het Makassaarsch bij voorbeeld voor 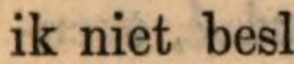 (ke) [eene verkorting van kêre] *waar?* in Toerateya en elders 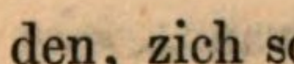 (te) gebruikt wordt, enz. En wanneer men nu eens aannam, dat het ook *tâtte* zijn konde, zoo ware het verschil tusschen dezen vorm en dien van *ta* zoo bijzonder groot niet meer, vooral wanneer men daarbij denkt aan hetgeen, naar aanleiding van *ánne*, door mij omtrent *e* is aangemerkt (§ 131). Behalve 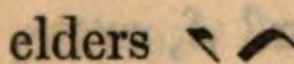 (kâtte) vindt men ook *ikâtte*, welks *i*, even als die van *ikâoe*, insgelijks enkel als eene zachte aanblazing te beschouwen is.

c) Persoonlijke voornaamwoorden van den eersten persoon.

§ 147. De voornaamwoorden van den eersten persoon, mannelijk en vrouwelijk, enkelvoudig zijn: de onafscheidbare voornaamwoorden (á) en (koe), alsmede het op zichzelf staande 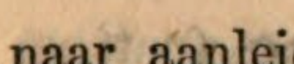 (nâkke) of 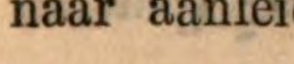 (inâkke). De voornaamwoorden van den eersten persoon, mannelijk en vrouwelijk, meer-

voudig zijn: de onafscheidbare voornaamwoorden (kí), (ta), (kañg) en (mañg), alsmede de op zichzelf staande voornaamwoorden (kâtte) of (ikâtte) en (kâmbe) of (ikâmbe).

§ 148. Gelijk in het Boegineesch, zoo heeft men ook in het Makassaarsch het voornaamwoord van den eersten persoon, mannelijk en vrouwelijk, enkelvoudig (á), hetwelk hierin van het boven behandelde aanwijzend en persoonlijk voornaamwoord *a* verschilt, dat het met een *scherpe* klinker wordt uitgesproken. Voorts wordt het, even als het voornaamwoord *a*, altoos achter aan de woorden gehecht, om nu eens het *subject*, dan eens het *object* te kennen te geven; ons bezittelijk voornaamwoord kan het evenmin als dit helpen uitdrukken. Bij de aanhechting van het voornaamwoord van den eersten persoon *á* zij het volgende in acht genomen:

a) De klemtoon blijft op die lettergreep, waarbij hij primitief gevonden wordt en verspringt niet, gelijk dit bij de achtervoeging van het aanwijzend en persoonlijk voornaamwoord *a* plaats vindt.

b) Achter de *gutturale* neusletter wordt *á*, even als *a*, eenvoudig bijgevoegd; bijv. (to͂enroeñgá) *ik sla*, van (to͂enroeñg) *slaan*.

c) De zachte *a*-klank smelt evenzeer met *á*, als met *a*, zamen; bijv. (ta-to͂ewá) *ik ben er niet toe in staat*, van (to͂ewa).

d) Achter den zachten *i*- of *e*-klank wordt vóór het voornaamwoord *á*, evenzeer als voor het voornaamwoord *a*, eene *y* ingelascht; bijv. (lâriyá) *ik ren*, van (lâri) *rennen*; 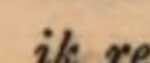 (áñgâïyá) *ik bemin*, van (ñgâï) *beminnen*; 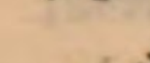 (mâñgeyá) *ik ga*, van (mâñge) *gaan*.

e) Achter den zachten *oe*- of *o*-klank wordt vóór het voornaamwoord *á*, evenzeer als vóór het voornaamwoord *a*, eene *w* ingelascht; bijv. 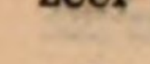 (rânnoewá) *ik verheug mij*, van (rânnoe) *zich verheugen*; (taë̂na na-patâoewá) *hij spreekt mij niet aan*, van (patâoe) *iemand vriendelijk toespreken*; (ásoêrowá) *ik beveel*, van (ásoêro) *bevelen*.

f) Achter alle woorden, die op een scherpen *a*-, *i*-, *e*-, *oe*- of *o*-klank eindigen, onverschillig of zij den klemtoon op de vóórlaatste dan wel op de daar vóórgaande lettergreep hebben, wordt vóór het voornaamwoord een *k* ingelascht; bijv. 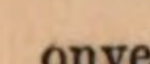 (pânráká) *ik ga te gronde*, van (pânrá) *te gronde gaan*; (na-tâgaláká) *hij houdt mij vast*, van (tâgalá) *vasthouden*;

(lêbáká na-d̃jân̂j̃dji) *hij heeft het mij beloofd;* (sîríká) *ik schaam mij*, van (sîrí) *zich schamen;* (anrâíká) *ik ga oostwaarts;* 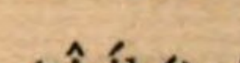 (tếtéká) *ik klop*, van (tếté) *kloppen;* (na-bo͂entoelóéká) *hij ontmoet mij*, van (bo͂entoelóé) *ontmoeten;* (ákâdóká) *ik eet*, van (ákâdó).

Dikwijls wordt het voornaamwoord *á* verbonden met de woordjes *d̃ja* en *ma*, waaruit dan ontstaan: *d̃já* en *má;* bijv. 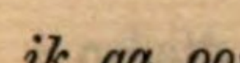 (êró-d̃já) *ik wil immers;* (la-lâmpa-má) *ik zal stellig gaan.* Zoo ook wordt het voornaamwoord *á* niet zelden verbonden met *sa* en *sâda;* van daar *sá* en *sâdá;* bijv. (katîlan̂g-sá) *pluk eens voor mij;* 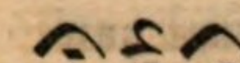 (êró-sâdá mân̂ge an̂j̃t̃jîníki) *ik wil hem eens gaan zien.*

§ 149. 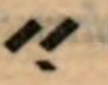 (koe) komt in klank en beteekenis overeen met het Boeginesche, Maleische en Javaansche *koe* (Vergel. Taco Roorda, ll. § 197 N°. 1, Jav. Gramm. § 344, en J. J. de Hollander, § 6, bl. 48, 2de druk, bl. 154, § 4). Dit voornaamwoord wordt, even als *noe* en *na*, op tweederlei wijze gebruikt:

a) Vóór een werkwoord, om het subject of object aan te duiden; bijv. 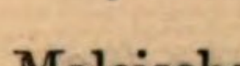 (koe-t̃jîní-ko) *ik zie u;* 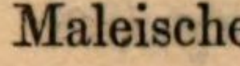 (nîyá koe-bôyaï) *ik ben hem zoekende;* (na-koe-na-sekêki-mo) *en hij brengt mij in het naauw.*

b) Achter aan een woord of volzin, om de dienst van ons bezittelijk voornaamwoord te doen. Ook deze aanhechting geschiedt naar dezelfde regels, als reeds bij de behandeling van *noe* en *na* zijn aangegeven (§ 137 en § 141).

De *gutturale* neusletter, waarop een woord eindigt, blijft natuurlijk vóór de *gutturale* letter *k*, waarmede het voornaamwoord *koe* een aanvang neemt, behouden (zie § 11); men zegt alzoo: 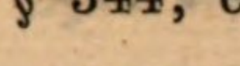 (kabad̃jíkân̂g-koe) *het welzijn van mij*, d. i. *mijn welzijn*, van (kabad̃jîkan̂g) *welzijn;* 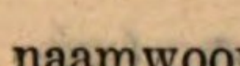 (toe-ni-karaën̂gân̂gkoe) *de heer van mij*, dat is: *mijn heer*, van (toe-ni-karaên̂gan̂g) *heer.*

De woorden, die vóór *na* en *noe* al of niet eene nasaal aannemen, doen dit ook al of niet vóór *koe.* Nemen zij echter eene nasaal aan, zoo spreekt het van zelf, dat dit vóór de *gutturale* letter, steeds de *gutturale* neusletter is (zie § 11). Zoo zullen dus ook de woorden, die op een scherpen *a*-, *i*-, *e*-, *oe*- of *o*-klank eindigen, vóór *koe* nimmer eene nasaal aannemen; bijv. 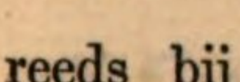 (párisí-koe en niet párisiñgkoe) *de pijn van mij, mijn pijn*, van (pârisí) *pijn;*

(tĭñgkerêkoe en niet tĭñgkerêñgkoe) *mijn spinnewiel*, van (tĭñgkeré) *spinnewiel.*

Zoo zullen dus insgelijks de transitive en causative werkwoorden, die op *i* uitgaan, alsmede de daarvan afgeleide naamwoorden, vóór *koe* eene nasaal aannemen; bijv. 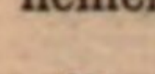 (pañgalarrowîñgkoe) *de gramschap van mij*, *mijne gramschap*, van (pañgalarrôwi) *gramschap;* 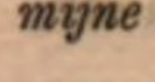 (nâkkoe ni-kanâkkoekîñgkoe) *het verlangen, waarmede men naar mij verlangt*, van 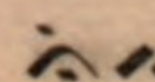 (kanakkoêki) *naar iemand verlangen;* 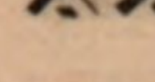 (ênroeñg na-kaënroeñgîñgkoe) *het verlangen, waarmede hij naar mij verlangt*, van 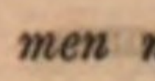 (kaënroêñgi) *naar iemand verlangen.* Zoo zal men dus ook vinden: boyâkoe en boyâñgkoe, het eerste in de beteekenis van: *de door mij uitgezonden menschen om te zoeken*, het tweede met de beduidenis van: *het zoeken van mij*, *mijn zoeken.* Zoo ook 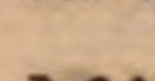 (matâñgkoe) *het oog van mij*, *mijn oog*, van (mâta) *oog;* 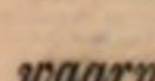 (mámâta-matâkoe) *het waken van mij*, *mijn waken*, van 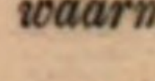 (mámâta-mâta) *waken;* 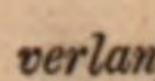 (paramatâkoe) *het juweel van mij*, *mijn juweel*, van 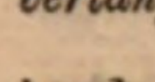 (paramâta) *juweel.*

§ 150. 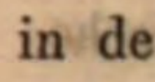 (nâkke) wordt, even als 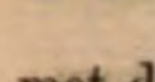 (kâoe), steeds op zich zelf gebruikt; welligt is het niets als eene uitbreiding van den primitiven vorm *á*, door vóórvoeging van *na*, dat met ons *zie!* en dergel. te vergelijken is (§ 137), en door achtervoeging van *e*, waarover reeds boven bij de behandeling van 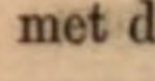 (ânne) gesproken is (§ 131).

Vóór dit *nâkke* plaatst men ook dikwijls, even als vóór *kâoe*, bij wijze van zachte aanblazing, het onafscheidbaar vóórvoegsel 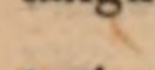 (i), waardoor men den vorm *inâkke* verkrijgt. Vergel. § 143 en de daar aangehaalde § 99.

§ 151. De meest gebruikelijke onafscheidbare voornaamwoorden voor den eersten persoon, mannelijk en vrouwelijk, meervoudig zijn: 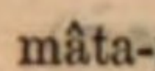 (kí) en 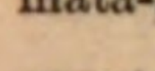 (ta), die van de boven behandelde voornaamwoorden *kí* en *ta* enkel en alleen in beteekenis verschillen, aangezien de plaats, die zij innemen, en de wijze, waarop zij met andere woorden verbonden worden, geheel en al overeenkomen. Ik kan dus volstaan met hiervoor naar § 144 over *ta*, en naar § 145 over *kí* te verwijzen.

§ 152. De minder gebruikelijke voornaamwoorden voor den eersten persoon, mannelijk en vrouwelijk, meervoudig zijn: 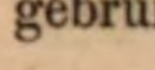 (kañg) en 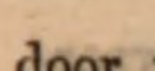 (mañg). Het eerste wordt gelijk 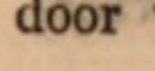 (kí) gebezigd als subject of object der rede, verschilt echter

hierin van dit woordje, dat het nooit *vóór*, maar enkel *achter* aan de woorden gehecht wordt.

Wat overigens de wijze betreft, waarop dit laatste plaats vindt, deze komt weder volkomen overeen met hetgeen ik desaangaande omtrent *kí* heb aangeteekend. Men zie dus slechts § 145. Men vergelijke voorts het Boeginesche 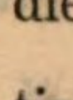 (kẫng) en 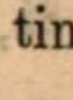 (ikẫng), waarvan het eerste even als het Makassaarsche *kañg*, het tweede geheel op zich zelf staande gebruikt wordt.

Voorts bezigt men dit *kañg* insgelijks, ofschoon slechts zeldzaam, en 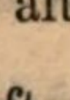 (mañg) daarentegen, even als het Boeginesche 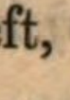 (mẫng) en het Makassaarsche 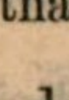 (ta) uitsluitend in zulke zinnen, waar wij ons van een bezittelijk voornaamwoord bedienen, of althans bedienen kunnen. Wat alsdan de plaats en wijze van aanhechting betreft, deze komen geheel overéén met hetgeen boven ten opzigte van 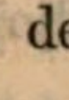 (ta) gezegd is (§ 144 en 151). Alleenlijk houde men wel op het oog, dat *ka* eene *gutturale* of keelletter en *ma* eene *labiale* of lipletter is, zoodat men, wanneer er eene nasaal-letter vereischt wordt, vóór *kañg* enkel de *gutturale*, en vóór *mañg* enkel de *labiale* neusletter bezigen mag. Men vergelijke § 11 en 16. Men zal alzoo zeggen: 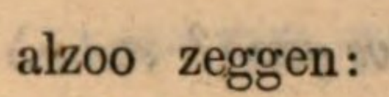 (kabadjíkẫngkañg) of 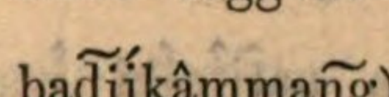 (kabadjíkâmmañg) *ons welzijn*, van kabadjîkañg, *welzijn;* 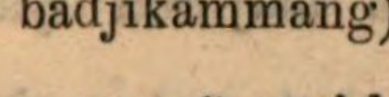 (toe-ni-karaëñgẫngkañg) of 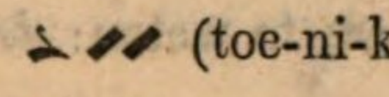 (toe-ni-karaëñgâmmañg) *onze heer*, van toe-ni-karaêñgañg, *heer;* 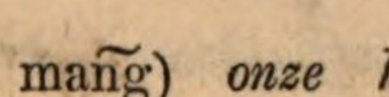 (párisîkañg) of 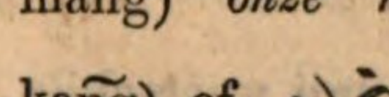 (párisîmañg) *onze pijn*, van pârisí, *pijn;* 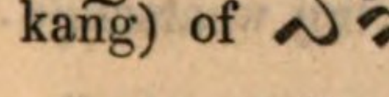 (nâkkóe ni-kanakkóekî̃ngkañg) of (nâkkóe ni-kanakkóekîmmañg) *het verlangen, waarmede naar ons verlangd wordt*, enz.

§ 153. Het op zich zelf staande voornaamwoord voor den eersten persoon meervoud 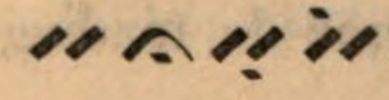 (kâtte) of, met eene zachte aanblazing van voren, 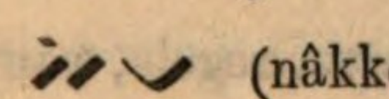 (ikâtte) is, even als het *kí* en *ta* van § 151, slechts in beteekenis van het daarmede gelijkluidend voornaamwoord van den tweeden persoon onderscheiden. Ik acht het alzoo ook hier voldoende om naar elders te verwijzen. Men vergelijke slechts § 146.

§ 154. Het voornaamwoord 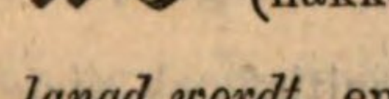 (kâmbe) heeft dezelfde beteekenis als het voorafgaande en wordt op gelijke wijze gebruikt. Ook dit voornaamwoord heeft zeer dikwijls eene zachte aanblazing van voren, zoodat men zegt: 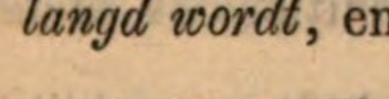 (ikâmbe), even als *ikâtte* (§ 153 en 146), *inâkke* (§ 150) en *ikâoe* (§ 143).

Welligt correspondeert *kâtte* met *ta*, zoo als boven (§ 146) is aangegeven, en *kâmbe* op gelijke wijze met *kañg*; — van waar echter deze *b*?

§ 155. Gelijk de Maleijer soms onmiddellijk achter het persoonlijk voornaamwoord het aanwijzend voornaamwoord اين (îni) of ايت (îtoe) laat volgen, zoo bedient zich ook de Makassaar van tijd tot tijd van zijn 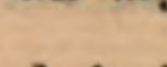 (ânne), 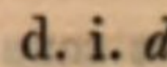 (ântoe) of 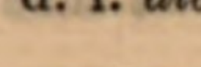 (ânjdjo) (verg. § 131, 132 en 133); bijv. 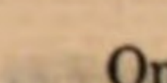 (gârrîñgá-ânne) lett. *deze ik, deze mijn persoon is ziek;* 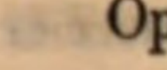 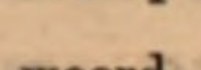 (nâî-mánâoeñg-má-ânne) lett. *deze mijn persoon gaat op en neêr;* 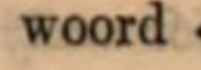 (ikattênne), zamengetrokken uit 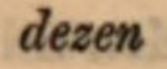 (ikâtte-ânne) *deze onze personen;* 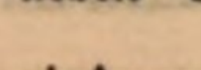 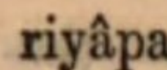 (lâbîrañg-mâmá ântoe álampâya) *het is maar beter, dat die ik*, d. i. *dat die mijn persoon heenga;* 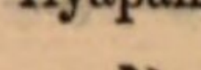 (êrókâ-ânjdjo) lett. *die ik*, d. i. *die mijn persoon wil.*

Op gelijke wijze bedient men zich in het Makassaarsch van het voornaamwoord (îya) (§ 130); bijv. 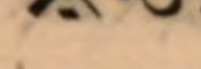 (kiyôkañgá îya) *roep voor dezen* of *dien ik*, d. i. *roep voor mij;* 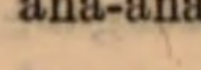 (mâñge riyâpamá îya) *waar zal die* of *deze ik*, d. i. *waar zal ik naar toe gaan?* 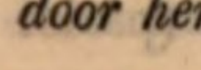 (nâmpa natjîníki îya âná-âná nisoerôna) *pas zag hij die* of *deze zij*, d. i. *pas zag hij hen*, te weten: *de door hem uitgezonden bedienden.*

Op grond van deze en meer dergelijke voorbeelden komt het mij waarschijnlijk voor, dat de *a*, die soms welluidendheidshalve daar, waar de ronding van den zin zulks vereischt, volgens de boven (§ 128) aangegeven regels, van achter aan de persoonlijke voornaamwoorden gehecht wordt, primitief ook niets anders dan een aanwijzend voornaamwoord geweest is. Zoo vindt men bijv. 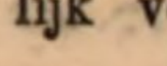 (parentanâya) lett. *de orders van dien hem*, v. d. *zijne orders*, zamengesteld uit 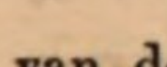 (parênta) *order, bevel* + na + a; 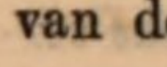 (ikaoêwa) lett. *die gij*, van 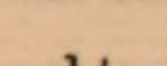 (ikâoe) *gij;* 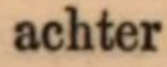 (ikattêya) lett. *die gij*, of *die wij*, van 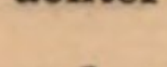 (ikâtte) *gij*, of *wij;* 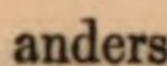 (inakkêya) lett. *die ik*, van 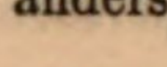 (inâkke) *ik;* 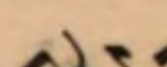 (ri-minasañgkoêwa) *overeenkomstig dat mijn verlangen*, zamengesteld uit (minâsa) *verlangen* + koe + a.

C. *Vragende voornaamwoorden.*

§ 156. De vragende voornaamwoorden zijn slechts drie in getal: 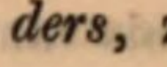

(âpa), of (nâï *of* inâï) en (kêre) of (kerêyañg).

 (âpa) komt overeen met het Boeginesche (aga), het Maleische اڤ (âpa), het Javaansche (âpa) *wat? welke?* bijv. (âpa noe-bôya) *wat zoekt gij?* (d̃jârañg âpa) *welk paard?* (tâoe âpa) *welk mensch?*

Het voornaamwoord (nâï) of met de zachte aanblazing van voren (inâï) (verg. § 143, 146, 150, 153 en 154) heeft, even als het Boeginesche (nîga), het Maleische سياف en het Javaansche de beteekenis van ons *wie?* bijv. (nâï añd̃jôreñg) *wie is daar?* (inâï arênna) lett. *wie is dat, zijn naam?* d. i. *hoe heet hij?*

 (kêre) beteekent letterlijk, even als het Boeginesche (kêga), het Maleische مان en het Javaansche of *waar?* doch wordt insgelijks gebezigd als vragend voornaamwoord met de beduidenis van *wat voor? welk?* bijv. 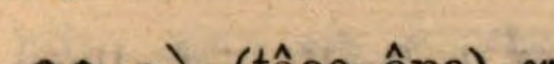 (kêre pakêyañg koe-pâkeï) *wat voor kleed zal ik aandoen?*

 (kerêyañg) is slechts eene verlengde vorm van *kêre*, door achtervoeging van *añg*, volgens de regels, die § 49 zijn opgegeven. De beteekenis van dezen vorm is dezelfde; bijv. (bâllá kerêyañga ki-pamantâñgi) *welk huis bewoont gij?*

D. *Onbepaalde voornaamwoorden.*

§ 157. Onder de onbepaalde voornaamwoorden reken ik zoodanige als: (âpa-âpa) *wat het ook zij;* (nâï-nâï) of (inâï-inâï) *wie het ook zij;* (îya-iyânna) *al wie, wie ook, al wat, wat ook;* bijv. (îya-iyânna-mo tâoe añgggaoêkañg gâoé kôdi) *al wie een slechte daad doet;* (îya-iyânna-d̃ja karêta) *welk rijtuig het ook maar zij.*

E. *Betrekkelijke voornaamwoorden.*

§ 158. Gelijk boven reeds is aangemerkt, kent de Makassaar in zijne taal geen betrekkelijk voornaamwoord. Trouwens bij welk volk, dat nog in zijne kindschheid is, mag men zoo iets verwachten? Hoe lang toch duurt het zelfs onder ons, eer de kinderen zich van betrekkelijke voornaamwoorden bedienen! Veel reeds zegt het, zoo zij de zinnen, die wij door middel van betrekkelijke

voornaamwoorden met het een of ander woord verbinden zouden, onmiddellijk hierop laten volgen. Bovendien, ook in onze westersche talen vindt men hier en daar nog duidelijke bewijzen, dat het gebruik der betrekkelijke voornaamwoorden van later tijd afkomstig is. Men denke bij voorbeeld aan het Engelsch, in welke taal het betrekkelijk voornaamwoord zeer dikwerf achterwege wordt gelaten. Men herinnere zich het Duitsche **der, die** en **das,** hetwelk niet alleen als betrekkelijk, maar insgelijks en zelfs zeer dikwijls als aanwijzend voornaamwoord voorkomt. Men houde op het oog, dat onze betrekkelijke voornaamwoorden *die* en *dat* nog heden ook als aanwijzend worden gebruikt en blijkbaar eerst later deze dubbele dienst op zich genomen hebben. Wanneer ik zeg: *de man, die gaat*, is *die* stellig primitief niets als *aanwijzend* voornaamwoord geweest, waarmede men de aandacht op den man trachtte te vestigen, om er vervolgens bij te voegen, dat hij *gaat*. Vraagt men nu, op welke wijze de Makassaar in dit gemis aan betrekkelijke voornaamwoorden voorziet: zoo verwijs ik andermaal tot opheldering naar onze kinderen. Even als zij, brengt hij de zinnen, die wij gewoonlijk van een betrekkelijk voornaamwoord laten voorafgaan, geheel of gedeeltelijk onmiddellijk met het woord, waartoe zij behooren, in verband, *zoo* zelfs, dat die beide als het ware tot één woord worden zamengesmeed; van daar dan ook, dat het bepalend lidwoord nimmer aan het woord, waartoe die volzin behoort, maar eerst achter aan dien volzin, of een gedeelte daarvan, zal aangehecht worden; bijv. 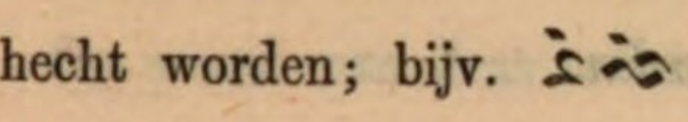 (bîlí na-katinrôwi) *een kamer, hij slaapt er*, van 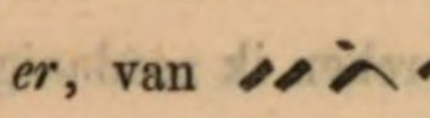 (katīnrôwi) *ergens slapen*, van 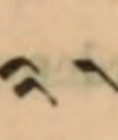 (tinro) *slapen*, v. d. *eene kamer, in welke hij slaapt*. Wil men nu vertalen: *de kamer, in welke hij slaapt*, zoo wordt het onafscheidbaar aanhechtsel voor het lidwoord, niet achter *bîlí*, maar achter *katīnrówi* aangehecht. Men zegt alzoo: 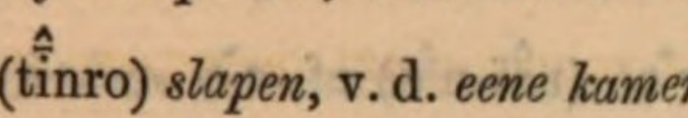 (bîlí na-katīnrowîya). Zoo zegt men: 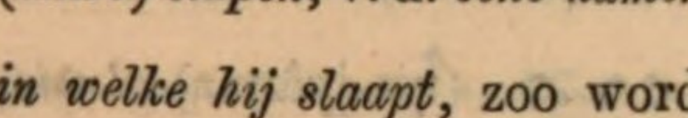 (lêyañg na-pamantâñgi) *een hol, hetwelk hij bewoont* (lett. *een hol, hij bewoont het*), van pamantângi, *bewonen*, van mântañg, *wonen*. En met het bepalend lidwoord wordt het: 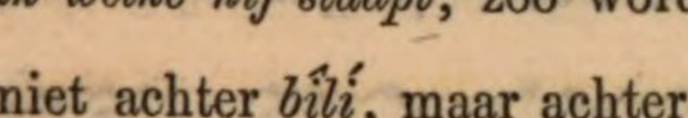 (lêyañg na-pamantañgîya) *het hol, dat hij bewoont*. Zoo zegt men: 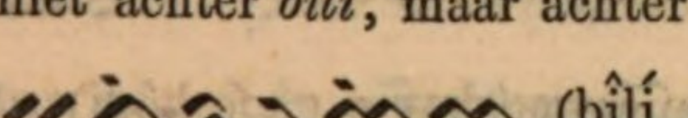 (soêrá lêbá kí-koe-djâñjdji) *een geschrift, dat ik u beloofd heb* (lett. *een geschrift, ik heb u beloofd*). En met het bepalend lidwoord wordt het: 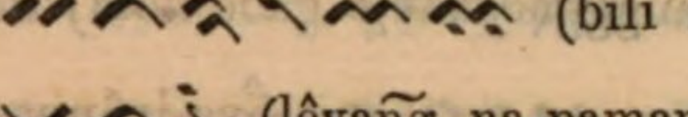 (soêrá lêbáka kí-koe-djâñjdji) *het geschrift, dat ik u beloofd heb,* (lett. *het geschrift, waarmede heeft plaats gevonden, dat ik het u beloofde*).

F. *Wederkeerige voornaamwoorden.*

§ 159. De wederkeerige voornaamwoorden bestaan in het Makassaarsch evenmin als in het Boegineesch en Javaansch. Men drukt ze echter gewoonlijk uit door middel van een woord, dat de beteekenis van *ligchaam* heeft, te weten: (kâle) en waar men het persoonlijk voornaamwoord achter aanhecht, bijv. (kalênna) lett. *het ligchaam van hem*, v. d. *zijn ligchaam*, v. d. *zelf*, *zich zelf*.

G. *Bezittelijke voornaamwoorden.*

§ 160. Ook deze soort van voornaamwoorden bestaat, gelijk boven is aangemerkt, in het Makassaarsch niet. Gewoonlijk drukt men onze bezittelijke voornaamwoorden uit, door achter het woord van de bezitting het voornaamwoord, dat den persoon des bezitters te kennen geeft, als het ware in den Genitivus of tweeden naamval te laten volgen (vergel. § 64). Aangezien nu zulk een persoonlijk voornaamwoord met het zelfstandig naamwoord letterlijk tot één woord moet zamensmelten, zoo bedient men zich natuurlijk in dit geval van die vormen, welke daartoe het meest geschikt, en als zoodanig reeds boven bij de behandeling der onderscheidene persoonlijke voornaamwoorden achtervolgens zijn opgegeven. Men bezigt alzoo voor het Hollandsche *zijn* het Makassaarsche persoonlijke voornaamwoord *na* (§ 137); voor *uw* het Makassaarsche *noe* (§ 141) of *ta* (§ 144); voor *mijn* het Makassaarsche *koe* (§ 149); voor *ons* het Makassaarsche *ta* (§ 151), of *kaⁿg*, of *maⁿg* (§ 152).

Over de wijze, waarop deze aanhechting geschiedt, is in de aangehaalde paragraphen reeds uitvoerig gesproken. Ik kan dus volstaan met derwaarts te verwijzen.

§ 161. Om onze zelfstandige bezittelijke voornaamwoorden in het Makassaarsch uit te drukken, bedient men zich van het woordje 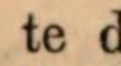 (ânoe), hetwelk ook in het Boegineesch, Maleisch en Javaansch wordt aangetroffen, en in die talen insgelijks een persoon of zaak te kennen geeft, waarvan men den naam onbepaald laat. Het kan derhalve op onderscheidene wijzen vertaald worden, nu eens met: *deze* of *die*, *dit* of *dat*, dan eens met: *een zeker iemand*, dan eens met: *een zeker iets*. Achter dit woordje nu plaatst men dikwijls de zoo even aangehaalde voornaamwoorden *na* van § 137, *noe* van § 141, of *ta* van § 144, *koe* van § 149 en *ta* van § 151, of *kaⁿg* of *maⁿg* van § 152, en krijgt hierdoor: 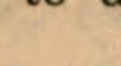 (anôenna) *iets van hem*, *haar* of *hen*, d. i. *de* of *het zijne*, *hare* of *hunne*; 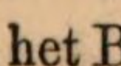

(anoêennoe) of 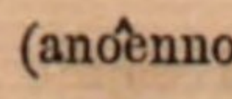 (anoêenta) *iets van u*, d. i. *de* of *het uwe;* (anoêeñgkoe) *iets van mij*, d. i. *de* of *het mijne;* (anoêenta) of (anoêemmañg) *iets van ons*, d. i. *de* of *het onze*.

§ 162. Behalve deze manier, heeft men ook nog eene andere, om onze zelfstandige bezittelijke voornaamwoorden in het Makassaarsch weêr te geven, en wel door middel van 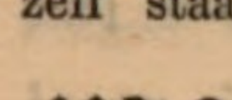 (patânna), dat, gelijk wij reeds boven (§ 64) hebben aangemerkt, eene *bezitting* of *eigendom*, in den letterlijken zin van het woord, te kennen geeft. Dat deze uitdrukking altoos achter het woord, hetwelk den *bezitter* aanduidt, en dus hier achter het persoonlijk voornaamwoord geplaatst wordt, kan ons niet bevreemden, wanneer wij slechts aan hare letterlijke beteekenis denken. En hieruit volgt natuurlijk, dat wij ons niet van de boven aangehaalde voornaamwoorden bedienen kunnen, maar onze toevlugt moeten nemen tot de op zich zelf staande vormen: (îya); (kâoe) of (ikâoe); (kâtte) of (ikâtte); (nâkke) of (inâkke); (kâtte) of (ikâtte) en (kâmbe) of (ikâmbe). Van daar (îya patânna), letterlijk: *hij, zij* of *het is er de bezitter* of *bezitster van*, of: *zij zijn er de bezitters* of *bezitsters van*, d. i. *het is de*, of *het zijne* of *hare*, of: *het is de*, of *het hunne* of *hare;* (kâoe) of (ikâoe patânna) *gij zijt er de bezitter* of *bezitster*, *de bezitters* of *bezitsters van*, d. i. *het is de*, of *het uwe;* (kâtte) of (ikâtte patânna) idem; (nâkke) of (inâkke patânna) *ik ben er de bezitter* of *bezitster van*, d. i. *het is de*, of *het mijne;* (kâtte) of (ikâtte patânna) *wij zijn er de bezitters* of *bezitsters van*, d. i. *het is de*, of *het onze;* (kâmbe) of (ikâmbe patânna) idem.

ZESDE HOOFDSTUK.

OVER DE WERKWOORDEN.

§ 163. Men kan de Makassaarsche werkwoorden naar de beteekenis verdeelen in bedrijvende en onbedrijvende, met andere woorden in eigenlijk gezegde werkwoorden en toestandswoorden (Zie T. Roorda, ll. § 222 in noot *a*). Voorts

zijn deze laatsten wederom te splitsen in subjective of onderwerpelijke en objective of voorwerpelijke, gewoonlijk lijdende of passive werkwoorden genoemd (T. Roorda, ll. § 277 in noot *a*). Eindelijk spreekt men ook nog van wederkeerige werkwoorden en toestandswoorden.

§ 164. Naar den vorm zijn de Makassaarsche werkwoorden te onderscheiden in oorspronkelijke en afgeleide.

De afgeleide worden gevormd:

a) Door zamenvoeging van woorden, die een onderscheiden beteekenis hebben.

b) Door verdubbeling van het geheele woord of een gedeelte.

c) Door voorvoeging van (á).

d) Door voorvoeging van een' neusletter.

e) Door voorvoeging van (má).

f) Door voorvoeging van (ni).

g) Door voorvoeging van (tá).

h) Door achtervoeging van (i).

i) Door achtervoeging van (ang̃).

k) Door voorvoeging van (pi).

l) Door voorvoeging van (pa).

m) Door voorvoeging van (ka).

n) Door voorvoeging van (paka).

o) Door voorvoeging van (si).

p) Eindelijk door voorvoeging van (pîti), (pâra), of (sâma).

§ 165. Lett. *a*). De zamengestelde werkwoorden worden van allerlei soort van woorden gevormd; bijv. (ákânatôdjeng̃) lett. *een waar woord bezigen*, en van daar: *een' eed doen*, komt van (kâna) *woord*, en (tôdjeng̃) *waar*. Over (á) zal beneden (§ 167, lett. *c*) gesproken worden. (niyang̃gá-pâsará) *tegen marktprijs geschat worden*, komt van (âng̃gá) *vrijs* en (pâsará) *markt*. Over (ni) zal beneden (§ 176, lett. *f*) gehandeld worden.

De zamengestelde werkwoorden nemen natuurlijk, even als de oorspronkelijke, voor- en achtervoegsels aan, gelijk beneden overvloedig zal kunnen blijken.

§ 166. Lett. *b*). Dikwijls wordt de oorspronkelijke, of ook wel de daarvan afgeleide vorm, hetzij geheel, hetzij voor een gedeelte verdubbeld; dit geschiedt:

1°. Enkel welluidendheidshalve, vooral in Sînrilí's en dergelijke, wanneer

de ronding van den zin zulks vordert; bijv. 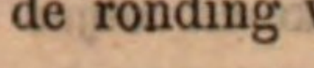 (tági-tágîliñg) *omgedraaid zijn*, voor 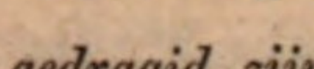 (tágîliñg) van 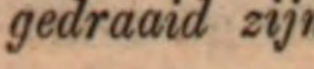 (gîliñg) *omdraaijen*. Vergelijk § 177, lett. *g*, over 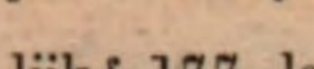 (tá). 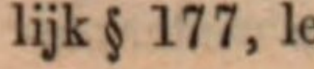 (apa-ápâsañg) *verordenen*, voor (ápâsañg) van (pâsañg). Over (á) vergel. § 167, lett. *c*. (pata-patântañg) *zich doen uitstrekken*, v. d. *uitstrekken*, *strak spannen*, voor (patântañg), van (tântañg). Over (pa) vergelijk beneden § 181, lett. *l*.

2°. Om een hoogen graad, of ook een gedurige herhaling van de door het werkwoord aangeduide beteekenis te kennen te geven; bijv. 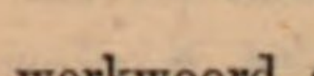 (kâla-kalâttá) *sterk* of *met kracht bijten*, van 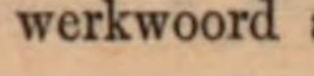 (kalâttá) *bijten*; 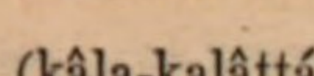 (pâlá-pâlá) *gedurig vragen* of *verzoeken*, v. d. *bedelen*, van 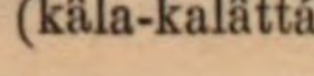 (pâlá) *vragen* of *verzoeken*.

3°. Om aan te duiden, dat een werkwoord in overdragtelijken zin is op te vatten; bijv. van 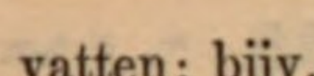 (tarîyañg) een zekere soort van waarzeggerij, komt 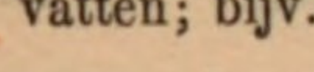 (mátarîyañg) zich met die soort van waarzeggerij bezig houden, (vergel. beneden over 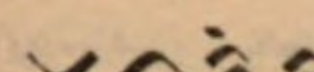 (má) § 175, lett. *e*) en v. d. (mátâri-tarîyañg) lett. doen als of men op bovengemelde wijze aan het waarzeggen ware, v. d. in stilte de gezigten van de aanwezige personen goed opnemen, om na te gaan, welken indruk het een of ander op hunne gemoederen maakt; van 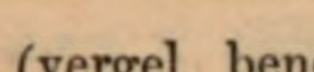 (bîssoe) eene soort van hermaphrodiet, die onder de Inlanders eenigermate de rol van toovenaar of toovenaresse vervult, komt 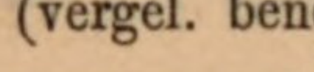 (bîssoe-bissoêwi) lett. bij iemand als 't ware voor *bîssoe* spelen, v. d. *betooveren*, *bedotten;* van 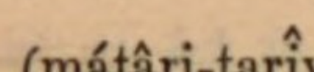 (djômbe) *franje*, komt: 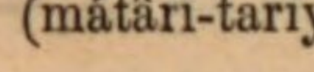 (ádjômbe-djômbe) *als 't ware met franjes zijn*, v. d. *aan de uiteinden hangen, ergens over heen hangen, even als iets, dat van franjes voorzien is.*

4°. Soms ook om aan te duiden, dat de werkzaamheid slechts in zeer geringe mate plaats vindt; bijv. 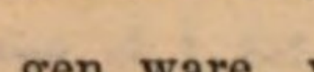 (djâma-djâma) *eventjes betasten*.

NB. Dit doel van de verdubbeling is niet dan hoogst zeldzaam op te merken. Echter is het niet in strijd met N°. 2. Men bedenke slechts, hoe ook in onze taal de verdubbeling zoowel een lagen als een hoogen graad kan aanduiden, al naar gelang van den toon, waarop men de woorden uitspreekt; bijv. wanneer ik zeg: "dat ik iets *gezien heb*," en er met verheffing van stem bijvoeg: "*ja, gezien!*" zoo staat zulks gelijk met de uitdrukking, dat "ik het *ter dege gezien heb*." Herhaal ik daarentegen dit gezien op een eenigzins onverschilligen of wel twijfelachtigen

toon, zoo geeft dit te kennen, dat "ik het wel gezien heb, maar toch meer ook niet;" met andere woorden, dat "ik het maar eventjes waargenomen heb." Op gelijke wijze is dit d̃jâma-d̃jâma te verstaan: *betasten.... ja, zou men het betasten kunnen noemen?* v. d. *slechts eventjes betasten.* — Zoo ook van 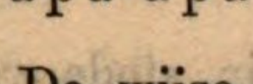 (ád̃jâppa) *gaan*, komt (ád̃jâppa-d̃jâppa) *zachtjes gaan*, v. d. *wandelen;* van (panâï) *doen rijzen*, komt (pânapanâï) *een weinig doen rijzen;* van (rênreñg) *bij de hand leiden*, komt (rênreñg-rênreñg) *zachtjes bij de hand leiden.*

Ook bij de werkwoorden, die door verdubbeling van het geheele woord of een gedeelte ontstaan zijn, kan men voor- en achtervoegsels aanhechten, tenzij wanneer dit reeds vóór de verdubbeling, zoo als in de boven aangehaalde voorbeelden van apa-ápâsañg, pata-patântañg en dergelijke meer, mogt geschied zijn. De wijze, waarop dit alsdan plaats vindt, kan men uit de volgende paragraphen leeren kennen.

§ 167. Lett. *c*). Het voorvoegsel (á) wordt op tweederlei manier gebezigd:

1°. Dient het om werkwoorden van zelfstandige naamwoorden af te leiden. Het wordt slechts eenvoudig vóór het zelfstandig naamwoord geplaatst, en geeft *een zijn met*, v. d. *een bezitten* of *krijgen van*, *een zich bezig houden met*, en dergelijke meer te kennen, komt alzoo in dit opzigt overeen met het Maleische onafscheidbaar voorvoegsel بر (ber); bijv. van (d̃jârañg) *paard*, krijgt men (ád̃jârañg) *met een paard, te paard zijn*, v. d. *rijden* = het Maleische برکود; van (bisêyañg) *vaartuig*, komt (ábisêyañg) *met* of *op een vaartuig zijn*, v. d. *varen* = het Maleische برقراه; van (baînne) *vrouw*, komt (ábaînne) *met een vrouw* of *getrouwd zijn*, = het Maleische بربين; van (boerânne) *man*, komt (áboerânne) *met een man zijn*, v. d. *getrouwd zijn* of *een' man nemen* = het Maleische برلاک۲; van (bayâwo) *ei*, komt (ábayâwo) *met eijeren zijn*, v. d. *eijeren krijgen* of *leggen* = het Maleische برتلر.

2°. Wordt (á) dikwijls vóór aan de werkwoorden, zoowel bedrijvige als onbedrijvige gehecht, zonder de minste wijziging in de beteekenis daar te stellen. Het voorvoegsel *á* schijnt in dit geval slechts voor de welluidendheid gebezigd te worden en gelijk te staan met de zachte aanblazing, waarvan boven (bijv. § 99) gesproken is. Van daar dan ook, dat hetzelve meestal wegvalt, zoodra men

een ander voorvoegsel of welk woordje het ook wezen moge, van voren met het werkwoord verbindt; bijv. van 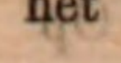 (lâmpa) *gaan*, krijgt men (álâmpa) idem; doch zoo men *koe* er vóór plaatst, wordt het doorgaans niet koewalâmpa, maar koelâmpa, *ik ga;* van (d̃jâma-d̃jâma) *eventjes betasten*, krijgt men (ád̃jâma-d̃jâma) idem, en (noe-d̃jâma-d̃jâma) *gij betast eventjes;* van (pâlá-pâlá) *gedurig vragen, bedelen*, krijgt men (ápâlá-pâlá) idem, en (ki-pâlá-pâlá) *wij bedelen.*

De Boeginees bedient zich op gelijke wijze van m á, als de Makassaar van zijn á.

§ 168. Lett. *d*). Wanneer de bedrijvige werkwoorden oorspronkelijk niet met een neusklank beginnen, nemen zij dien later dikwerf aan, met of zonder voorvoeging van het boven (§ 167, lett. *c*, 2°.) besproken voorvoegsel *á*. Deze neusklank gaat echter meestal weder verloren, zoodra men, in stede van *á* of *má* en ook van *pa*, een der onafscheidbare persoonlijke voornaamwoorden, of een van de onafscheidbare voorvoegsels *ni*, *tá*, *pi*, *ka*, *paka*, *si*, *píti*, *pára* en *sáma* voor het werkwoord plaatst. Bij deze aanhechting nu der neusletters houde men vooral twee punten op het oog: vooreerst, dat men zich steeds van *die* neusletter bedienen moet, welke tot dezelfde klasse behoort als de eerste letter van het werkwoord; ten andere, dat sommige letters te hard klinken om achter de zachte neusletter naar behooren te kunnen worden uitgesproken, en daarom voor deze plaats makende, geheel en al verloren gaan.

Tot verduidelijking willen wij de boven opgegeven klassen van letters (§ 5) achtereenvolgens doorloopen.

§ 169. 1°. De gutturale letters *ka*, *ga*, *a* en *ha* nemen als eerste letter van het bedrijvig werkwoord de verwante gutturale neusletter *ñg* vóór zich; van deze letters wordt echter de harde *ka* altoos weggeworpen, terwijl de en , die achter een *ñg* naauwelijks hoorbaar zijn, van zelf geheel verdwijnen.

Voorbeelden: van (kôkó) *bijten*, komt: (ñgôkó) en (áñgôkó); van (kôttj́í) *uitpeuteren, uithalen*, komt (ñgôttji) en (áñgôttj́í); van (kêré) *snijden, kerven*, komt (ñgêré) en (áñgêré); van (âlle) *nemen, halen*, komt (ñgâlle) en (áñgâlle); van (êrañg) *brengen*, komt (êrañg-êrañg) en hiervan (ñgêrañg-êrañg) en (áñgêrañg-êrañg) *gedurig brengen;* van

(êpé) *persen*, *knellen*, komt 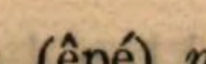 (ñgêpé) en 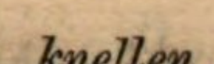 (áñgêpé); van 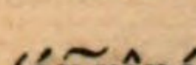 (hoêkoeñg) *vonnissen*, komt (ñgoêkoeñg) en 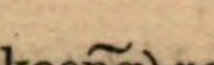 (áñgoêkoeñg); van 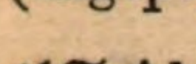 (gâppa) *krijgen*, *ontvangen*, komt 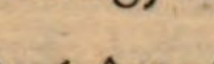 (añggâppa); van 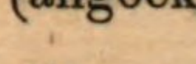 (gîsiñg) *regts en links draaijen*, komt 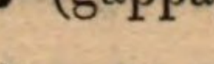 (añggîsiñg).

§ 170. 2°. De *labiale* of lipletters *pa* en *ba* nemen, als eerste letter van het bedrijvig werkwoord, de verwante neusletter *m* vóór zich. Hierbij houde men op het oog, dat zij beide, doch vooral de *pa*, dikwijls geheel verdrongen worden door de nasaal.

Voorbeelden: van 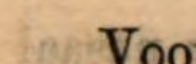 (pôloñg) *snijden*, komt 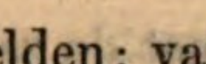 (môloñg) en (ámôloñg); van (pinâwañg) *volgen*, komt 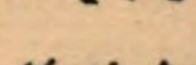 (ampinâwañg) en 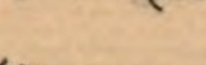 (minâwañg) of 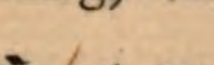 (áminâwañg); van 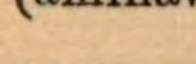 (panrâki) *verderven*, komt 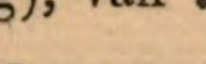 (manrâki) en 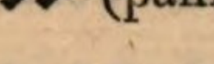 (ámanrâki); van (boêno) *dooden*, komt 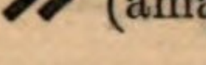 (moêno) en 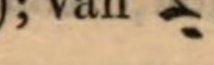 (ámoêno); van (bâdji) *slaan*, komt (mâdji) en (ámâdji); van (bôya) *zoeken*, komt (ambôyaï) *iemand zoeken*.

De *wa*, die zoowel tot de *labiale* als tot de *dentale* letters behoort, zou alzoo hetzij de *labiale* neusletter *m*, hetzij de *dentale* neusletter *n* vóór zich krijgen. Edoch van geen van beiden is mij tot dusverre eenig voorbeeld voorgekomen, aangezien deze letter (*wa*) in het Boegineesch zeer dikwijls, doch in het Makassaarsch hoogst zeldzaam aan het begin van een woord gevonden wordt.

§ 171. 3°. De *dentale* letters *ta* en *da* nemen, als eerste letter van het bedrijvig werkwoord, de verwante neusletter *n* vóór zich. Wanneer men echter de *ta* eenigzins harder, dus als *linguale* of tongletter uitspreekt, verdwijnt zij geheel en al achter de nasaal.

Voorbeelden: van (tâppoé) *afbreken*, komt (antâppoé) en (nâppoé) of (ánâppoé); van (toênroeñg) *slaan*, komt (noênroeñg) en (ánoênroeñg); van (tâgalá) *vasthouden*, komt (antâgalá) en (nâgalá) of 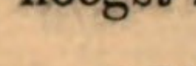 (ánâgalá); van 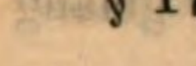 (dallêkañg) komt 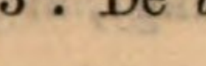 (andallêkañg) *in iemands tegenwoordigheid verschijnen*.

Over de *dentale wa*, als eerste letter van een werkwoord, is reeds gesproken bij de *labiale* letters (§ 170. 2°).

De *dentale* letter *la* krijgt in het algemeen zoo min mogelijk een neusklank

vóór zich, gelijk boven (§ 21) reeds is aangemerkt. De nasaal kan dus ook nooit vóór een werkwoord, dat met een *t* begint, geplaatst worden.

Dat de letter *sa* niet enkel tot de *dentale* en *linguale*, maar ook tot de *palatale* letters behoort, zal ik naauwelijks behoeven te herinneren. Wordt zij nu onder de *dentale* of *linguale* letters gerekend, zoo krijgt het werkwoord, dat daarmede aanvangt, hetzij de *dentale*, hetzij de *linguale* neusletter (na) vóór zich; heeft men daarentegen aan de *palatale* letter *sa* te denken, zoo bedient men zich ook natuurlijk van de daarmede verwante *palatale* neusletter *ñja*. Voorts bedenke men, dat de letter *sa* in het algemeen te hard is, om met de zachte nasaal te harmoniëren, zoo als ik boven, § 22, heb opgemerkt. Het spreekt dus van zelf, dat de *sa*, als beginletter van het werkwoord, terstond wegvalt, zoodra één van de drie genoemde nasalen daarvóór geplaatst wordt.

Voorbeelden: van 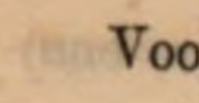 (soêro) *bevelen*, komt (ñjoêro) of (ánjoêro); van (sômba) *aanbidden*, komt (ñjômba) en (ánjômba); van (soêsoe) komt (ñjoêsoe) en (ánjoêsoe) of, zoo men de eerste *sa*, hetzij als *dentale*, hetzij als *linguale* letter uitspreekt: (noêsoe) en (ánoêsoe) *zuigen;* van (sôsó) *doorkruipen*, komt, wanneer de eerste letter als een *palatale* wordt uitgesproken, (ñjôsó) en (ánjôsó), anders (nôsó) en (ánôsó); van (sossôrañg) *erven*, komt (ñjossôrañg) en (ánjossôrañg) of (nossôrañg) en (ánossôrañg), al naar gelang dat de eerste *sa* wordt uitgesproken.

§ 172. 4°. Over de *linguale* letters *ta*, *da* en *sa*, als eerste letters van het bedrijvig werkwoord, is reeds bij de *dentale* letters gesproken. Men vergelijke dus slechts § 171. 3°.

De *linguale ra* krijgt aan het begin van een bedrijvig werkwoord de verwante *linguale* neusletter vóór zich.

Voorbeelden: van 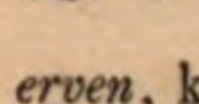 (roêpaï) *iemand* of *iets herkennen*, komt (anroêpaï); van (roeroêñgañg) *doen volgen*, komt (anroeroêñgañg); van (rannoêwañg) *op iemand vertrouwen*, komt (anrannoêwañg).

§ 173. 5°. De *palatale* letters *tj̃a* en *dj̃a* nemen, als eerste letter van het bedrijvig werkwoord, de daarmede verwante *palatale* neusletter vóór zich. Soms,

doch zeer zeldzaam, schijnt de *tj̃a* zeer *hard* uitgesproken te worden, en daardoor, even als de *sa*, achter de *palatale* nasaal weg te vallen.

Voorbeelden: van (tj̃iní) *zien*, komt (anj̃tj̃iníki) *hem zien;* van (t̃jo̍eke) komt (anj̃t̃jo̍ekeï) *ergens salaris voor invorderen;* van (t̃jôkko) komt (anj̃t̃jôkko) en ook (án̄jôkko) *verbergen;* van (d̃jâma-d̃jâma) *eventjes betasten*, komt (anj̃d̃jâma-d̃jâma); van (d̃jó̍d̃jó) *wijzen*, *toonen*, komt (anj̃d̃jó̍d̃jó).

Over de *palatale sa*, als beginletter van het bedrijvig werkwoord, is reeds boven (bij § 171. 3°, over de *dentale* letters) gesproken, en van Makassaarsche werkwoorden, die met een *ya* beginnen, zijn mij althans geen voorbeelden bekend.

§ 174. NB. Dat ook de onbedrijvige werkwoorden of toestandswoorden nu en dan eene nasaal vóór zich zouden krijgen, komt mij daarom minder waarschijnlijk voor, dewijl de weinige voorbeelden, die hiervoor zouden moeten pleiten, van dien aard zijn, dat zij insgelijks als bedrijvige werkwoorden kunnen verklaard worden. Zoo geven bij voorbeeld (n̄gârroé) *weenen*, van (kârroé) en (anrîbá) *vliegen*, van (rîbá), in zekeren zin een *werkzaamheid*, en niet enkel een' toestand te kennen. Zoo kan men voorbeelden, als (nârroesoé) en (ánârroesoé) *ergens regt op toe gaan*, van (târroesoé), gelijk ook (anrâï̍) *oostwaarts gaan*, van (râya) *'t oosten*, even eens zeer goed als bedrijvige werkwoorden beschouwen.

Men wachte zich echter, om hieruit af te leiden, dat omgekeerd alle werkwoorden, die op zich zelf staande de nasaal niet aannemen, daarom slechts onbedrijvige en geen bedrijvige werkwoorden zouden kunnen zijn. Verscheidene werkwoorden toch vindt men nu eens met, — dan weder zonder nasaal uitgesproken, al naar dat de welluidendheid of ronding van den zin zulks schijnt te vorderen. Zoo men ook al bij sommige werkwoorden mogt kunnen beweren, dat de vorm zonder nasaal meer den *toestand*, de vorm met een nasaal daarentegen meer de *werkzaamheid* te kennen geeft; in verreweg de meeste voorbeelden zal dit onmogelijk kunnen worden gestaafd. Hoe kan men dit onderscheid bijvoorbeeld aantoonen bij (garrîn̄gi) en (an̄ggarrîn̄gi), die beide de beduidenis van *ziek maken* hebben? Bovendien zoo het aanhechten van de nasaal de werkwoorden eerst tot bedrijvige kon maken, dan zouden alle bedrijvige werkwoorden,

bij het vóórplaatsen van de onafscheidbare voornaamwoorden en meer andere woordjes, die onmiddellijk van voren met het woord verbonden worden, hetgeen natuurlijk zeer dikwijls plaats vindt, terstond in onbedrijvige werkwoorden of toestandswoorden herschapen worden.

Het vóórplaatsen van de nasaal bij bedrijvige werkwoorden heeft in het Boegineesch op gelijke wijze plaats; alleenlijk bedient men zich vóór de nasaal van *má*, in stede van *á*. Voorts vergelijke men bij deze paragraaph T. Roorda ll. § 222, en vooral de daarbij gevoegde noot, Jav. Gramm. § 111 en J. J. de Hollander, ll. bl. 57 volgg. 2e druk, bl. 47 volgg.

§ 175. Lett. *e*). Gelijk reeds boven, aan het einde van § 167, is aangemerkt, bedient de Boeginees zich bij de werkwoorden van het voorvoegsel *má*, op gelijke wijze als men in het Makassaarsch het voorvoegsel *á* gebezigd vindt. Doch ook de Makassaar verwisselt dit *má* nu en dan met het in zijne taal meer gebruikelijke *á*. Hij bezigt het alzoo ook:

1°. Om werkwoorden van zelfstandige naamwoorden af te leiden; bijv. van (ânroñg) *moeder*, komt (máânroñg) *met een moeder zijn, een moeder bezitten;* van (mâñgge) *vader*, komt (mámañgge) *met een' vader zijn, een' vader bezitten;* van (sôesa) *kommer*, komt (másôesa) *met kommer zijn, kommer hebben.*

2°. Welluidendheidshalve vóór bedrijvige en onbedrijvige werkwoorden; bijv. van (lâmpa) *gaan*, komt (málâmpa) = (álâmpa); van (sômba) *aanbidden*, komt (mánjômba) = (ánjômba); van (sôero) *bevelen*, komt (mánjôero) = (ánjôero).

3°. Bovendien vindt men nog een overblijfsel van dit onafscheidbaar voorvoegsel in verscheidene werkwoorden, wier oorspronkelijke vorm tegenwoordig met een *m* schijnt te beginnen. Zoo vindt men onder anderen: 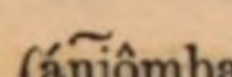 (mântañg) *wonen, blijven*, dat stellig eene zamentrekking is uit maântañg, van ântañg; hoe toch zou men anders van mântañg den vorm (paântañg) of (pântañg) *doen blijven*, kunnen afleiden? Zoo zeer heeft men echter den oorsprong van mântañg vergeten, dat men gewoonlijk ámântañg aantreft, als of mântañg en niet ântañg de grondvorm van het werkwoord ware. Zoo vindt men ook van (êntañg), dat thans niet meer in gebruik is, (mêntañg) *staan*, en v. d. wederom ámêntañg, gelijk ook

 (paëntenḡ) en (pêntenḡ) *doen staan*. Zoo vindt men van (âná) *kind*: (mâná), zamengetrokken uit (máâná) *met een kind zijn, een kind krijgen, baren*, en v. d. wederom, als of mânáde oorspronkelijke vorm ware, (ámâná).

§ 176. Lett. *f*). Het onafscheidbaar voorvoegsel (ni) dient, even als het Boeginesche (ri), het Maleische د (di) en het Javaansche ꦢꦶ (di), tot vorming van de objective of voorwerpelijke toestandswoorden, gewoonlijk passive of lijdende werkwoorden genoemd. Taco Roorda, ll. § 274, noot *a*, (verg. Jav. Gramm. bl. 169 en 323) beschouwt het Javaansche *di* als grondvorm van het verlengde ꦣꦣꦶ (dadi) *worden, geschieden, gebeuren*. Ook bij het Makassaarsche *ni* heeft men stellig aan niets anders, dan aan ons werkwoord *worden* te denken. Omtrent de aanhechting van dit woordje heb ik alleen op te merken, dat *ni* slechts eenvoudig onmiddellijk vóór het werkwoord geplaatst wordt, en dat niet alleen de voorvoeging der nasaal als teeken van bedrijvig werkwoord, maar ook de aanwending van het onafscheidbaar voorvoegsel *á* hiermede geheel vervalt.

Voorbeelden: 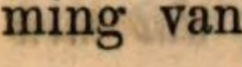 (niboêno) *gedood worden*, van (boêno) *dooden;* 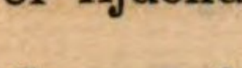 (nitoênroeñg) *geslagen worden*, van (toênroeñg) *slaan;* 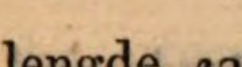 (niyâlle) *genomen worden*, van (âlle) *nemen*.

Dikwijls wordt *ni* insgelijks vóór bijvoegelijke en zelfstandige naamwoorden geplaatst, en geeft ook dan niets anders dan ons *worden* te kennen. Vóór de bijvoegelijke en ook zelfstandige naamwoorden is het zoo veel als: *worden* of *gemaakt worden* datgeen, wat door het bijvoegelijk naamwoord wordt aangeduid; bijv. 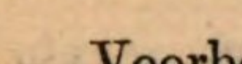 (nigâóe) *blaauw worden, blaauw gemaakt* of *geverwd worden*, van (gâóe) *blaauw;* 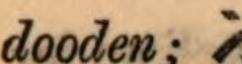 (niyêd̄ja) *rood worden, rood gemaakt* of *geverwd worden*, van (êd̄ja) *rood;* (nirâgi-râgi) *veelkleurig worden, gemaakt worden*, van (râgi-râgi) *veelkleurig*.

Vóór de zelfstandige naamwoorden is het gewoonlijk zoo veel als een *worden met*, v. d. een *bekomen van*, een *vergezeld worden met*, een *voorzien worden van* datgeen, wat door het zelfstandig naamwoord beteekend wordt. Welligt moet men hierbij aannemen, dat het zelfstandig naamwoord primitief het onafscheidbaar voorvoegsel *á* vóór zich gehad heeft, ten einde van dit zelfstandig naamwoord een werkwoord af te leiden, en dat deze *á* eerst bij het vóórplaatsen van *ni* is weggeworpen; bijv. van 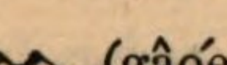 (gîriñg-gîriñg) eene soort van schelletjes, komt 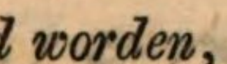 (ágîriñg-gîriñg) *met schelletjes zijn, schelletjes hebben*, en

v. d. welligt (nigîriñg-gîriñg) *worden, in dien toestand gebragt worden, dat men met belletjes is*, v. d. *van belletjes voorzien worden;* van (gânrañg) soort van trom, komt (ágânrañg) *met een trom zijn*, v. d. welligt (nigânrañg) *worden, in die positie gebragt worden, dat men met trommuzijk is*, v. d. *van trommuzijk vergezeld worden;* van (banôwa) *scheede*, komt (ábanôwa) *met een scheede zijn*, en v. d. (nibanôwa) *worden, in dien toestand gebragt worden, dat men met een scheede is*, v. d. *van een scheede voorzien worden.*

§ 177. Lett. *g*). Het onafscheidbaar voorvoegsel (tá) wordt, even als *ni*, gebezigd tot het vormen van objective toestandswoorden, doch geeft steeds een' verleden' tijd te kennen. Het wordt insgelijks slechts eenvoudig vóór het werkwoord geplaatst, en duldt evenmin het behoud van de nasaal en het onafscheidbaar voorvoegsel *á* (§ 176); bijv. van 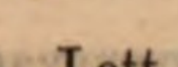 (sôeñgke) *openen*, komt (tásôeñgke) *geopend zijn;* van (kêsó) *schuren*, komt (tákêsó) *geschuurd zijn.*

Deze objective vorm van het werkwoord heeft eertijds aanleiding gegeven tot het ontstaan van vele werkwoorden, wier *beteekenis* en *vorm* thans geheel met elkander schijnen te strijden. Wanneer men echter op de letterlijke beduidenis dezer werkwoorden acht geeft, blijkt het al spoedig, dat dit verschil enkel in schijn bestaat. Voorbeelden: van 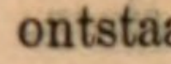 (pinâwañg) *volgen*, komt (tápinâwañg) lett. *in dien toestand* of *daartoe gebragt zijn, dat men volgt*, v. d. *volgen;* van 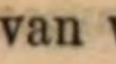 (râpí) *bereiken*, komt (tárâpí) *in dien toestand* of *daartoe gebragt zijn, dat men bereikt*, v. d. *bereiken;* van (lâñgeré) *hooren*, komt (lañgêrañg), dat niet in gebruik is, maar naar den vorm zou kunnen beteekenen: *doen hooren* en ook *hooren naar*, v. d. (tálañgêrañg) *in dien toestand* of *daartoe gebragt zijn, dat men hoort*, v. d. *hooren;* van (kôeñjdjoeñg) *voornemens zijn*, komt (tákôeñjdjoeñg) *in dien toestand* of *daartoe gebragt zijn, dat men voornemens is, zich iets voorneemt, iets opzettelijk doet.*

In al deze voorbeelden, welke ik met nog onderscheiden andere zou kunnen vermeerderen, ziet men, dat *tá* werkelijk, zoo als boven aangegeven is, slechts eenvoudig vóór het woord geplaatst wordt. Men treft echter ook enkele werkwoorden aan, die achter *tá* eene (ra) hebben aangenomen. Zulks moge oppervlakkig vreemd voorkomen, doch dit verschijnsel wordt zeer natuurlijk, wanneer men

bedenkt, dat het tusschenvoegen der *ra* in het Boegineesch zeer gebruikelijk is. Zoo krijgt men van 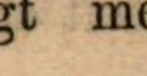 (âñgká) *opligten*, *opnemen*, (tárâñgká) dat op tweederlei wijze kan uitgelegd worden: 1°. *opgeligt zijn*, en v. d. *aanstaan*, bijv. *een deur*; 2°. *in dien toestand* of *daartoe gebragt zijn*, *dat men den boël opneemt*, v. d. *opbreken*, *vertrekken;* van (ônó), waarvoor men tegenwoordig altoos, met voorvoeging der *m*, 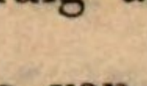 (mônó) bezigt, in de beteekenis van *wijken*, komt (tárônó) lett. *in dien toestand* of *daartoe gebragt zijn*, *dat men wijkt*, v. d. *aan het wijken zijn*, *wijken;* van (oerâñgi) *zich herinneren*, komt (tároerâñgi) *in dien toestand* of *daartoe gebragt zijn*, *dat men zich herinnert*, v. d. *zich herinneren*, *indachtig zijn*, en van dit tároerâñgi vindt men ook weêr mátároerâñgi afgeleid, alsof de oorspronkelijke vorm niet oerâñgi, maar tároerâñgi ware.

Men vergelijke met dit tá het Maleische تر (ter) bij J. J. de Hollander, ll. bl. 74. 2e druk, bl. 89. § 18 volgg.

§ 178. Lett. *h*). Het achtervoegen van *i* dient in het Makassaarsch, even als in het Boegineesch, zoowel om *transitive* als om *causative* werkwoorden te vormen, en niet enkel van andere werkwoorden, maar ook van zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, gelijk mede van bepaalde en onbepaalde telwoorden.

Onder *transitive* of *overgaande* versta men zoodanige werkwoorden, wier bedoelde werking niet slechts op zulk een voorwerp overgaat, dat men in andere talen in den vierden naamval uitdrukt, maar ook op zulk een, dat in andere talen in den derden naamval of door middel van een voorzetsel met het werkwoord verbonden wordt. Men vergel. T. Roorda, ll. § 223, volgg.; Jav. Gramm. § 131 volgg. en J. J. de Hollander, ll. bl. 63, lett. D.; 2e druk bl. 56, Hoofdstuk V, waaruit men zien kan, dat ook in het Javaansch en Maleisch de *transitive* werkwoorden door middel van het aanhechtsel *i* worden gevormd. *Causative* of *veroorzakende werkwoorden* daarentegen zijn de zoodanigen, die een *veroorzaken*, en van daar een *doen*, een *maken*, een *bezigen*, een *beschouwen als*, of dergelijke te kennen geven.

Bij de aanhechting van *i* houde men de volgende regels op het oog:

1°. De klemtoon valt bij de aanhechting van *i* altoos op de onmiddellijk voorafgaande lettergreep, zoodat de klinker, die daarin voorkomt, noodzakelijk lang moet zijn of anders zacht-kort met verdubbeling van den volgenden medeklinker.

2°. De *gutturale* neusletter en de zachte *a*-, *i*- of *e*-klank, waarop een woord eindigt, nemen de *i* slechts eenvoudig achter zich. Alleenlijk heeft er gewoonlijk zamensmelting der beide *i*'s plaats.

Voorbeelden: van (toêroeñg) *nederdalen*, komt het transitive (toeroêñgi) *tot iemand nederdalen, iemand te hulp schieten;* van (ñgâseñg) *alle*, komt het transit. (ñgasêñgi) *met hun allen aan iets mée doen;* van (lâmpa) *heengaan*, komt het transit. (lâmpa-lampâï) *ergens heengaan;* van (mâñge) *gaan*, komt het transit. (māñgêï) *ergens naar toe gaan;* van (sâbi) *getuigen*, komt het transit. (sábîï) en v. d. (sábî) *getuigenis afleggen voor, ten behoeve van;* van (gârrīñg) *ziek*, komt het causative (garrîñgi) of (añggarrîñgi) *ziek maken;* van (lañjñjīñg) *rein, zuiver*, komt het causat. (lañjñjîñgi) *rein maken, reinigen, als rein beschouwen, heiligen;* van (paloêñgañg) *hoofdkussen*, komt het causat. (paloeñgâñgi) *tot hoofdkussen maken, als hoofdkussen gebruiken;* van (roêwa) *twee*, komt het causative en transitive (roewâï); causative opgevat, beteekent het: *tot twee maken, in tweeën verdeelen*; transitive opgevat, beduidt het: *met hun tweeën voor iets zijn, met hun tweeën aan iets meédoen*, v. d. *met hun tweeën iets verrigten;* van (têne) *zoet*, komt causat. (ténêï) of (anténêï) *zoet maken;* van (kôdi) *slecht*, komt het causat. (kodîï), zamengetrokken (kodî) *slecht maken.*

3°. Wanneer de zachte *oe*- of *o*-klank, waarop een woord eindigt, dit *i* achter zich krijgt, laat men in de uitspraak achter *oe* of *o* als van zelf een *w* hooren, weshalve men ook best doet van die te schrijven (§ 17).

Voorbeelden: van (bîssoe) soort van hermaphrodiet, die gewoonlijk de rol van toovenaar of toovenaresse vervult, komt het transit. (bissoe-bissoêwi) *voor iemand als 't ware een bissoe zijn*, v. d. *hem betooveren, bedotten;* van (tâlloe) *drie*, komt het causat. en transit. (talloêwi); causative beteekent het: *tot drie maken*, v. d. *in drieën verdeelen*; transitive beduidt het: *drie* of *met hun drieën voor iets zijn*, d. i. *met hun drieën aan iets meé doen, met hun drieën iets verrigten;* van (lâboe) *lang*, komt het causat. (láboêwi) *lang maken;* van (bôdo) *kort*, komt het causat. (bodôwi) *kort maken.*

4°. Achter een woord, dat den klemtoon op de vóórlaatste lettergreep

heeft en op een scherpen *á-*, *í-*, *é-*, *óe-* of *ó*-klank eindigt, wordt vóór het achtervoegsel *i* eene *k* ingelascht.

Voorbeelden: van 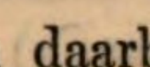 (loêkká) *stelen*, komt het transit. (loekkâki) *stelen bij iemand*, v. d. *bestelen;* van (bâdjí) *goed*, komt het causat. (badjîki) *goed maken;* van (sêké) *naauw* of *eng*, komt het causat. (sekêki) *naauw* of *eng maken;* van (boêboé) *uitrukken* of *uittrekken*, komt het transit. (boéboêki) *ergens uitrukken* of *uittrekken;* van (dôn̄gkó) *zitten* (bijv. op een vaar- of voertuig), komt het transit. (don̄gkôki) *ergens op zitten.*

5°. Van een woord, dat op een scherpen *á-*, *í-*, *é-*, *óe-* of *ó*-klank eindigt en daarbij den klemtoon op de derde lettergreep van achteren heeft, valt deze eindklinker weg, om plaats te maken voor dit achtervoegsel *i*, hetwelk eenvoudig achter den aldus van zijn klinker beroofden medeklinker wordt bijgevoegd.

Voorbeelden: van 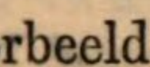 (bâttalá) *zwaar*, komt het causative (battâlli) *zwaar maken*, *bezwaren*, *verzwaren;* van 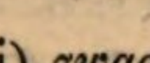 (sôlará) *bloot*, komt het causat. (solâri) *bloot maken*, *ontblooten;* van (tâllassá) *leven*, komt het causat. (tallâssi) *doen leven*, *levend maken;* van (pârisí) *pijn hebben*, komt het causat. (párîsi) *pijn doen hebben*, *pijn veroorzaken;* van (balêbesé) *eventjes met de hand schudden*, v. d. *sprenkelen*, komt het transit. (balebêsi) *sprenkelen op*, v. d. *besprenkelen;* van (boêntoeloé) *ontmoeten*, komt het transit. (boentoêli) *iemand te gemoet gaan*, *verwelkomen*, *roepen;* van (roêmoesoé) *smerig*, komt het causat. (roemoêsi) *smerig maken*, *bezoedelen;* van (pôn̄goró) *gek*, komt het causat. (pon̄gôri) en ook (pôn̄go-pon̄gôri) *iemand gek maken*, *het hoofd op hol brengen*, *verleiden.*

§ 179. Lett. *i*). De achtervoeging van *an̄g* dient insgelijks, zoowel om transitive als om causative werkwoorden te vormen, en tevens niet enkel van werkwoorden, maar ook van andere deelen der rede. Bij de aanhechting van *an̄g* volge men hier dezelfde regels als reeds boven (§ 49) zijn opgegeven.

Voorbeelden: van 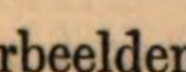 (karâën̄g) *vorst*, komt het causat. (karaên̄gan̄g) *vorst maken;* van (kâna) *zeggen*, komt het transit. (kanâan̄g) en zamengetrokken (kanân̄g), of met verdubbeling van het grondwoord (kâna-kanân̄g) en hiervan weder met verdubbeling der laatste lettergreep (kâna-kanân̄gan̄g) *aan iemand zeggen;* van

 (pâoe) *spreken*, komt het transit. 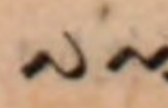 (paoêwañg), (ampaoêwañg) *spreken tot iemand, zeggen aan iemand;* van (soêro) *bevelen*, komt het transit. (soerôwañg) *bevelen aan*, of *ten behoeve van;* van (lâri) *wegloopen*, komt het causat. (lariyañg) *doen wegloopen, wegloopen met, schaken;* van (bâlli) *koopen*, komt het transit. (balliyañg) *koopen voor;* van (sâre) *geven*, komt het transit. (sarêyañg) *geven aan;* van (boerânne) komt het causat. (boerannêyañg) *tot man maken* of *nemen, trouwen;* van (lêbá) *afgedaan*, komt het causat. (lébâkkañg) *afdoen, voleindigen;* van (tjînî) *zien*, komt het transit. (tjinîkañg) *zien voor, zorgen voor;* van (dâllê) *zich rigten*, komt (dallêkañg) *zich tot iemand rigten, voor iemand verschijnen;* van (ágâóe) *werkzaam zijn*, komt het transit. (añggaoêkañg) *ergens aan werkzaam zijn, doen, verrigten;* van (ônó), waarvoor men tegenwoordig (mônó) bezigt, met de beteekenis van *wijken*, komt (ônó-onôkañg) *ergens een beetje voor wijken;* van (lâppassá) *los, bevrijd*, komt het causat. (lappâssañg) *los maken, los laten;* van (oêkirí) *schrijven*, komt het transit. (oekîrañg) *schrijven voor;* van (ôteré) *touw*, komt het causat. (otêrañg) *touw maken* of *slaan;* van (toêgoeróe) *vallen*, komt het causat. (noegoêrañg), (mánoegoerañg) *doen vallen;* van (bôtoró) *dobbelen*, komt het causat. (botôrañg) *laten dobbelen, bezigen* of *besteden om te dobbelen.*

Ook in het Boegineesch wordt de uitgang *añg* gebezigd tot vorming van causative en transitive werkwoorden. Voorts bedenke men, hoe in het Maleisch de uitgang كن gewoonlijk dient om causative werkwoorden te vormen (J. J. de Hollander, ll. bl. 61; 2 druk, bl. 61 volgg.).

Geeft alzoo het achtervoegsel *añg* niet zelden den overgang van de door het werkwoord aangeduide werking op het voorwerp, met andere woorden de naauwe betrekking tusschen werking en object te kennen: zoo kan het ons niet bevreemden, dat ditzelfde achtervoegsel, gelijk wij boven (§ 80) gezien hebben, ook gebezigd wordt, om den overgang van het praedicaat op het voorwerp, waarmede iets vergeleken wordt, d. i. om den vergelijkenden trap der bijvoegelijke naamwoorden uit te drukken. En wanneer wij nu op deze overeenkomst letten,

zal het ons gewis als zeer natuurlijk voorkomen, dat de Makassaar dit *ang̃* ook dan soms achter het werkwoord voegt, wanneer er twee voorwerpen met elkander vergeleken worden; bijv: (koewalleyânna tâllang̃a natowalîya) lett. *lettende op het terugkeeren, neem* of *kies ik het verdrinken*, d. i. *ik verdrink liever, dan terug te keeren;* 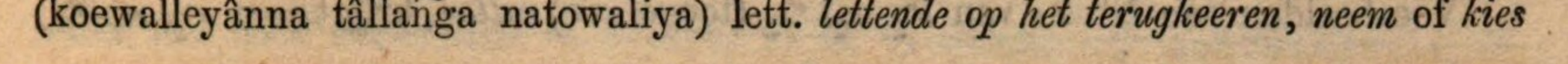 (êró-erôkang̃-má sikâli matêya) *ik sterf veel liever eens* (dan in het leven blijvende duizend dooden te sterven), lett. *lettende op zulk een leven wil ik veel liever eens sterven;* 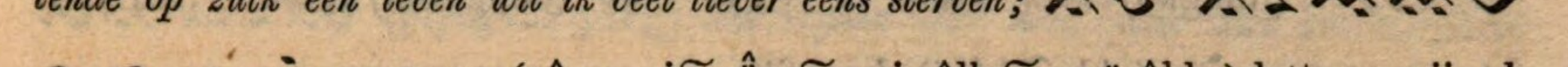 (nâssa niñgaîyang̃-mi sâllang̃ naïnâkke) lett. *op mij zelven lettende, met mij zelven vergeleken, is het stellig, dat hij meer bemind zal worden*, v. d. *stellig, hij zal meer bemind worden dan ik.*

§ 180. Lett. *k*). Het voorvoegsel (pi) wordt, even als het Boeginesche (pe), gebezigd tot vorming van causative en insgelijks, doch slechts zelden, van transitive werkwoorden. Het wordt maar eenvoudig vóór de woorden geplaatst, met inachtneming van hetgeen § 27 over het eigenaardige der letter *y* gezegd is.

Men treft het aan:

1°. Vóór woorden zonder achtervoegsel.

2°. Vóór woorden met het achtervoegsel *i*.

3°. Vóór woorden met het achtervoegsel *ang̃*.

NB. Deze achtervoegsels zijn in sommige woorden vroeger, in andere later dan het voorvoegsel p i aangehecht.

Voorbeelden van N°. 1: van 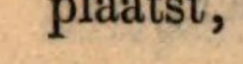 (pâke) *aantrekken* of *aandoen*, bijv. een *kleed*, komt het causat. 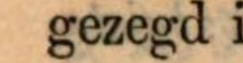 (pipâke) *doen aantrekken*, bijv. een *kleed;* van (râssi) *vol*, komt het causat. (pirâssi) *vol maken, vullen;* van (nâ̂ná), dat thans niet meer in gebruik is, komt het trans. 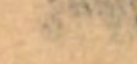 (pinâ̂ná) *luisteren naar;* van 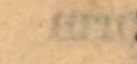 (pâsoe) *knoest*, komt het transit. (pipâsoe) lett. *zich bezig houden met de knoesten aan*, bijv. een *bamboe*, d. i. of: *de knoesten van een bamboe wegsnijden*, en v. d. *een bamboe glad maken*, of: *op de knoesten van een bamboe acht geven* om te zien of die goed zijn, of die geluk voorspellen al dan niet.

NB. Het Makassaarsche 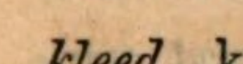 (pilâd̃jará) behoort ook stellig tot de werkwoorden, die door voorvoeging van *pi* gevormd zijn. Het is af te leiden van (âd̃já) *onderwijzen*, en dus zoo veel als *'t onderwijzen doen plaats*

Bayerische Staatsbibliothek München

vinden, v. d. *leeren* (onderwijs ontvangen). Vreemd is echter de tusschenvoeging van de *l*. Men vergelijke het Maleische بلاجر *leeren*, en قلاجر *leerling*, van اجر *onderwijzen*.

Voorbeelden van N°. 2: van ᜆᜓᜎᜒᜇᜒ (tôegoeróe) *vallen*, krijgt men ᜆᜓᜎᜒᜇᜒᜉᜒ (toegôeri) *vallen op*, en v. d. ᜉᜒᜆᜓᜎᜒᜇᜒᜉᜒ (pitoegôeri) *doen vallen op;* van ᜆᜓᜎᜓᜈ᜔ (toêroeng) *nêêrdalen*, krijgt men ᜆᜓᜎᜓᜈ᜔ᜒ (toerôêngi) *nêêrdalen op*, en v. d. ᜉᜒᜆᜓᜎᜓᜈ᜔ᜒ (pitoerôêngi) *doen nêêrdalen op*, v. d. *schenken aan*, *beschenken;* van ᜇᜓᜅ᜔ᜃᜓ (dôngkó) *zitten*, komt ᜇᜓᜅ᜔ᜃᜓᜀᜒ (dongkôki) *zitten op*, en v. d. ᜉᜒᜇᜓᜅ᜔ᜃᜓᜀᜒ (pidongkôki) *doen zitten op*.

Behalve deze en dergelijke voorbeelden, in welke het duidelijk is, dat het achtervoegsel *i* de transitive en het voorvoegsel *pi* de causative beteekenis van het werkwoord aanduidt, heeft men ook nog vele andere voorbeelden, waarin beide aanhechtsels bij een oppervlakkige beschouwing slechts het transitive van den vorm *schijnen* te kennen te geven, als: ᜉᜒᜎᜅ᜔ᜒᜃᜒ (pilangêri) *luisteren naar*, van ᜎᜅ᜔ᜒᜃᜓᜇᜒ (lângeró) *hooren;* doch eigenlijk heeft men van l â ng e r é afgeleid l a ng ê r i, dat, hoewel thans niet dikwijls voorkomende, beteekent: *luisteren naar*, en hiervan weder p i l a ng ê r i, alzoo letterlijk: *het ergens naar luisteren doen plaats hebben*, v. d. *iets bezigen, om naar te luisteren*, v. d. *ergens naar luisteren.* ᜀᜋ᜔ᜉᜒᜉᜒᜎᜓᜀᜒᜀᜒ (ampibalôeki) *verkoopen aan*, van ᜉᜒᜎᜓᜇᜒ (bâloé) *verkoopen;* doch eigenlijk heeft men van b â l oé eerst afgeleid: b a l oê k i, dat naar den vorm zeer goed zou kunnen beteekenen: *verkoopen aan*, en v. d. a m p i b a l oê k i, lett. *het verkoopen doen plaats hebben voor iemand*, v. d. *iemand bezigen om aan te verkoopen*, v. d. *verkoopen aan iemand.* ᜉᜒᜐᜇᜒᜅᜒ (pisâring̃i) *ergens gevoel van hebben*, van ᜐᜇᜒᜅ᜔ (sâring̃) *gevoel;* doch eigenlijk heeft men ook hier eerst van s â r i ng̃ afgeleid: s á r î ng̃ i, dat naar den vorm zou kunnen beteekenen: *ergens gevoel van hebben*, en v. d. p i s á r î ng̃ i, lett. *het ergens gevoel van hebben doen plaats vinden*, v. d. *iets bezigen om gevoel van te hebben*, v. d. *ergens gevoel van hebben.* ᜉᜒᜎᜇᜒ (pilarî) *iemand verlaten*, van ᜎᜇᜒ (lâri) *wegloopen;* doch eigenlijk heeft men ook hier eerst van l â r i afgeleid: l a r î ï, en v. d. l a r î, dat naar den vorm zou kunnen beteekenen: *wegloopen van iemand*, v. d. *hem verlaten*, en v. d. p i l a r î lett. *het wegloopen van iemand* of *het verlaten van iemand doen plaats hebben*, *iemand bezigen om hem te verlaten*, v. d. *hem verlaten.*

Voorbeelden van N°. 3: van ᜆᜄᜎᜓ (tâgalá) *vasthouden*, *houden*, kan men afleiden den vorm ᜆᜄᜎᜒ (tagâlli), met de beduidenis van *ergens aan vast-*

houden, *iets houden*, v. d. ᨕᨗᨊᨚᨒᨒᨗ (pitagâlli) *het ergens aan vasthouden*, *het houden van iets doen plaats hebben*, v. d. ᨕᨗᨊᨚᨒᨒᨗᨿᩃ᩠ᩁ (pitagallîyañg) lett. *het ergens aan vasthouden*, *het houden van iets doen plaats vinden voor*, d. i. *iemand iets doen vasthouden* of *houden*, v. d. *a*) *iemand iets toevertrouwen*, *b*) *iemand iets voorschrijven*. Van ᨕᨘᨊᨚ (agâñg) *gaan*, kan volgens den vorm afgeleid worden ᨕᨘᨊᨚᨗ (agâñgi) met de beteekenis van *ergens overgaan*, v. d. ᨕᨘᨗᨊᨚᨗ (piyagângi) *het ergens over heen gaan doen plaats vinden*, v. d. ᨕᨘᨗᨊᨚᨗᨿᩃ᩠ᩁ (piyagañgîyañg) *het ergens over heen gaan doen plaats vinden voor iemand*, v. d. *iets over iemand doen heen gaan*, v. d. *iets op iemand toepassen*. Van ᨁᨘᨿᩃ᩠ᩁ (êrañg) *brengen*, zou men volgens den vorm kunnen afleiden ᨁᨘᨿᩃ᩠ᩁᨗ (erângi) met de beduidenis van *ergens heen brengen*, v. d. ᨕᨗᨁᨘᨿᩃ᩠ᩁ (piyerâñg) lett. *het ergens heen brengen doen plaats vinden*, v. d. ᨕᨗᨁᨘᨿᩃ᩠ᩁᨗᨿᩃ᩠ᩁ (piyerangîyañg) *het ergens heenbrengen*, *het ergens bezorgen*, *laten plaats vinden voor iemand*, d. i. *iemand bezigen tot het bezorgen van iets*, *hem iets laten bezorgen*. Van ᨉᨘᨕᨗ (râpí) *bereiken*, zou naar den vorm kunnen afgeleid worden ᨉᨘᨕᨗᨀᩥ (rapîki) met de beteekenis van *komen tot iemand*, *iemand bereiken*, v. d. ᨕᨗᨉᨘᨕᨗᨀᩥ (pirapîki) *het iemand bereiken doen plaats hebben*, v. d. ᨕᨗᨉᨘᨕᨗᨀᩥᨿᩃ᩠ᩁ (pirapikîyañg) *het iemand bereiken doen plaats hebben*, bijv. *voor een woord*, d. i. *een woord doen komen tot iemand*, v. d. *iemand iets mededeelen*.

§ 181. Lett. *l*). Het voorvoegsel ᨕᨘ (pa), waarvan ook de Boeginees zich bedient, wordt, even als ᨕᨗ (pi), gewoonlijk gebezigd tot vorming van causative, en slechts zeldzaam tot vorming van transitive werkwoorden. Het wordt ook maar eenvoudig vóór de woorden geplaatst, alleenlijk met dit onderscheid, dat het werkwoord achter *pa* dikwijls de nasaal van voren behoudt. Bovendien heeft men onderscheidene werkwoorden, die met een *m* beginnen, en deze letter verliezen zoodra zij het voorvoegsel *pa* aannemen. Edoch deze onregelmatigheid is slechts schijnbaar, aangezien de *m* in zulke gevallen oorspronkelijk niet tot den wortel van het woord behoort. Vergel. boven § 175. Lett. *e*) 3°. Men vindt *pa:*

1°. Vóór woorden zonder aanhechtsel.

2°. Vóór woorden met het achtervoegsel *i*.

3°. Vóór woorden met het achtervoegsel *añg*.

4°. Vóór woorden met het voorvoegsel *pi*.

NB. Ook hier zijn de achtervoegsels nu eens vroeger, dan eens later dan het voorvoegsel aangehecht.

Voorbeelden van N°. 1: van (d̃jâri) *worden*, komt het caus. (padj̃âri) *doen worden*, v. d. *maken*, *scheppen;* van (têké) *dragen* (zoo als een lastdier doet), komt (patêké) *een lastdier doen dragen*, v. d. *het beladen;* van (tj̃êrá) *bloed*, komt (átj̃êrá) *bloeden*, v. d. (patj̃êrá) *doen bloeden;* van (bâdilí) *geweer*, komt (ábâdilí) *schieten*, v. d. (pabâdilí) *iets doen schieten*, *iets*, bijv. *kruid*, *bezigen om te schieten;* van (dâra) *jammer*, komt (padâra) *als jammer beschouwen*, v. d. *bejammeren;* van (bâllá) *huis*, komt door voorplaatsing van het voorzetsel *ri:* (ri-bâllá) *in huis*, en v. d. (paribâllá) *in huis doen zijn*, *in huis opnemen*, *huisvesten;* van (ilâlañg) *binnen*, komt (païlâlañg) *ergens binnen doen zijn;* van (ipântará) *buiten*, komt (païpântará) *ergens buiten doen zijn;* van (ândañg), waarvoor men thans (mândañg) bezigt, in de beteekenis van *stil* of *bewegingloos zijn*, komt (paândañg) en zamengetrokken (pândañg) *doen stilstaan*, *stillen*, *tot bedaren brengen;* van (ônó), waarvoor men thans (mônó), in de beteekenis van *wijken*, bezigt, komt (paônó) *doen wijken;* van (mêntañg) *staan*, komt (pamêntañg), en van den oorspronkelijken vorm, die thans niet meer in gebruik is, te weten van (êntañg) komt (paëntañg) en zamengetrokken (pêntañg) *doen staan;* van (âkkañg), waarvoor thans (mâkkañg) gebezigd wordt, met de beteekenis van *zwijgen*, komt (paäkkañg) en zamengetrokken (pâkkañg) *doen zwijgen*, *tot zwijgen brengen;* van (antâma) *binnen gaan*, komt (paäntâma), zamengetrokken (pantâma) *doen binnen gaan*, *binnen brengen*, *in doen;* van (tâppá) *vertrouwen*, komt het transitive (patâppá) *vertrouwen op;* van (nâï) *opklimmen*, komt (pâna-panâï) *ergens een duchtigen aanval op doen.*

Voorbeelden van N°. 2: van (mâñge) *gaan*, komt (māñgêï) *ergens naar toe gaan*, v. d. (pamāñgêï) lett. *het ergens heengaan doen plaats hebben*, v. d. *ergens heen gaan;* van (bôya) *zoeken*, zou naar den vorm kunnen afgeleid worden (boyâï) *zoeken bij*, v. d. (paboyâï) *het bij iemand zoeken doen plaats hebben*, *iemand bezigen om bij te zoeken*, v. d. *bij iemand zoeken;* van (bôlí) of met de nasaal (môlí) *bewaren*, kan naar den vorm afgeleid worden

(molîki) *ergens bewaren*, v. d. 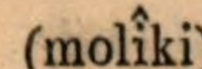 (pamolîki) *het ergens bewaren doen plaats vinden*, v. d. *iets* (bijv. een *kast*) *bezigen om het een of ander in te bewaren*, v. d. *ergens iets bewaren*; van 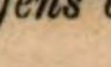 (mântañg) *wonen*, kan naar den vorm afgeleid worden (mantâñgi) met de beteekenis van *ergens wonen, bewonen*, v. d. 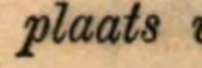 (pamantâñgi) *het ergens wonen, het bewonen van eene plaats doen plaats hebben, eene plaats bezigen om daar te wonen*, v. d. *ergens wonen, bewonen;* van 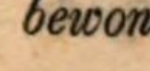 (antâma) *binnen gaan*, kan naar den vorm afgeleid worden 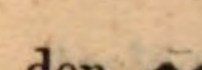 (antamâï) *ergens binnen gaan*, v. d. 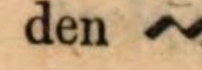 (pantamâï) lett. *het ergens binnen gaan doen plaats vinden, iets*, bijv. *een plaats, bezigen om daar binnen te gaan*, v. d. *ergens binnen gaan.*

Voorbeelden van N°. 3: van 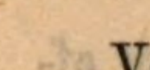 (bôya) *zoeken*, kan naar den vorm afgeleid worden 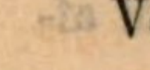 (boyâñg) in de beteekenis van *zoeken voor*, en v. d. 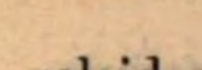 (paboyâñg) lett. *het zoeken voor iemand laten plaats vinden*, v. d. of: *zelf zoeken voor iemand*, of: *anderen voor iemand laten zoeken;* van 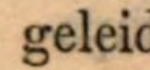 (pâoe) *spreken, zeggen*, komt 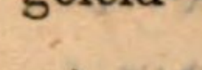 (paoêwañg) *zeggen aan iemand*, v. d. 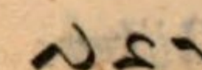 (papaoêwañg) *het tot iemand spreken doen plaats hebben*, v. d. *met iemand spreken;* van (kîyó) *roepen*, kan afgeleid worden 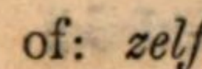 (kiyôkañg) *roepen voor*, v. d. 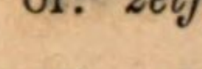 (pakiyôkañg) *iets bezigen om voor te roepen*, v. d. *ergens voor roepen;* van 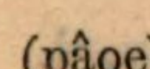 (lôkó) *wond*, komt 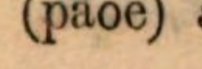 (álôkó) *met een wond zijn*, v. d. 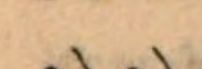 (lokôki) *verwonden*, v. d. 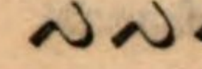 (palokokîyañg) *bezigen tot verwonding voor iemand*, v. d. *bezigen om iemand mêe te verwonden;* van (ribôko) *van achteren, achter*, komt 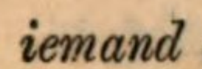 (paribôko) *achter iemands rug brengen*, v. d. *verdonkermanen*, v. d. 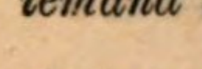 (paparibokôwañg) *iemand bezigen om bij te verdonkermanen*, v. d. *bij* of *van iemand het een of ander verdonkermanen;* van 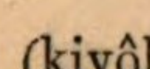 (sapâtta) *eed*, komt 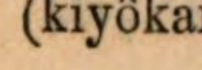 (ásapâtta) *zweren*, v. d. (pasapattâñgi) *iets bezigen om een eed voor af te leggen*, d. i. *om te bezweren*, v. d. *iets bezweren;* van 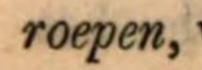 (ákânatôdjeñg) (§ 165. Lett. *a.*) *een eed doen*, komt 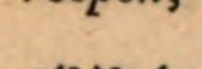 (pakanatodjêñgañg) *iets bezigen om een eed voor af te leggen*, d. i. *om te bezweren*, v. d. *iets bezweren;* van 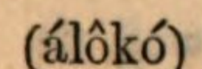 (ápalátoêloeñg) *hulp verzoeken*, komt 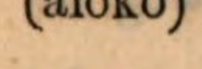 (papalátoeloêñgañg) *iets bezigen om hulp voor te vragen*, d. i. *ergens hulp voor vragen;* van (gônjtjiñg) *schaar*, komt (ágônjtjiñg) *knippen*, v. d. 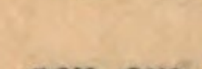 (pagonjtjiñgañg) *een zekeren tijd bezigen om op te knippen*, v. d. *op*

zekeren tijd knippen; van ᜈᜒᜅ᜔ (bâñgoeñg) of met de nasaal ᜋᜒᜈᜈᜒᜅ᜔ (ambâñgoeñg) *opstaan*, komt ᜐᜈᜒᜈᜒᜅ᜔ᜈ (pambañgôeñgañg) *een zekeren tijd bezigen om op te staan*, v. d. *op zekeren tijd opstaan.*

Voorbeelden van N°. 4: van ᜎᜓᜎᜓ (lêle) *rondgaan*, komt ᜐᜒᜎᜓᜎᜓ (pilêle) *doen rondgaan*, v. d. ᜋᜋᜐᜒᜎᜓᜎᜓᜋᜋ (ampapilelêyañg) *iets bezigen om* (menschen) *voor te laten rondgaan*, d. i. *ergens menschen voor laten rondgaan*, v. d. *iets overal bekend maken;* van ᜐᜊᜒ (sâbi) *getuigen*, komt ᜐᜊᜒ (sábî) *getuigen voor*, v. d. ᜐᜒᜐᜊᜒ (pisábî) *het ergens voor getuigen doen plaats hebben*, v. d. *ergens voor getuigen*, v. d. *iets betuigen*, v. d. ᜐᜐᜒᜊᜒᜋᜋ (papisábîyañg) *het een of ander bezigen om getuigenis voor af te leggen, om te betuigen*, v. d. *ergens kennis van geven;* van ᜆᜒᜈᜒ (tîînî) *zien*, kan volgens den vorm afgeleid worden ᜐᜒᜆᜒᜈᜒ (pitîînî) *doen zien*, v. d. ᜋᜋᜐᜒᜆᜒᜈᜒᜀᜋ (ampapitîînikañg) *het laten zien doen plaats vinden voor*, v. d. *iemand iets laten kijken;* van ᜆᜄᜎ (tâgalá) *vasthouden*, kan volgens den vorm worden afgeleid ᜐᜒᜆᜄᜎ (pitâgalá) met de beteekenis van *laten vasthouden*, *laten houden*, v. d. ᜐᜐᜒᜆᜄᜎᜈ (papitagâllañg) *het laten vasthouden doen plaats vinden voor iemand*, v. d. *iemand iets laten vasthouden*, v. d. of: *iemand iets voorschrijven*, of: *iemand een persoon* of *zaak in pand doen houden*, of *geven.*

NB. Wanneer men vóór de vormen, met het voorvoegsel *pa* beginnende, het voorvoegsel *tá* (§ 177) wil plaatsen, schijnt *pa* welluidendheidshalve weg te vallen. Van ᜊᜒᜎᜓᜎᜓᜈ (bilôlloñg) *ergens aan blijven hangen*, komt bijv. ᜐᜊᜒᜎᜓᜎᜓᜈ (pabilôlloñg) *ergens aan doen blijven hangen*, v. d. *mêeslepen*, en nu vindt men in stede van ᜆᜐᜊᜒᜎᜓᜎᜓᜈ (tápabilôlloñg), slechts den vorm ᜆᜊᜒᜎᜓᜎᜓᜈ (tábilôlloñg), en dat wel met dezelfde beteekenis, als of dezelve niet van bilôlloñg, maar van pabilôlloñg afgeleid ware, te weten met de beteekenis van: *mêegesleept zijn door*, v. d. *blijven hangen aan.* Zoo vindt men ook van ᜆᜎ (tâla) het werkwoord ᜐᜆᜎ (patâla) *blootleggen*, v. d. *uitzetten*, *uitkrijgen*, *opdisschen*, enz. en ofschoon men nu verwachten zoude ᜆᜐᜆᜎ (tápatâla), treft men slechts ᜆᜆᜎ (tátâla) aan, in de beteekenis van *blootgelegd*, *uitgekregen*, *opgedischt*, *klaar zijn.* Men vergel. verder mijn Woordenboek over tátâppassá op ᜆᜈᜓ (tâppassá); over tátâñjdjá op ᜆᜉ (tâñjdjá) N°. 3; over tátinômpañg op ᜆᜒᜇᜒᜈ (tinômpañg) enz.

§ 182. Lett. *m*). De voorvoeging van *ka*, zonder dat men tegelijker tijd één van de beide achtervoegsels *i* of *añg* bezigt, heeft bij de vorming der werkwoor-

den slechts zelden plaats. Welligt heeft dit voorvoegsel primitief dezelfde beduidenis gehad, als *pa* en *pi*. De bijvoegelijke naamwoorden toch met het voorvoegsel *ka*, waarover § 73 gesproken is, zijn waarschijnlijk niets anders dan de met behulp van *ka* gevormde *causative* werkwoorden. Zoo schijnt daarentegen een werkwoord als 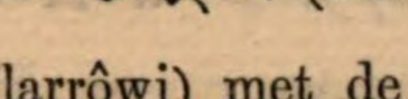 (karêresé) *ergens bestendig* of *gedurig zijn*, van 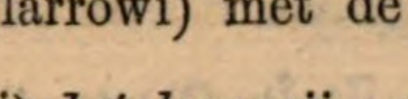 (rêresé), insgelijks voor de transitive beteekenis te pleiten. Men vergel. het Woordenboek op: r ê r e s é.

Meer gebruikelijk echter zijn de vormen met *ka*, als voorvoegsel, en *i* of *ang̃*, als achtervoegsel, in welke werkwoorden *ka* stellig dezelfde kracht heeft als *pa* en *pi*.

Voorbeelden van werkwoorden met het voorvoegsel ka *en het achtervoegsel* i:

Van (lârro) *boos zijn*, kan naar den vorm afgeleid worden (larrôwi) met de beteekenis van *boos zijn op*, v. d. (kalarrôwi) *het boos zijn op iemand doen plaats vinden*, v. d. *boos zijn op iemand;* van 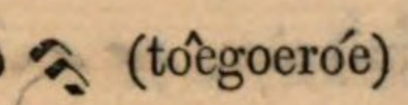 (toêgoeróe) *vallen*, kan naar den vorm afgeleid worden (toegoêri) met de beteekenis van *ergens op* of *in vallen*, v. d. (katoegoêri) *het ergens op* of *in vallen doen plaats vinden*, v. d. *ergens op* of *in vallen;* van (pôñgoró) *gek*, kan men naar den vorm afleiden (poñgôri) met de transitive beteekenis van *gek zijn met betrekking tot*, v. d. *verzot zijn op*, v. d. (kapoñgôri) *het verzot zijn op iemand doen plaats vinden*, v. d. *op iemand verzot zijn;* van (t̂inro) *slapen*, kan men naar den vorm afleiden (tinrôwi) met de beteekenis van *ergens slapen*, v. d. (katinrôwi) *het ergens slapen doen plaats vinden*, v. d. *iets bezigen om op* of *in te slapen*, v. d. *ergens slapen*. Zoo ook: (kamatêï) *ergens sterven*, van (mâte) *sterven;* (kabir̂isi) *ergens afkeerig van zijn*, van (b̂irisí) *afkeerig zijn;* (kaërôki) *naar iets verlangen*, van (êró) *willen;* (kaëmb̂aï) *bij* of *ten huize van iemand overspel bedrijven*, van (êmba) *overspel bedrijven;* (kalannâssi) *verbaasd staan over*, van (lânnasá) *verbaasd staan*, enz.

Voorbeelden van werkwoorden met het voorvoegsel ka *en het achtervoegsel* a*ñ*g.

Deze voorbeelden kunnen in drie soorten gesplitst worden:

1°. De zoodanigen, die in beteekenis overeenkomen met de werkwoorden, welke *pa* of *pi* als voorvoegsel en *ang̃* als achtervoegsel hebben, als: 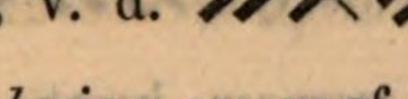

 (katénêyañg) *ergens lekker mêe zijn, ergens genoegen mêe nemen*, lett. *het ergens lekker mêe zijn doen geschieden*, van (têne) *zoet, aangenaam, lekker;* (kasoesâñg) *ergens bekommerd over zijn*, lett. *het ergens bekommerd over zijn doen geschieden*, van (ásoêsa) *met kommer zijn*, van (soêsa) *kommer;* zoo ook: (kamatêyañg) *ergens aan sterven*, van (mâte) *sterven;* (kagégêrañg) *ergens over schreeuwen, ergens voor geraas* of *oploop maken*, van (gêgeré) *schreeuwen, geraas maken*, enz.

2°. Subjective toestandswoorden, als: (karôsórosôkañg) *in zeer mageren toestand, zeer mager zijn*, van (rôsó) *mager;* (kalariyañg) *aan het loopen zijn*, van (lâri) *loopen;* 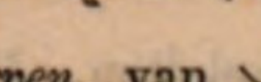 (kapappâsañg) *des morgens vroeg zijn*, van (pâppasá) *des morgens vroeg.*

3°. Objective toestandswoorden, als: 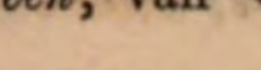 (katjinîkañg) *te zien zijn*, d. i. *kunnen, moeten* of *zullen gezien worden*, van (tjîní) *zien;* 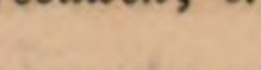 (katarimâñg) *aan te nemen, te ontvangen zijn*, d. i. *kunnen, moeten* of *zullen aangenomen worden, welgevallig zijn*, van (tarîma) *aannemen.*

Met dit voorvoegsel *ka* vergelijke men het Boeginesche 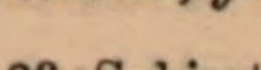 (a).

§ 183. Lett. *n*). Het onafscheidbaar voorvoegsel 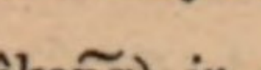 (paka), dat insgelijks slechts eenvoudig van voren aan de woorden gehecht wordt, dient alleen tot vorming van causative werkwoorden.

Voorbeelden: van den wortel (âkkañg), die thans niet meer in gebruik is, heeft men (mâkkañg) *zwijgen*, afgeleid, en hiervan (pakamâkkañg) *doen zwijgen*; van 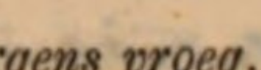 (tiyânañg) *zwanger*, komt (pakatiyânañg) *zwanger maken, bezwangeren;* van 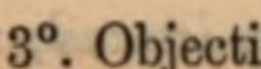 (tîñggi) *hoog*, komt (pakatîñggi) *hoog maken;* van 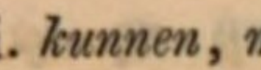 (lômpo) *groot*, komt (pakalômpo) *groot maken, als groot beschouwen, eere bewijzen.* — Dit voorvoegsel (*paka*) wordt ook soms in het Boegineesch gebezigd.

§ 184. Lett. *o*). De wederkeerige werkwoorden worden eenvoudig door voorplaatsing van *si* gevormd, en niet alleen van werkwoorden in den oorspronkelijken vorm, maar insgelijks van de zoodanige, die reeds voor- of achtervoegsels hebben aangenomen. Het onafscheidbaar voorvoegsel (*si*) beteekent, gelijk wij boven (§ 87) gezien hebben, letterlijk *één*, en van daar: *naauw te zamen ver-*

bonden, *zamen*, *wederkeerig*, *elkander*. Bij de aanhechting houde men slechts op het oog, wat in § 27 over het eigenaardige der letter *y* gezegd is.

Voorbeelden: van 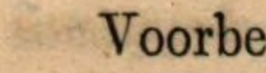 (tj̃îní) *zien*, komt (sitj̃îní) *elkander zien* of *ontmoeten;* van 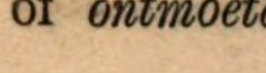 (âlle) *nemen*, kan men de twee transitive vormen (allêï) en (allêyañg) afleiden; van (âlle) komt de wederkeerige vorm (siyâlle) *elkander nemen*, *wederkeerig nemen;* van (allêï) *nemen aan* of *van*, komt de wederkeerige vorm (siyallêï) *van elkander nemen*, *in elkander grijpen*, v. d. *aaneengeschakeld zijn*, *niet ophouden;* van (allêyañg) *nemen van* of *aan*, komt de wederkeerige vorm (siyallêyañg) *van elkander aannemen*, bijv. *woorden*, v. d. *luisteren naar elkanders woorden*, *elkanders raad opvolgen;* van (êrañg) *brengen*, leidt men het transitive (erâñgañg) af; van (êrañg) komt het wederkeerige (siyêrañg) *het zamen brengen*, v. d. *met elkander in overeenstemming zijn*, *harmonieëren* enz.; van 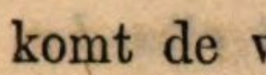 (erâñgañg) *brengen aan* of *naar*, komt (siyerâñgañg) *elkander ergens naar toe brengen;* van (bâloé) *verkoopen*, kan men naar den vorm afleiden (pibâloé) met de beteekenis van *verkoopen aan*, v. d. (sipibâloé-bâloé) *elkander gedurig iets verkoopen;* van (tâppá) *vertrouwen*, komt (patâppá) *vertrouwen op*, en van daar (sipatâppá) *op elkander vertrouwen;* van (pâoe) *spreken*, kan naar den vorm afgeleid worden (papâoe) met de beteekenis van *spreken tot*, v. d. de wederkeerige vorm (sipapâoe) *met elkander spreken;* van (êró) *willen*, komt (kaërôki) *ergens naar verlangen*, *verliefd zijn op*, v. d. (sikaërôki) *op elkander verliefd zijn.* Voorts vormt men ook nog werkwoorden, door plaatsing van dit *si* vóór de zelfstandige naamwoorden, in dezer voege: van den wortel   (êntẽñg) komt (mêntẽñg) *staan*, en v. d. het zelfstandig naamwoord (pamēntêñgañg) *standplaats* (§ 50), en v. d. (sipamentêñgañg) lett. *één van standplaats zijn*, d. i. *zamen staan;* van den wortel (êmpo) komt (mêmpo) *zitten*, v. d. (pamempôwañg) *zitplaats* (§ 50), v. d. (sipamempôwañg) *één van zitplaats zijn*, d. i. *zamen zitten;* van (kânre) of met de nasaal: (ñgânre) *eten*, komt (pañganrêyañg) *plaats van eten*, v. d. onder anderen: *schotel*, v. d. (sipañgan-

rêyañg) lett. *één van schotel zijn*, v. d. *zamen uit één schotel eten;* van (tinro) *slapen*, komt het zelfstandig naamwoord 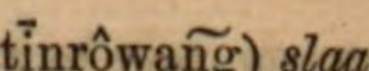 (katinrôwañg) *slaapplaats* (§ 51), v. d. 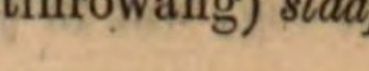 (sikatinrôwañg) lett. *één van slaapplaats zijn*, v. d. *zamen slapen*. Van de aldus met behulp van *si* gevormde werkwoorden kan men natuurlijk op de boven aangegeven wijze weder andere vormen afleiden. Zoo bijv.: van 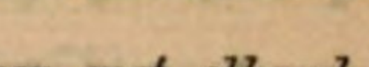 (sibêñgkoró) *zich vermengen met elkander*, komt wederom, door voorvoeging van (pa), het werkwoord 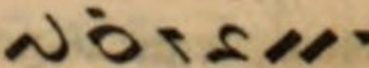 (pasibêñgkoró) *zich met elkander doen vermengen;* van 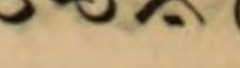 (sitjîní) *elkander zien* of *ontmoeten*, komt wederom, door voorvoeging van 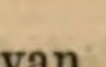 (pa), het werkwoord (pasitjîní) *elkander doen zien* of *ontmoeten* enz. Ook in het Boegineesch vormt men de wederkeerige werkwoorden met behulp van dit onafscheidbaar voorvoegsel *si*.

§ 185. Lett. *p*). Eindelijk vormt men ook nog werkwoorden, door vóór een werkwoord een van de onafscheidbare voorvoegsels 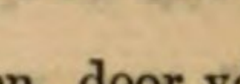 (pîti), 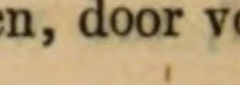 (pâra) of 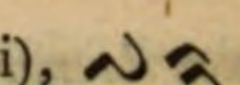 (sâma) te plaatsen. — 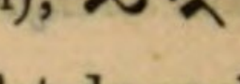 (pîti) geeft te kennen dat de werkzaamheid, die door het werkwoord wordt aangeduid, verschillende rigtingen neemt; bijv. 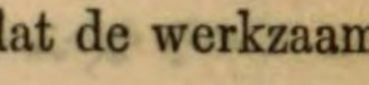 (pitilâmpa-lampâï) lett. *gedurig nu eens her-, dan derwaarts gaan*, v. d. *dolen, zwerven;* 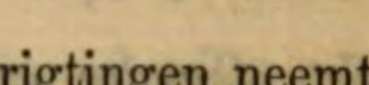 (pitigâóe-gâóe) *nu dit, dan dat doen*, v. d. *onbezonnen handelen*. Vergel. § 166. Lett. *b*.), N°. 2, over de verdubbeling van het grondwoord in de hierboven aangehaalde voorbeelden. — Op gelijke wijze bedient de Boeginees zich van zijn 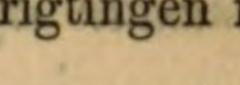 (pâti). — 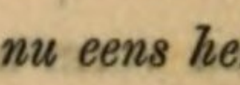 (pâra) heeft, even als het Boeginesche 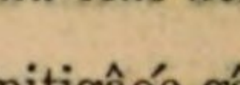 (pâda), in zamengestelde woorden de beteekenis van: *zamen*, *gezamenlijk*, en wordt slechts eenvoudig van voren aan het woord gehecht; bijv. van 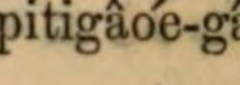 (pamâï) lett. *ademhaling*, v. d. *hart, gemoed, zin*, enz. komt 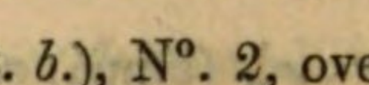 (pârapamâï) en 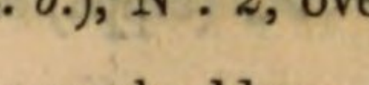 (ápârapamâï) *één van zin, éénsgezind* of *het eens zijn*. — 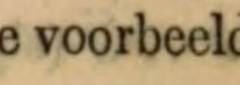 (sâma), welks letterlijke beteekenis men § 211, N°. 3 kan nazien, wordt op gelijke wijze met de woorden verbonden. Zoo komt van 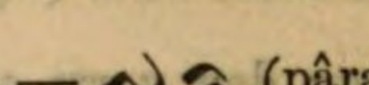 (lêle) *rondgaan:* 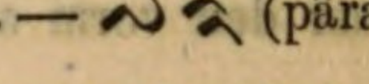 (samalêle), bijv. 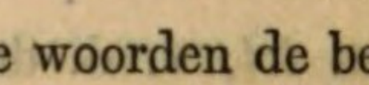 lett. *de warmte is gelijkelijk* (overal) *rondgegaan*, d. i. *heeft zich overal over zijn ligchaam verspreid;* van daar heeft men ook weder, door voorvoeging van *pa*, afgeleid 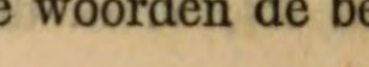 (pasamalêle), bijv. 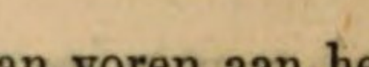 (pasamalêle patjinina) *zijn gezigt gelijkelijk* (overal) *doen rondgaan*, v. d. *overal rondkijken*.

§ 186. De aldus gevormde werkwoorden nu ondergaan bij de vervoeging niet de minste verandering van uitgang, en leveren dus alweder een bewijs voor het kinderlijke van de Makassaarsche taal. — Even als onze kinderen, wanneer zij nog gebroken spreken, zal de Makassaar gewoonlijk, als hij verlangt of gebiedt, dat het een of ander geschieden zal, het werkwoord eenvoudig noemen; zoo er hem aan gelegen ligt, dat zulks door den aangesproken persoon zelven, en niet door een ander zal gedaan worden, voegt hij, achter het werkwoord, het onafscheidbaar persoonlijk voornaamwoord van den tweeden persoon 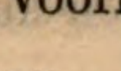 (ko) of 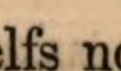 (ki) bij, en soms zelfs nog bovendien, vóór het werkwoord, het op zich zelf staand persoonlijk voornaamwoord van denzelfden persoon 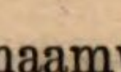 (kâoe), 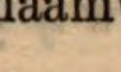 (ikâoe), of (kâtte), (ikâtte). Desgelijks laat hij dikwerf onmiddellijk achter dit onafscheidbaar voornaamwoord, of anders, wanneer dit wordt weggelaten, onmiddellijk achter het werkwoord een object volgen, waarop de door het werkwoord aangeduide werkzaamheid betrekking heeft. Wanneer men minder bevelen, dan wel *verzoeken* of *uitnoodigen* wil, geeft men dit enkel door den toon te kennen, of ook wel door het bijvoegen van woordjes als 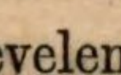 (sa) en 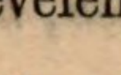 (ma), waardoor de rede minder kortaf, en daardoor wat vriendelijker klinkt.

§ 187. Overigens zal de Makassaar, het een of ander mededeelende, na vermelding van het subject, onverschillig of dit een naamwoord dan wel een voornaamwoord zij, ook slechts eenvoudig het werkwoord noemen, om dan hierop het object, wanneer zulks ten minste in aanmerking komt, te laten volgen. Dikwijls echter, vooral wanneer hij de door het werkwoord of toestandswoord aangeduide beteekenis op den voorgrond wenscht te plaatsen, bezigt hij het subject achter hetzelve. Het object daarentegen komt ook menigmaal, wanneer daarop meer bijzonder de nadruk valt, vooraan, en krijgt dan onmiddellijk het werkwoord, of eerst nog het subject, achter zich.

§ 188. Wanneer het persoonlijk voornaamwoord als subject of object vóór het werkwoord geplaatst wordt, kan men zich in de eerste plaats van de op zich zelf staande voornaamwoorden: 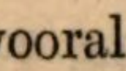 (nâkke), of (inâkke) *ik* (zie § 150); 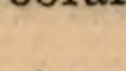 (kâmbe), of (ikâmbe) *wij* (zie § 154); 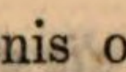 (kâtte), of (ikâtte) *wij* (zie § 153); 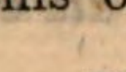 (kâoe), of (ikâoe) *gij* (zie § 143); 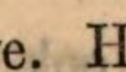 (kâtte), of (ikâtte) *gij* (zie § 146); en 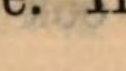 (îya) *hij*, *zij*, *het* (§ 138), bedienen, die dan inzonderheid te kennen geven,

dat de nadruk op de door het voornaamwoord aangeduide persoon of zaak valt.

Voorbeelden: 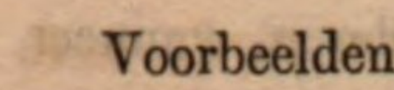 (inâkke ásâre) lett. ik, met de onbepaalde wijze van het werkwoord, alzoo: *ik geven;* of juister, met den wortel van het werkwoord, die in het Hollandsch, gelijk ook in andere talen, voor de gebiedende wijze gebezigd wordt, derhalve: ik *geef;* zoodat het nog geheel onzeker is, aan welke wijze, of welken tijd men in het Hollandsch te denken hebbe, en men dus op verschillende manieren vertalen kan, als: ik *geef*, ik *gaf*, ik *heb* of *had gegeven*, ik *zal* of *zou geven* of *gegeven hebben;* 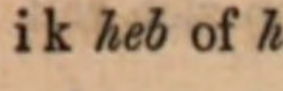 (ikâmbe) of 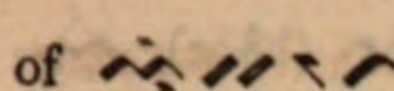 (ikâtte ásâre) lett. wij *geef*, v. d. wij *geven* of *gaven*, *hebben* of *hadden gegeven*, *zullen* of *zouden geven* of *gegeven hebben;* 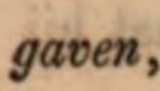 (ikâoe) of 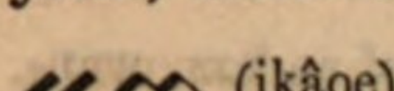 (ikâtte ásâre) lett. gij *geef*, v. d. gij *geeft* of *gaaft*, *hebt* of *hadt gegeven*, *zult* of *zoudt geven* of *gegeven hebben;* 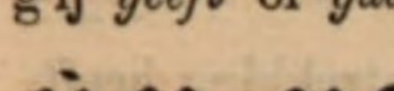 (îya ásâre) lett. hij, zij, het *geef*, v. d. hij, zij, het *geeft* of *gaf*, *heeft* of *had gegeven*, zij *geven* of *gaven*, *hebben* of *hadden gegeven*, hij, zij, het *zal* of *zou geven* of *gegeven hebben*, zij *zullen* of *zouden geven* of *gegeven hebben;* 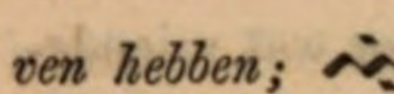 (inâkke nisâre) of 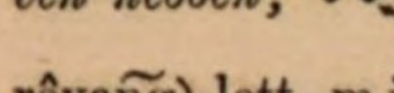 (nisarêyañg) lett. mij *gegeven word*, v. d. mij *wordt* of *werd*, *is* of *was gegeven*, mij *zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* 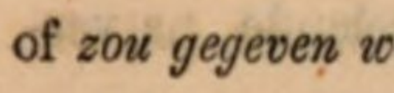 (inâkke nipasarêyañg) ik *gegeven word*, v. d. ik *word* of *werd*, *ben* of *was gegeven*, ik *zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* 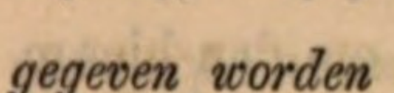 (inâkke kí-atâï) lett. mij *gij tot slaaf heb*, v. d. mij *hebt* of *hadt*, *hebt* of *hadt gij gehad tot slaaf*, *zult* of *zoudt gij hebben* of *gehad hebben tot slaaf*.

§ 189. Ten tweede bezigt men insgelijks en zelfs meestal *die* onafscheidbare persoonlijke voornaamwoorden, welke niet alleen achter, maar ook van voren aan de woorden kunnen gehecht worden, te weten: (koe) *ik* (§ 149); (kí) *wij* (§ 151); (noe) *gij* (§ 141); (kí) *gij* (§ 145); (na) *hij*, *zij*, *het* (§ 137).

Voorbeelden: 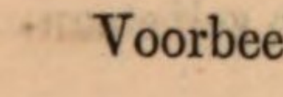 (koesâre) lett. *ik geef*, v. d. *ik geef* of *gaf*, *heb* of *had gegeven*, *zal* of *zou geven* of *gegeven hebben;* 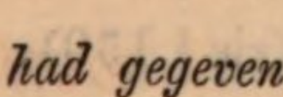 (kísâre) lett. *wij geef*, v. d. *wij geven* of *gaven*, *hebben* of *hadden gegeven*, *zullen* of *zouden geven* of *gegeven hebben;* 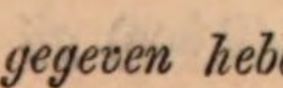 (noesâre) lett. *gij geef*, v. d. *gij geeft* of *gaaft*, *hebt* of *hadt gegeven*, *zult* of *zoudt geven* of *gegeven hebben;* 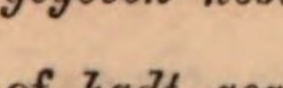 (kísâre) *idem;* 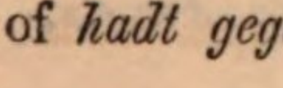 (nasâre) lett. *hij*, *zij*, *het geef*, v. d. *hij*, *zij*, *het geeft* of *gaf*, *heeft*

of *had gegeven*, *zij geven* of *gaven*, *hebben* of *hadden gegeven*, *hij*, *zij*, *het zal* of *zou geven* of *gegeven hebben*, *zij zullen* of *zouden geven* of *gegeven hebben;* 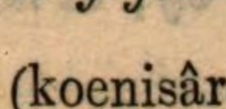 (koenisâre) of 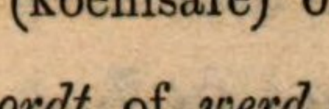 (nisarêyañg) lett. *mij gegeven word*, v. d. *mij wordt* of *werd gegeven*, *is* of *was gegeven*, *zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* 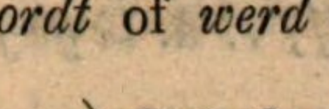 (koenipasarêyañg) lett. *ik gegeven word*, v. d. *ik word* of *werd*, *ben* of *was gegeven*, *ik zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* 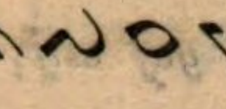 (koenadjânjdji) lett. *mij hij beloof*, v. d. *mij belooft* of *beloofde hij*, *mij heeft* of *had hij beloofd*, *mij zal* of *zou hij beloven* of *beloofd hebben*.

§ 190. Wanneer het persoonlijk voornaamwoord als subject of object achter het werkwoord geplaatst wordt, bedient men zich van die onafscheidbare voornaamwoorden, welke, met uitzondering slechts van twee of des noods drie (verg. einde van § 136), enkel en alleen achter aan de woorden kunnen gehecht worden, te weten: 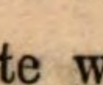 (á) *ik;* of met voorvoeging van 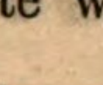 (djá) (verg. beneden

 (djá) *ik slechts*, *ik immers;* of met voorvoeging van 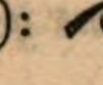 (ma) (*): 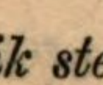 (má) *ik stellig;* of met voorvoeging van 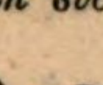 (sa) en 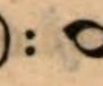 (sâda) (vergel. beneden § 211): 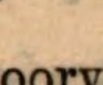 (sá) en 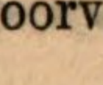 (sâdá) *ik eens* (§ 148). — 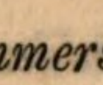 (kí) of 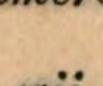 (kañg) *wij*, of met voorvoeging van 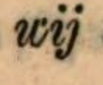 (djа): 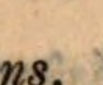 (djakí) of 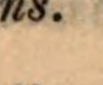 (djakañg) *wij slechts*, *wij immers;* of met voorvoeging van 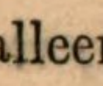 (ma): 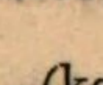 (makí) of (makañg) *wij stellig;* of met voorvoeging van 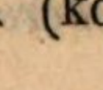 (sa): 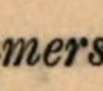 (sâkí) of 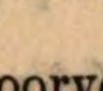 (sâkañg) *wij eens*. NB. Dit *kí* wordt, gelijk wij ook zoo even (§ 189) gezien hebben, niet alleen achter, maar ook vóór aan de werkwoorden gehecht (§ 151). — 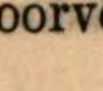 (ko) *gij;* of met voorvoeging van 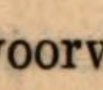 (djа): 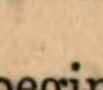 (djako) *gij slechts*, *gij immers;* of met voorvoeging van 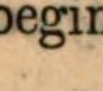 (ma): (mako) *gij stellig;* of met voorvoeging van 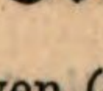 (sa): 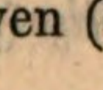 (sâko) *gij eens* (§ 142). — 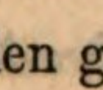 (kí) *gij;* of met voorvoeging van 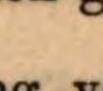 (djа): 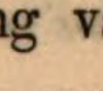 (djakí) *gij slechts*, *gij immers;* of met voorvoeging van (ma): 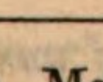 (makí) *gij stellig;* of met voorvoeging van 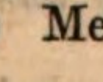 (sa): 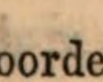 (sâkí) *gij eens*. NB. Ook dit voornaamwoord wordt, gelijk wij reeds zoo even (§ 189) gezien hebben, niet alleen achter, maar tevens vóór aan de werkwoorden gehecht (vergel. § 145). — 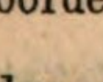 (a) of 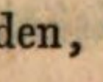 (i) *hij*, *zij*, *het;* of met voorvoeging van 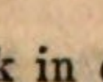 (djа): 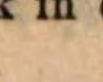 (djа) of 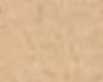 (dji) *hij*, *zij*, of *het slechts*, *hij*, *zij*, of

---

(*) Men vergelijke vooral beneden § 211 over dit woordje, hetwelk zoo gedurig bij de werkwoorden voorkomt, en oppervlakkig beschouwd, meestal slechts een verleden tijd zou aanduiden, echter niets anders te kennen geeft, dan dat men op *stelligen* toon spreekt; hetgeen ik in de vertaling maar eenvoudig zal aanduiden door bijvoeging van het woordje *stellig*.

het immers; of met voorvoeging van (ma): (mo) of (mi) *hij, zij,* of *het stellig;* of met voorvoeging van (sa): (sâï) *hij, zij,* of *het eens* (Vergel. § 135 en 136).

Voorbeelden: (ásâreyá) lett. *geef ik* of *mij;* v. d. *ik geef; gaf, heb* of *had gegeven, zal* of *zou geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft, gaf mij, heeft, had mij gegeven, zal* of *zou mij geven* of *gegeven hebben;* 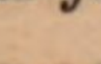 (ásâredj̃á) lett. *geef ik* of *mij immers;* v. d. *ik geef* of *gaf immers, ik heb* of *had immers gegeven, zal* of *zou immers geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf mij immers, heeft* of *had mij immers gegeven, zal* of *zou mij immers geven* of *gegeven hebben;* (ásâremá) lett. *geef ik* of *geef mij stellig;* v. d. *ik geef* of *gaf stellig, ik heb* of *had stellig gegeven, ik zal* of *zou stellig geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf mij stellig, heeft* of *had mij stellig gegeven, zal* of *zou mij stellig geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft mij* (in gebiedende wijze); (ásâresá) lett. *geef ik* of *mij eens;* v. d. *ik geef* of *gaf eens, heb* of *had eens gegeven, zal* of *zou eens geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf mij eens, heeft* of *had mij eens gegeven, zal* of *zou mij eens geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft mij eens* (in gebiedende wijze); (ásâreki) of (ásârekañg) lett. *geef wij* of *ons;* v. d. *wij geven* of *gaven, hebben* of *hadden gegeven, zullen* of *zouden geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf ons, heeft* of *had ons gegeven, zal* of *zou ons geven* of *gegeven hebben;* (ásâredj̃akí) of (ásâredj̃akañg) lett. *geef wij* of *geef ons immers;* v. d. *wij geven* of *gaven, hebben* of *hadden immers gegeven, zullen* of *zouden immers geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf ons immers, heeft* of *had ons immers gegeven, zal* of *zou ons immers geven* of *gegeven hebben;* (ásâremakí) of (ásâremakañg) lett. *geef wij* of *ons stellig;* v. d. *wij geven* of *gaven stellig, hebben* of *hadden stellig gegeven, zullen* of *zouden stellig geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf ons stellig, heeft* of *had ons stellig gegeven, zal* of *zou ons stellig geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft ons stellig* (gebiedende wijze); (ásâresâkí) of (ásâresâkañg) lett. *geef wij* of *ons eens;* v. d. *wij geven* of *gaven eens, hebben* of *hadden eens gegeven, zullen* of *zouden eens geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf ons eens, heeft* of *had ons eens gegeven, zal* of *zou ons eens geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft ons eens* (in de gebiedende wijze); (ásâreko) of (ásârekí) lett. *geef gij* of *u;* v. d. *gij geeft* of *gaaft, hebt* of

hadt gegeven, *zult* of *zoudt geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf u*, *heeft* of *had u gegeven*, *zal* of *zou u geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft gij* (in de gebiedende wijze); 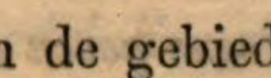 (ásâredjako) of 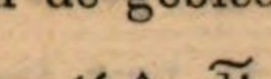 (ásâredjakí) lett. *geef gij* of *u immers;* v. d. *gij geeft* of *gaaft immers*, *gij hebt* of *hadt immers gegeven*, *zult* of *zoudt immers geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf u immers*, *heeft* of *had u immers gegeven*, *zal* of *zou u immers geven* of *gegeven hebben;* (ásâremako) of 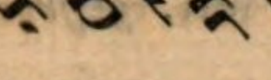 (ásâremakí) lett. *geef gij* of *u stellig;* v. d. *gij geeft* of *gaaft stellig*, *hebt* of *hadt stellig gegeven*, *zult* of *zoudt stellig geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf u stellig*, *heeft* of *had u stellig gegeven*, *zal* of *zou u stellig geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft gij* (gebiedende wijze); 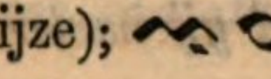 (ásâresâko) of 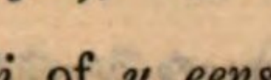 (ásâresâki) lett. *geef gij* of *u eens;* v. d. *gij geeft* of *gaaft eens*, *hebt* of *hadt eens gegeven*, *zult* of *zoudt eens geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf u eens*, *heeft* of *had u eens gegeven*, *zal* of *zou u eens geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft gij eens* (gebiedende wijze); 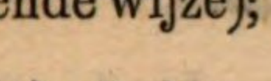 (ásarêya) of het meer gebruikelijke 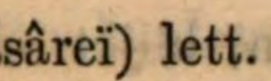 (ásâreï) lett. *geef hij*, *zij*, *het*, of *hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun;* v. d. *hij*, *zij*, *het geeft* of *gaf*, *heeft* of *had gegeven*, *zal* of *zou geven* of *gegeven hebben*, *zij geven* of *gaven*, *hebben* of *hadden gegeven*, *zullen* of *zouden geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf*, *heeft* of *had gegeven*, *zal* of *zou geven* of *gegeven hebben hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun;* 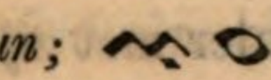 (ásâredja) of 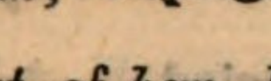 (ásâredji) lett. *geef hij*, *zij*, *het*, of *hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun immers;* v. d. *hij*, *zij*, *het geeft* of *gaf immers*, *heeft* of *had immers gegeven*, *zal* of *zou immers geven* of *gegeven hebben*, *zij geven* of *gaven immers*, *hebben* of *hadden immers gegeven*, *zullen* of *zouden immers geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf*, *heeft* of *had hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun immers gegeven*, *zal* of *zou hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun immers geven* of *gegeven hebben;* 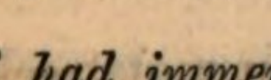 (ásâremo) of 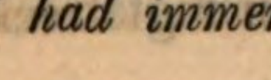 (ásâremi) lett. *geef hij*, *zij*, *het*, of *hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun stellig;* v. d. *hij*, *zij*, *het geeft* of *gaf stellig*, *heeft* of *had stellig gegeven*, *zal* of *zou stellig geven* of *gegeven hebben*, *zij geven* of *gaven stellig*, *hebben* of *hadden stellig gegeven*, *zullen* of *zouden stellig geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf*, *heeft* of *had hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun stellig gegeven*, *zal* of *zou hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun stellig geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun* (in de gebiedende wijze); (ásâresaï) lett. *geef hij*, *zij*, *het*, of *hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun eens;* v. d. *hij*, *zij*, *het geeft* of *gaf eens*, *heeft* of *had eens gegeven*, *zal* of *zou eens geven* of *gegeven hebben*, *zij*

geven of *gaven eens*, *hebben* of *hadden eens gegeven*, *zullen* of *zouden eens geven* of *gegeven hebben;* v. d. *geeft* of *gaf hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun eens*, *heeft* of *had hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun eens gegeven*, *zal* of *zou hem*, *haar*, *het*, *hen* of *hun eens geven* of *gegeven hebben;* v. d. ook: *geef* of *geeft hem*, *haar*, *het*, *hen*, *hun eens;* (nisâreyá) of 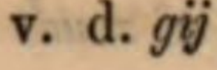 (nisarêyañgá) lett. *gegeven word mij*, v. d. *wordt* of *werd*, *is* of *was mij gegeven*, *zal* of *zou mij gegeven worden* of *zijn;* (nisâredjá) of (nisarêyañgdjá) lett. *gegeven word mij immers*, v. d. *wordt* of *werd*, *is* of *was mij immers gegeven*, *zal* of *zou mij immers gegeven worden* of *zijn;* 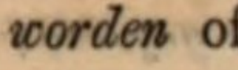 (nisarêyañgko) *gegeven word u*, v. d. *wordt* of *werd*, *is* of *was u gegeven*, *zal* of *zou u gegeven worden* of *zijn;* 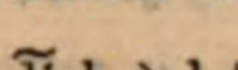 (nipasarêyañgdjako) *gegeven word gij immers*, v. d. *gij wordt* of *werdt*, *zijt* of *waart immers gegeven*, *zult* of *zoudt immers gegeven worden* of *zijn;* (inâkke koe-paoêwañg-djako) lett. ik, *ik zeg u immers*, v. d. *wat mij betreft*, *ik zeg* of *zeide u immers*, *heb* of *had u immers gezegd*, *zal* of *zou u immers zeggen* of *gezegd hebben.*

§ 191. Uit de letterlijke beteekenis der opgegeven voorbeelden, blijkt ons dus ten duidelijkste de kinderlijke manier van spreken der Makassaren, zoo dat zij dan ook niet, even als wij, bij de vervoeging van het werkwoord de verschillende *wijzen* van voorstelling, alsmede de *tijden* onderscheiden.

§ 192. Een Makassaarsch werkwoord, dat op bovengemelde manier met zijn subject en object verbonden is, kan alzoo in de eerste plaats gebezigd worden dáár, waar wij ons bedienen van de Aantoonende wijze, hetzij die een regtstreeksche of wel een vragende voorstelling te kennen geve. Het vragende wordt enkel uitgedrukt door den *toon*, tenzij vragende voornaamwoorden, als (âpa), (nâï) enz. (§ 156), of vragende bijwoorden, als: 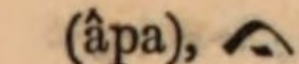 (kêremâë) *waar?* 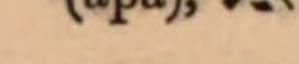 (siyapâya) *wanneer?* enz. (§ 209 vlgg.), zulks bovendien reeds te kennen geven. Dikwijls ook bezigt de Makassaar, wanneer hij iets vraagt, het woordje (djа) *immers;* bijv. 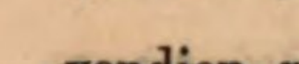 (ákoêlle-koêlledjako) lett. *gij immers wel wees?* v. d. *gij zijt immers wel?* v. d. *zijt gij wel?* 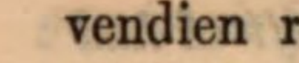 (nîyádji ribâllá) lett. *hij immers wees te huis?* v. d. *hij is immers te huis?* v. d. *is hij te huis?*

§ 193. Ten tweede kan zoodanig voorbeeld ook in het Hollandsch met de Aanvoegende wijze vertaald worden. Het gebruik van woorden, als: 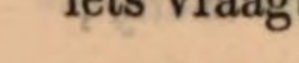 (sollâna) *opdat;* 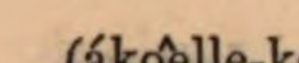 (nânro-kâmma), 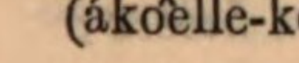 (bôlí-kâm-

ma) *laat;* (oêmba) *welaan!* brengt geene verandering te weeg. Zoo zal men zeggen: (sollâna koesâre) lett. *opdat ik geef*, v. d. *opdat ik geve;* (nânro-mi-kâmma koewêrañg) lett. *stel* of *maak het aldus*, *ik breng*, v. d. *laat mij brengen*, *dat ik brenge*, van (êrañg) *brengen;* (bôlíki kâmma koe-

lappâssañg) *laat mij hem loslaten*, *dat ik hem loslate*, lett. *maak hem aldus*, *ik loslaat*, van 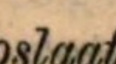 (lappâssañg) *loslaten*, van (lâppassá) *los;* (oêmba kílâmpa) lett. *komaan! wij ga*, v. d. *komaan! dat wij gaan.*

§ 194. Ten derde heeft men zoodanig voorbeeld ook daar te volgen, waar men zich in andere talen van de wenschende wijze of Optativus bedienen zoude. Het *wenschende* wordt slechts uitgedrukt door middel van 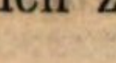 (pôro), 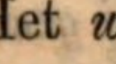 (lâlo), 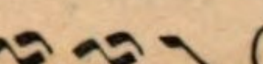 (kâmma-djiyâpa), en dergelijke meer. — (lâlo) beteekent letterlijk *ergens langs* of *voorbijgaan*, v. d. *er doorgaan*, *kunnen*, *mogen*, v. d. (kípamoppôrañg lâ-

lowá) lett. *gij vergeef moog mij*, v. d. *moogt gij mij vergeven.* Wanneer men dit *lâlo* in dezer voege gebruikt, om een *wensch* uit te drukken, laat men dikwijls (pôro) voorafgaan, hetgeen dus welligt een soort van tusschenwerpsel is, gelijk staande met ons *och!*, *och of!*, het Latijnsche *utinam!* enz.; bijv.

(pôro nipasalâmá lâlo-djakí riyâlla taâla) *och! mogt gij maar gezegend worden door den Hoogverheven God!* NB. nipasalâmá, *gezegend worden*, van pasalâmá, *zegenen*, *met zegen doen zijn*, van (ásalâmá) *met zegen zijn*, *zegen genieten*, van (salâmá) *zegen;* (bârañg-kâm-

ma-djiyâpa) beteekent letterlijk: *wat zal er gebeuren? Welligt zal het immers zoo gaan;* v. d. *moge het gebeuren*, *dat* enz.; bijv.

(bârañg-kâmma-djiyâpa kínipasitjîní) lett. *wat zal er gebeuren? Welligt zal het immers zoo gaan*, (dat) *gij bij elkander gebragt wordt*, *elkander ontmoet*, v. d. *moogt gij elkander ontmoeten!* (NB. Nipasitjîní komt van pasitjîní, *elkander doen ontmoeten*, van sitjîní, *elkander zien*, van tjîní, *zien*).

§ 195. Ten vierde bezigt men het werkwoord ook op dezelfde manier, om onze gebiedende wijze te kennen te geven. Men houde alleenlijk op het oog wat ik in § 186 gezegd heb over de manier, waarop een Makassaar zijn bevel of verlangen kenbaar maakt. Hij zal alzoo zeggen: 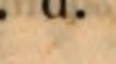 (lâmpako) *ga gij;* 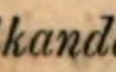 (lampasâko) *ga gij eens;* 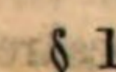 (âlle sâï) *haal het*

eens; (kattîlañgsá) *pluk eens voor mij*, van kâttilí, *afplukken;* (kådómakí) *eet gij* (NB. Gewoonlijk gebezigd, wanneer men iemand uitnoodigt om toch te eten); (sûremá ânoe) *geef mij dit* of *dat;* (toênroeñgmi) *sla hem.*

§ 196. Om een verbod uit te drukken, plaatst men vóór het werkwoord het woordje (têya) *niet willen*, of anders (îyañg), dat overeenkomt met het Mal. جاغن, en dus zooveel beteekent als: *dat het niet gebeure!* bijv. (têyako lâmpa) lett. *wil gij niet heengaan, wacht u wel om heen te gaan, ga gij niet heen;* (iyânna bâloe-baînne ânroñg anânoe) *laat haar geen weduwe worden, de moeder uwer kinderen!* (iyâñgkoe bâssoeñg) *laat mij geen opgezwollen buik krijgen*, ten gevolge van heiligschennis (verg. § 211).

§ 197. Wat eindelijk ten vijfde onze onbepaalde wijze en onze deelwoorden betreft, ook hiervoor heeft de Makassaar, evenmin als onze kinderen, die pas beginnen te spreken, een' bepaalden vorm. Wil men die dus in zijne taal overzetten, zoo bedient men zich slechts van denzelfden vorm des werkwoords, dien men ook in andere gevallen pleegt te bezigen. Zoo kan men bijv. het Makassaarsche (ásâre), al naar het verband, nu eens met ons *geven*, dan eens met ons *gevende* vertalen. Zoo staat het Makassaarsche (nitoênroeñg) nu eens gelijk met het Hollandsche *geslagen worden*, dan eens met het Hollandsche *geslagen wordende*. Zoo kan ook het Makassaarsche (tásoênñgke) niet alleen met *geopend zijn*, maar ook met *geopend zijnde*, en (tálañgêrañg) niet slechts met *hooren*, maar ook met *hoorende* vertolkt worden. Zoo zal men ook bij de overzetting voor (katjinîkañg) in den eenen zin ons: *te zien zijn*, in den anderen ons: *te zien zijnde*, moeten bezigen, enz.

§ 198. Evenmin als de wijzen van voorstelling, onderscheidt men ook, gelijk wij boven gezien hebben, naauwkeurig de verschillende *tijden* van het werkwoord; zoo dat dikwijls hetzelfde voorbeeld, zoowel een' toestand of werkzaamheid, die *thans* nog plaats vindt, als ook die *reeds voorbij* of nog *toekomstig* is, kan aanduiden. Zoo zal het boven aangehaalde voorbeeld 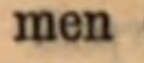 (koesâre) nu eens met *ik geef*, dan eens met *ik gaf*, of *heb* of *had gegeven*, dan eens met *ik zal*, of *zou geven*, of *gegeven hebben* moeten vertaald worden, al naar gelang van het verband, waarin deze uitdrukking voorkomt. Alleenlijk de objective vormen, welke het voorvoegsel *ta* of *ka* vóór zich hebben, doelen, uit kracht hunner be-

teekenis, het eerste altoos op een' *verleden*, het tweede op een' *toekomenden* tijd. Vergel. §§ 177 en 182, N°. 3.

§ 199. Overigens dient men, even als in het Boegineesch, Maleisch en Javaansch, bij het werkwoord nog het een of ander woord te voegen, zoo dikwerf als men duidelijk wil te kennen geven, van welken tijd er sprake is. Hiervoor bezigt men nu eens zoodanige woorden, die een bepaalden tijd aanduiden, als: 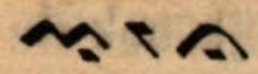 (ânne allôwa) *heden;* 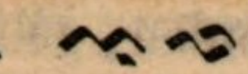 (sibâñgi) *gisteren;* (ámoêko) *morgen*, enz.; dan eens de woordjes (lêbá) voor het verledene, en (la), of 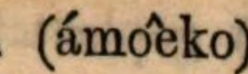 (sâllañg), of ook wel 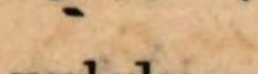 (êró) voor het toekomende.

§ 200. 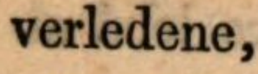 (lêbá) beteekent letterlijk: *afgedaan*, v. d. *verleden, voorbij;* en wordt slechts eenvoudig vóór het met een onafscheidbaar persoonlijk voornaamwoord verbonden werkwoord geplaatst; bijv. (lêbá koesâre) *ik gaf, heb* of *had gegeven*, lett. *afgedaan* of *voorbij is mijn geven;* 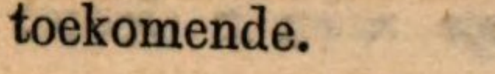 (lêbá kísâre) *wij gaven, hebben* of *hadden gegeven;* 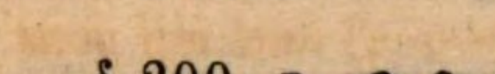 (lêbá noesâre) *gij gaaft, hebt* of *hadt gegeven;* 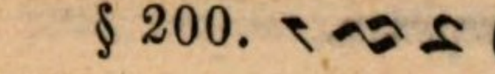 (lêbá kísâre) idem; 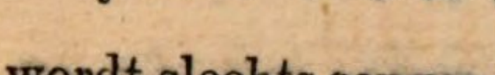 (lêbá nasâre) *hij, zij, het gaf, heeft* of *had gegeven, zij gaven, hebben* of *hadden gegeven;* 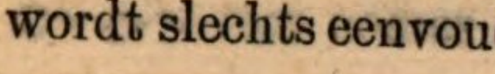 (lêbá koenisâre) *mij werd, is* of *was gegeven;* (lêbá koenipasarêyañg) *ik werd, ben* of *was gegeven;* 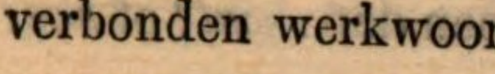 (lêbá koenadjânjdji) *mij beloofde hij, heeft* of *had hij beloofd;* 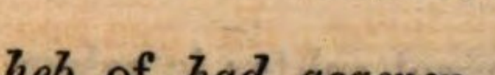 (lêbá kínadjânjdji) *ons beloofde hij, heeft* of *had hij beloofd;* (lêbá noenadjânjdji) of 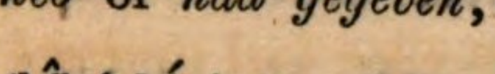 (lêbá kínadjânjdji) *u beloofde hij, heeft* of *had hij beloofd;* 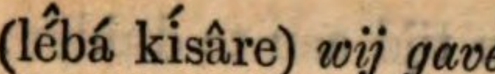 (lêbá nipasarêyañgá) *ik werd, ben* of *was gegeven;* 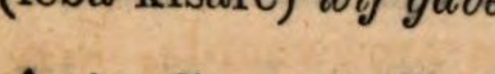 (lêbá nisarêyañgá) *werd, is* of *was aan mij gegeven.*

§ 201. Dikwijls ook hecht men het persoonlijk voornaamwoord achter aan dit 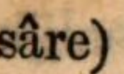 (lêbá), en bedient zich dan natuurlijk van de § 190 opgegeven vormen, te weten: van 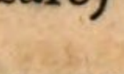 (á), 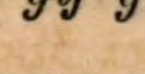 (kí) of (kañg), (ko) of (kí), en 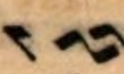 (a) of (i); bijv. (lêbáká ásâre) *ik gaf, heb* of *had gegeven;* 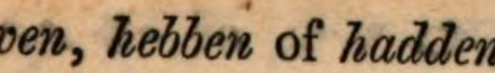 (lêbákí) of (lêbákañg ásâre) *wij gaven, hebben* of *hadden gegeven;* 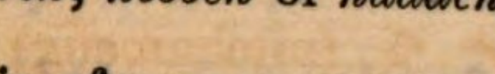 (lêbáko) of (lêbákí) 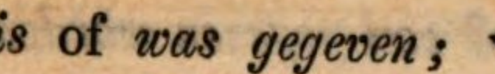 (ásâre) *gij gaaft, hebt* of *hadt gegeven;* 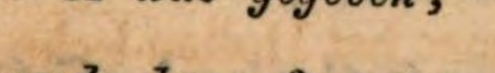 (lêbáki ásâre) *hij, zij* of *het gaf, heeft* of *had gegeven, zij gaven, hebben* of *hadden*

gegeven; 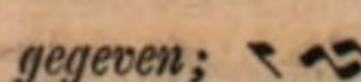 (lêbáká nisâre) *mij werd, is* of *was gegeven;* 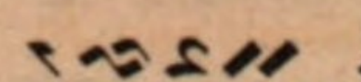 (lêbáká nipasarêyañg) *ik werd, ben* of *was gegeven;* (lêbáká nadjânjdji) *mij beloofde hij, heeft* of *had hij beloofd;* 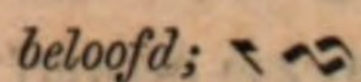 (lêbákí) of (lêbákañg nadjânjdji) *ons beloofde hij, heeft* of *had hij beloofd;* 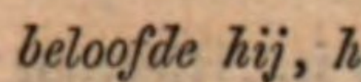 (lêbáko) of 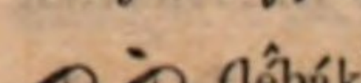 (lêbákí nadjânjdji) *u beloofde hij, heeft* of *had hij beloofd.*

§ 202. De op zich zelf staande persoonlijke voornaamwoorden, gelijk ook de naamwoorden, worden doorgaans nog vóór 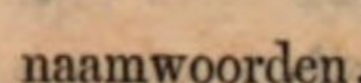 (lêbá) geplaatst in dezer voege: 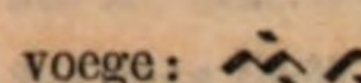 of 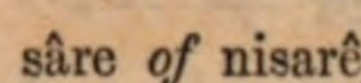 (inâkke lêbá nisâre *of* nisarêyañg) *mij werd, is* of *was gegeven;* (inâkke lêbá nipasarêyañg) *ik werd, ben* of *was gegeven.*

§ 203. Het onafscheidbaar woordje 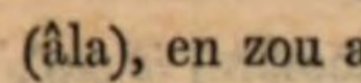 (la) hangt welligt zamen met 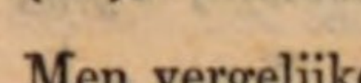 (âla), en zou alsdan oorspronkelijk niets anders beteekend hebben dan: *wat!* of *hoe!* Men vergelijke beneden (§ 214 einde) over (âla). Zooveel echter is zeker, dat het thans algemeen gebezigd wordt, om den toekomstigen tijd aan te duiden. Het wordt van voren aan het werkwoord met zijn onafscheidbaar persoonlijk voornaamwoord gehecht; bijv. 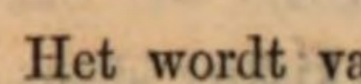 (lakoesâre) *ik zal* of *zou geven* of *gegeven hebben;* 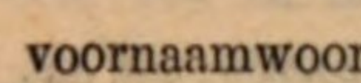 (lasâreyá) idem; 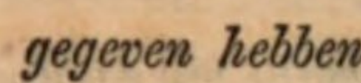 of (lakoenisâre *of* lakoenisarêyañg) *mij zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* 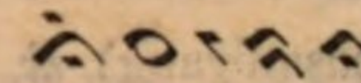 of (lanisâreyá *of* lanisarêyañgá) idem; 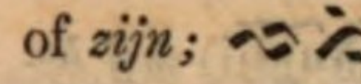 (lakoenipasarêyañg) *ik zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* 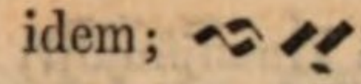 (lanipasarêyañgá) idem; 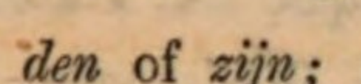 (lanoesâre) *gij zult* of *zoudt geven* of *gegeven hebben;* 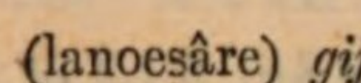 (lasâreko) idem; 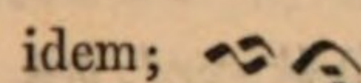 (lanoenisâre) of (lanoenisarêyañg) *u zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* 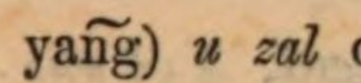 (lanisâreko) of (lanisarêyañgko) idem; (lanoenipasarêyañg) *gij zult* of *zoudt gegeven worden* of *zijn;* 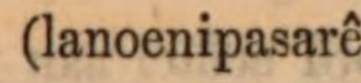 (lanipasarêyañgko) idem, enz.

§ 204. Wanneer men zich van de op zich zelf staande voornaamwoorden, of ook van naamwoorden, wenscht te bedienen, zoo worden deze insgelijks, even als bij 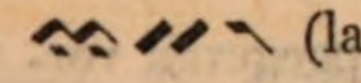 (lêbá) (§ 202), geheel vooraan geplaatst; bijv. 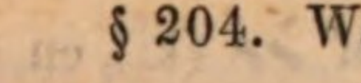 (inâkke lanisâre) of (lanisarêyañg) m ij *zal* of *zou gegeven worden;* 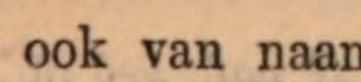 (inâkke lanipasarêyañg) i k *zal* of *zou gegeven worden.*

§ 205. Behalve ᨕᨗ (la), wordt insgelijks ᨕᨗᨊᨚᨀ (sâllañg) dikwijls gebezigd om den toekomenden tijd aan te duiden. Wat de lettterlijke beteekenis van dit woordje is, durf ik evenmin met zekerheid bepalen. Welligt is het een verlengde vorm van ᨕᨗ (la). ᨊᨚᨀᨕᨗ (sâllang) komt meestal achter aan, terwijl het werkwoord op bovengemelde wijze met de persoonlijke voornaamwoorden verbonden wordt; bijv. ᨆᨙᨈᨗᨑᨗ ᨆᨚᨑᨗᨉ ᨚᨕᨗ (inâkke ásâre sâllañg) *ik zal* of *zou geven* of *gegeven hebben;* ᨑᨗᨚᨑᨗᨉ ᨚᨕᨗ (koesâre sâllañg) idem; ᨆᨙᨚ ᨑᨗᨉᨆᨗ ᨚᨕᨗ (ásâreyá sâllañg) idem; ᨆᨙᨈᨗᨑᨗ ᨈᨚᨑᨗᨉ of ᨈᨚ ᨑᨗᨉᨆᨗ ᨚᨕᨗ (inâkke nisâre *of* nisarêyañg sâllañg) *mij zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* ᨑᨗᨈᨚᨑᨗᨉ of ᨈᨚᨑᨗᨉᨆᨗ ᨚᨕᨗ (koenisâre *of* nisarêyañg sâllañg) idem; ᨈᨚᨑᨗᨉᨆᨗ of ᨈᨚᨑᨗᨉᨆᨗᨊ ᨚᨕᨗ (nisâreyá *of* nisarêyañgá sâllañg) idem; ᨆᨙᨈᨗᨑᨗ ᨈᨅᨚᨑᨗᨉᨆᨗ ᨚᨕᨗ (inâkke nipasarêyañg sâllañg) *ik zal* of *zou gegeven worden* of *zijn;* ᨑᨗᨈᨅᨚᨑᨗᨉᨆᨗ ᨚᨕᨗ (koenipasarêyañg sâllañg) idem; ᨈᨅᨚᨑᨗᨉᨆᨗᨊ ᨚᨕᨗ (nipasarêyañgá sâllañg) idem; ᨆᨙᨑᨑᨆᨙ ᨆᨚᨑᨗᨉ ᨚᨕᨗ (ikâoe ásâre sâllañg) *gij zult* of *zoudt geven* of *gegeven hebben;* ᨅᨚᨑᨗᨉ ᨚᨕᨗ (noesâre sâllañg) idem; ᨆᨚᨑᨗᨉᨑᨗᨀ ᨚᨕᨗ (ásâreko sâllañg) idem; enz.

§ 206. Soms wordt het onafscheidbaar persoonlijk voornaamwoord niet aan het werkwoord, maar van voren aan dit ᨚᨕᨗ (sâllañg) gehecht; bijv. ᨆᨙᨚ ᨑᨗᨉ ᨑᨗᨚᨕᨗ (ásâre koesâllañg) *ik zal* of *zou geven* of *gegeven hebben;* ᨆᨙᨚ ᨑᨗᨉ ᨅᨚᨕᨗ (ásâre noesâllañg) of ᨆᨙᨚᨑᨗᨉ ᨑᨚᨕᨗ (ásâre kísâllañg) *gij zult* of *zoudt geven* of *gegeven hebben;* ᨆᨙᨚᨑᨗᨉ ᨈᨚᨕᨗ (ásâre nasâllañg) *hij zal* of *zou geven* of *gegeven hebben;* ᨆᨙᨚᨑᨗᨉ ᨑᨚᨕᨗ (ásâre kísâllañg) *wij zullen* of *zouden geven* of *gegeven hebben.*

§ 207. Soms bedient men zich ook van het werkwoord ᨑᨆᨙᨉᨑ (êró) *willen*, om den toekomenden tijd aan te duiden, even als de Boeginees zijn ᨕᨑᨆᨙᨊᨑ (máêlo), de Maleijer zijn ماو (mâoe), de Javaan zijn ꦮꦫꦥ꧀ (arĕp) Ng. of ꦲꦢ꧀ꦗꦺꦁ (adjĕñg) Kr., en de Engelschman zijn *will*, tot datzelfde doel bezigt; bijv. ᨑᨆᨙᨉᨑᨗᨈ ᨆᨚᨑᨗᨉ (êróká ásâre) lett. *ik wil* of *wilde*, *heb* of *had willen geven*, v. d. *ik zal* of *zoude geven* of *gegeven hebben.*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

OVER DE BIJWOORDEN.

§ 208. De bijwoorden zijn of oorspronkelijke, of afgeleide. Omtrent de laatste soort valt het volgende op te merken:

1°. Vele andere rededeelen, en zelfs geheele zinnen worden dikwijls als bijwoorden gebezigd; bijv. het bijvoegelijk naamwoord 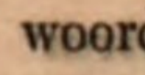 (bâd̃jí) *goed*, of (kôdi) *slecht*, in elk van de drie trappen van vergelijking; het werkwoord 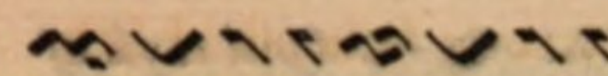 (ámôlemôle) *gedurig wederkeeren, zich herhalen*, v. d. *dikwijls;* de phrase 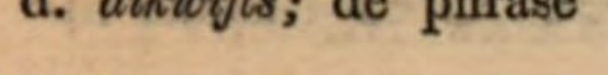 (ânne allôwa) *dezen dag*, v. d. *heden;* enz.

2°. Verscheidene bijwoorden worden gevormd door verdubbeling van het geheele woord of een gedeelte, waardoor een *herhaling*, *voortduring*, of *onbepaaldheid* wordt te kennen gegeven; bijv. van 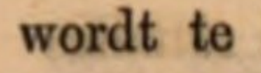 (âllo) *dag*, komt 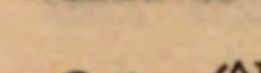 (âllo-âllo) *dag aan dag, dagelijks;* van 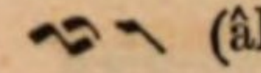 (bari̇̂basá) *morgen*, komt 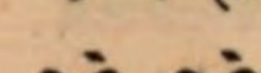 (bâri-bari̇̂basá) *des morgens, onbepaald hoe laat op den morgen.*

3°. Andere bijwoorden worden gevormd door voorvoeging van (si) en achtervoeging van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon (na). Dit *si* beteekent letterlijk *één* (zie boven over de telwoorden), v. d. *naauw verbonden met, overeenkomende met, overeenkomstig.* Zoo beteekent bijv. 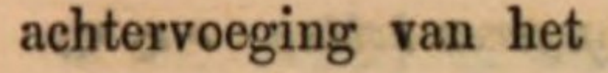 (sitôd̃jeñg-tod̃jênna) lett. *overeenkomstig het ware er van*, te weten: van de zaak, waarover gehandeld wordt, v. d. *waarlijk, indedaad*, van 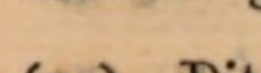 (tôd̃jeñg) *waar, regt.*

4°. Men vindt ook enkele bijwoorden met het voorvoegsel (sa) en het voornaamwoord (na) van achteren. In zulke voorbeelen schijnt (sa) eene verkorting van 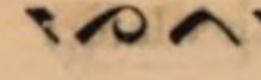 (sâma) te zijn, en letterlijk te beteekenen: *gelijk*, v. d. *te gelijker tijd.* Zoo komt van 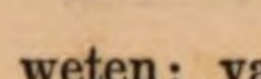 (to͡eñggoe) *voortduren:* 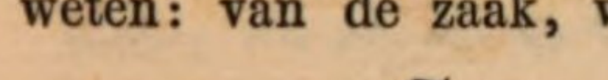 (sato͡eñggoe-toeñggo͡ena) lett. *te gelijker tijd met het voortduren er van*, te weten: *van den toestand*, of *de werkzaamheid*, waarover gesproken wordt, v. d. *altoos.*

Dat (sa) werkelijk aldus kan uitgelegd worden, blijkt hieruit, dat men onder anderen zoowel 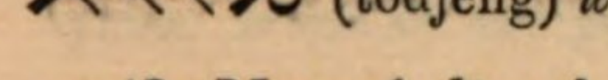 (álâmpa-mi sakâmpalampâna) zegt, als 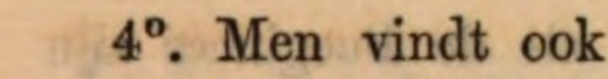 (álâmpa-mi sâma

lâmpa-lampâna) lett. *zij gingen, te gelijker tijd hun gedurig gaan*, d. i. *zij gingen al gedurig voort.*

5°. Van de voornaamwoorden (âñjdjo) en (ântoe) *die, dat,* leidt men, door achtervoeging van (reñg), de bijwoorden af: (añjdjôreñg) en (antoêreñg) *daar;* waarvan het eerste, even als het grondwoord, op een verder verwijderde plaats doelt.

Tot opheldering van deze punten diene een opgave van de voornaamste bijwoorden, die ik slechts eenvoudig onder de algemeene benamingen van *bijwoorden van tijd*, *van plaats*, en *van verschillenden aard*, zal rangschikken. Ik voeg alleen bij sommige een enkel woord tot verklaring, en verwijs overigens naar mijn Woordenboek, waarin ik verreweg de meesten tamelijk uitvoerig behandeld heb.

1°. *Bijwoorden van tijd.*

§ 209. (kâmma-kâmma-ânne) of (ânne-ri-kâmma-kammâya) of (ânne-kâmma) *thans, tegenwoordig;* welligt lett. *in de tegenwoordige wijze van bestaan*, en v. d. *op den tegenwoordigen tijd*, van (kâmma) *wijze.* — (sakâmma-kammâna) lett. *terwijl het te gelijker tijd voortdurend zoo was*, v. d. eenvoudig. *voortdurend, altoos*, insgelijks van (kâmma) *wijze*, dat dikwijls met de daarvan afgeleide beteekenis van *aldus* voorkomt. — Van (karoewêñg) *namiddag*, komt (ri-karoewêñga) *den vorigen, den afgeloopen namiddag.* — (ânne karoewêñga) *heden namiddag.* — (karoewêñg-karoewêñg) *alle namiddagen.* — (kâroe-karoewêñg) *'s namiddags, onbepaald hoe laat.* — (poelâna) *gedurig, bij herhaling.* Men vergel. het Mal. فول en فولغ. — Van (baríbasá) *morgen*, komt (ri-baríbasaka) *den vorigen, den laatst verloopen morgen.* — (ânne baríbasaka) *heden morgen.* — (baríbasá-baríbasá) *alle morgens.* — (bâri-baríbasá) *'s morgens, onbepaald hoe laat.* — Van (bâñgi) *nacht*, komt (ri-bañgîya) *in den afgeloopen nacht.* — (bâñgi-bâñgi) *alle nachten*, enz. — (moêko), of met de zachte aanblazing van voren (vergel. § 99): (ámoêko) *morgen.* — (mêmbará) *overmorgen.* — (mêmañg) *vroeger*, v. d. *a) te voren, vooruit, reeds; b) van vroeger tot nu toe, al lang, altoos*, en met de ontkenning er bij: *nooit, volstrekt* of *stellig niet; c) vroeger*, dan iets anders, wat het ook zij, zal gebeuren, d. i. *dade-*

lijk, *terstond*, en met de ontkenning er bij: *nimmer*, *volstrekt* of *stellig niet*. — (ámôle-môle). Zie boven § 208, N°. 1. — (nâmpa) *pas*, *zoo even*. — (ri-bokowânna) *daarna*. NB. Zoowel bijwoord van *plaats*, als van *tijd*, zamengesteld uit: (bokô wañg) (van (bôko) *achterdeel*, *hetgeen achter*, *later is*) + het voorzetsel (ri) (waarover in het volgende Hoofdstuk § 212) + het voornaamwoord van den derden persoon (na). — (riyôlo). NB. insgelijks niet enkel *bijwoord van tijd*, maar ook van *plaats*, beteekenende: *a*) *van voren; b*) *te voren*, v. d. *vroeger*, *eerder;* af te leiden van (ôlo) *van voren* of *te voren zijn*, door voorplaatsing van het voorzetsel (ri). Van dit (riyôlo) leidt men wederom af (rîyo-riyôlo) *eertijds* (vergel. § 208, N°. 2); gelijk ook, dewijl riyôlo tevens als bijvoegelijk naamwoord voorkomt, met den vergrootenden trap: (riyolôwañg). — (lâmpa) *gaan*, soms gebezigd om ons *gedurig* uit te drukken, bijv. (ni-pépé-lâmpaï), lett. *hij gaat maar voort*, *met geslagen te worden*, *wordt gedurig geslagen*. — (sibâñgi) lett. *één nacht*, te weten: *verloopen zijnde*, v. d. *gisteren;* hiervan wederom afgeleid: (sibañgiyâñgañg) *eergisteren*. — (satôeñggoe-toeñggôena). Vergel. § 208, N°. 4. — (sinâmpe) of (sinampêre) *eventjes*, *voor een oogenblik*. — (siyapâya) *wanneer?* N.B. Gebezigd wanneer er van den toekomenden tijd sprake is, van (siyâpa) *hoeveel?* — (silalônna) lett. *een voorbijgaan*, *een ommezientje*, *een oogenblikje er van*, te weten: *den duur van zekeren toestand* of *werkzaamheid;* v. d. wanneer het op een verleden tijd doelt: *zoo even*, en als men een' toekomenden tijd op het oog heeft: *zoo aanstonds*, *terstond*, *oogenblikkelijk;* af te leiden van (lâlo) *voorbij gaan;* (ñgapânna) *wanneer?* NB. Alleen gebezigd, als er van een verleden tijd sprake is, zooveel als: *wat er van? welk gedeelte van den verloopen tijd?* zamengesteld uit ñgâpa? *wat doen? wat hebben?* van (âpa) *wat?* — Van (âllo) *dag*, komt (ânne allôwa) *dezen dag*, *heden*, en ook (âllo-âllo) *dagelijks*. Vergel. § 208, N°. 1 en 2.

2°. *Bijwoorden van plaats.*

§ 210. (kêre) of (kêremâë) *waar?* — (mâë) *her-* of *derwaarts*, zamengetrokken uit (mâñge) *gaan;* met

voorvoeging van 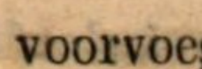 (ânne) (vergel. § 131), dus (ânne mâë) uitsluitend: *herwaarts;* met voorvoeging van (ânjdjo) (§ 133), dus (ânjdjo mâë) uitsluitend: *derwaarts.* — (anjdjôreng) en (antoêreng) *daar* (vergel. § 208, N°. 5). — (anrînni) *hier*, van (ânne) *deze, dit.* — (irâwa), *beneden.* (NB. In dit en de volgende voorbeelden staat (i) gelijk met het voorzetsel (ri), zoo als ook de Boeginees zich hiervan voortdurend bedient. Men vergelijke slechts het Boegineesche (riyâwa) en dergelijke meer.) — (irâte) *boven.* — (ilâlang) *binnen.* — (ipântará) *buiten.*

3°. *Bijwoorden van verschillenden aard.*

§ 211. Van (kâmma) *wijze*, dat ook, zonder bijvoeging van eenig ander woord, in de beteekenis van *zoo*, *aldus*, en dergelijke gebezigd wordt, krijgt men met behulp van de aanwijzende voornaamwoorden: (kâmma ânne) *op deze wijze*, v. d. *alzoo;* (kâmma ântoe) en (kâmma ânjdjo) *op die wijze*, v. d. *dus, aldus;* door achtervoeging van *a* (vergel. § 60 en 128): (kammâya), zooveel als: *op de volgende wijze*, v. d. *als:, te weten:, namelijk:, dat is:;* door voorvoeging van (ânte): (ântekâmma) *op welke wijze?* v. d. *hoedanig*, en v. d. met (âre) (waarover later): (ânte-âre-kâmma) *ik weet niet, op welke wijze; op welke wijze* of *hoe dan ook; de Hemel weet, hoe?* — (kammâna) = (kâmma), v. d. (kammâna ânjdjo) *aldus*, en v. d. (lânri kammâna mînjdjo) *deswegens.* — (kamînang) *zeer, bijzonder*, gebezigd om den overtreffenden trap aan te duiden (§ 84). — (koetâëng) of (koetâdeng) *welligt.* — (kôdi) (Vergel. § 208 N°. 1). — (ga), of (galê), of (galêndong) door meerderen tot minderen, bij voorbeeld tot bedienden of kinderen gebezigd, wanneer zij dezen vriendelijk willen toespreken, te vergelijken met (bîsang), of (bîsadêng), en welligt best met *vriendje* of dergelijke woorden in het Hollandsch over te brengen; bijv. (erângang-sâga ri-Djoempândang) *breng mij* (dat) *eens naar Makassar, vriendje!* of (âlle mâë galê, *of* galêndong) *breng dat eens hier, vriendje!* NB. Galêndong alleen door vrouwen gebezigd. — (ngâpa), of (ángâpa), of

(máñgâpa) lett. *wat doen? wat hebben? wat ondervinden?* v. d. *hoe zich bevinden? hoe zijn? hoe? waarom?* — (pinroêwañg), (pintâlloe) en de overige telwoorden tot uitdrukking van ons *maal*, gebezigd als bijwoorden (Vergel. § 208, N°. 1). — (pîla) of (pêla) *hoe langer hoe meer;* bijv. (pîla lômpowi) *hij wordt hoe langer hoe grooter.* — (pâleñg) *dan*, gebezigd bij het maken eener gevolgtrekking; bijv. (âpa pâleñg) *wat dan?* — (pôle) letterlijk: *terugkeeren*, v. d. *wederom, nog, nogmaals, her-, terug-*, soms insgelijks ons: *ook.* — (ba) geeft een sterke toestemming te kennen, zooveel als: *wel stellig.* — (bēñg) of (bêdeñg) wordt gebezigd bij het doen van mededeelingen, voor wier waarheid men niet instaat, die men maar van *hooren zeggen* weet; v. d. bij het aanhalen van iemands woorden, v. d. bij het verhalen van een sprookje of fabel en dergelijke meer. — (bârañg) *welligt.* — (bârañgkâna) geeft te kennen, dat er het een of ander volgt, tot opheldering en verklaring van het voorafgaande, te vertalen met: *bij voorbeeld, te weten, namelijk, dat is, met andere woorden;* letterlijk: *welligt aldus te zeggen*, zamengesteld uit bârañg en kâna, *woord, spreken.* — (bîsañg), (bisadêñg), of (de) geeft te kennen, dat er op gemeenzamen, ja zelfs schertsenden toon gesproken wordt, te vertalen met *eilieve, wel! kom! toch?* en dergelijke meer. — (ma) schijnt te kennen te geven, dat er op *stelligen*, op *zekeren* toon gesproken wordt; van daar dikwijls gebezigd, waar wij ons van den verleden tijd zouden bedienen (Vergel. § 190); van daar ook voorkomende in den tegenwoordigen tijd, en dikwijls met behulp van *reeds, al* en dergelijke woordjes te vertalen; van daar ook soms in de gebiedende wijze te gebruiken; van daar insgelijks in den toekomenden tijd aangewend, wanneer men stellig overtuigd is, dat iets zijn of gebeuren zal. Bij vragen gebezigd, zou het kunnen aanduiden, dat men een stellig antwoord verlangt, of ook dat men aanneemt, dat het een of ander stellig *zóó* is. Nu en dan schijnt men zich ook hoofdzakelijk van dit woordje te bedienen, ten einde den volzin een weinig langer, ik zou haast zeggen, een weinig ronder te maken, dewijl die anders als 't ware eenigzins kortaf, en alzoo wat stug en gebiedend zou klinken (Vergel. § 186 en 195). Dit *ma* verbonden met het voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoudig (á) wordt: (má) (§ 190 en 148); met het voornaamwoord van den eersten persoon meervoud (kí *en* kañg): (makî) (§ 190 en 151) en (makâñg) (§ 190 en 152); met het voornaamwoord van den tweeden persoon, en-

kel- en meervoud e ı k ḯ), wordt: ◡ 〃 ◝ (makô) (§ 190 en 142), en ◡ ◝〃 (makḯ) (§ 190 en 145); met het voornaamwoord van den derden persoon (a *en* i) wordt: ◡ ◝ (mo) en ◡̀ (mi) (§ 190, 135 en 136). Vóór dit *ma* vindt men ook van tijd tot tijd nog eens *ma* ingelascht, en krijgt alzoo ◡ ◡ (mâmá); ◡ ◡ ◝〃 (mâmakḯ) of ◡ ◡ 〃 (mâmakañg); ◡ ◡ 〃 ◝ (mâmakô), of ◡ ◡ ◝〃 (mâmakḯ), en ◡ ◡ ◝ (mâmo) of ◡ ◡̀ (mâmi). Dit ◡ ◡ (mâma) wordt gebezigd in de beteekenis van *slechts*, *maar;* bijv. ◠ ◠ ◠ ◡ ◡ (lalâmpa-mâmá) *ik zal maar gaan.* — ◡ 〃 (mâñgka) wordt nu eens als bijwoord, dan eens als voegwoord gebezigd; in het laatste geval komt het vóóraan in den volzin; in het eerste meer in het midden. De letterlijke beteekenis echter schijnt voor beide slechts die van *maar* te zijn, en van daar, wanneer men het als bijwoord bezigt, in de beduidenis van *werkelijk*, *indedaad*, *bijzonder*, en dergelijke overgegaan te zijn; bijv. ◠ 〃 ◝ ◠ 〃 ◝ ◠ ◡ 〃 ◡ (ákôelle-kôelle-mañgkamá) lett. *ik ben maar beter*, v. d. *ik ben indedaad beter.* — ◡ ◝〃 (mâñgkiñg) *slechts, niet anders dan, uitsluitend;* bijv. ◡ ◝〃 ◟ ◠ ◝ ◠ ◠ ◠ ◟ ◠ ◠ ◝ (mâñgkiñg boelâëñg-pi ni-paballîyañgi) *niet anders dan voor goud is het te koop.* — ◠ (ta) *niet*, staat nooit op zich zelf, maar wordt altoos met het volgende woord verbonden. Tevens is hierbij op te merken, dat het werkwoord, vóór hetwelk dit ◠ (ta) geplaatst wordt, dikwijls de *a* achter zich krijgt, waarover § 136, Lett. *d.* en § 142 gesproken is; bijv. ◠ ◡ 〃 ◝ ◠ ◠ ◠ (tamakoellêyaï) *het kan niet*, ◠ 〃 ◠ ◝ ◠ ◠ 〃 ◝ (takoewassêñgako) *ik ken u niet.* Van dit ◠ (ta) wordt, door achtervoeging van ◠ ◠ (îya) (§ 130 en 138), afgeleid: ◠ ◠ ◠ (taîya) lett. *niet hij*, *zij* of *het;* en wanneer men hier weder ◠ (i) (§ 129 en 136) bijvoegt, krijgt men: ◠ ◠ ◠ ◠ (taïyâï). Deze beide vormen nu, worden wederom verzacht tot ◝ ◠ ◠ (têya) en ◝ ◠ ◠ ◠ (teyâï), op dezelfde wijze als de Hebreër voor דַי (dai) in statu constructo zijn דֵי (de) gebruikt (Verg. Taco Roorda, Grammat. Hebr. Vol. I § 296). Men denke hierbij ook aan de verzachte uitspraak van het harde *ai* in de Fransche taal. Van dit ◠ (ta) is insgelijks af te leiden de verlengde en geheel op zich zelf staande vorm ◠ ◝ ◠ ◠ (taëna) *niet.* — ◠ ◝ (tōñg), en van daar met verlenging van den vorm ◠ ◝ ◡̀ ◝ (tôdoñg), en ◠ ◝ ◢ (tôñgañg). De beteekenis van alle drie de vormen is dezelfde. Zij geven te kennen, dat er ergens nog iets bijkomt: *meer*, *nog*, *daarbij*, *bovendien*, *ook*, *insgelijks.* Wat echter het gebruikt betreft, hierin is verschil. ◠ ◝ ◡̀ ◝ (tôdoñg) staat altoos op zich zelf; de twee ande-

ren worden, het eerste (tōñg) *meestal*, en het andere (tôñgañg) *uitsluitend* gebezigd in verbinding met andere woorden. Zeer dikwijls vindt men alzoo achter tōñg en tôñgañg de in § 190 besproken persoonlijke voornaamwoorden, hetzij alleen, hetzij met tusschenvoeging van ma of d̃ja, aangehecht; bijv. ᨀᨗᨚ (tôñgá), ᨀᨗᨛ (tômmá), ᨀᨗᨚᨊ (tôñjd̃já) enz., zoo ook ᨀᨗᨚᨚ (tôñgañgá), ᨀᨗᨚᨚᨛ (tōñgâñgamá) enz. Voorts treft men ook, met achtervoeging van ᨊ (pa) (waarover in het hoofdstuk over de voegwoorden zal gehandeld worden): ᨀᨗᨊ (tômpa), en met achtervoeging van ᨗᨚ (señg) (waarover beneden in deze §): ᨀᨗᨗᨚ (tôsseñg); ᨀᨘᨘᨗ (tálâlo) *zeer, buitengemeen;* welligt letterlijk zooveel als: *de gewone maat overschreden zijnde*, van ᨘᨘᨗ (lâlo) *overschrijden.* Vergel. het Mal. ترلال. — ᨌ (di). Dit woordje wordt soms achter aangehecht bij een vraag, waarop men stellig een toestemmend antwoord verwacht, ons: *immers;* bijv. ᨘᨊᨗᨍᨗᨌ (âñggoró-di) *wijn, immers?* Soms wordt achter dit ᨌ (di) ook nog weder ᨊ (ga) (vergel. boven) gevoegd; bijv. ᨘᨊᨗᨍᨗ ᨌᨊ (âñggoró d̃iga?) *immers wijn, vriendje?* — ᨌᨌ (do̲edoe) *zeer*, gebezigd om den overtreffenden trap te kennen te geven, wordt echter altoos achter het bijvoegelijk naamwoord of werkwoord geplaatst (§ 84). — ᨍ (d̃ja) *slechts, maar, immers.* Dit d̃ja, verbonden met het voornaamwoord van den eersten persoon enkelv. (á), wordt ᨍ (d̃já) (§ 190 en 148); met het voornaamwoord van den eersten persoon meervoud (kí en kañg): ᨍ᨞ (d̃jaki) (§ 190 en 151) en ᨍ᨟ (d̃jakâñg) (§ 190 en 152); met het voornaamwoord van den tweeden persoon enkel- en meervoud (ko en kí): ᨍ᨟ᨗ (d̃jakô) (§ 190 en 142) en ᨍ᨞ (d̃jaki) (§ 190 en 145); met het voornaamwoord van den derden persoon enkel- en meerv. (a en i): ᨍ (d̃ja) en ᨎ (d̃ji) (§ 190, 135 en 136). Vóór dit ᨍ (d̃ja) vindt men soms een *i* geplaatst, alzoo ᨀ᨞ᨍ (îd̃ja); van dit ᨀ᨞ᨍ (îd̃ja), dat de beteekenis van *nog* heeft, in den zin van *nog overig zijn*, krijgt men, door aanhechting van dezelfde persoonlijke voornaamwoorden: ᨀ᨞ᨍ (îd̃já); ᨀ᨞ᨍ᨞ of ᨀ᨞ᨍ᨟ (îd̃jaki *of* îd̃jakañg); ᨀ᨞ᨍ᨟ᨗ of ᨀ᨞ᨍ᨞ (îd̃jako *of* îd̃jakí); en ᨀ᨞ᨍ of ᨀ᨞ᨎ (îd̃ja *of* îd̃ji). — ᨚ (sa) *eens.* Dit *sa* verbonden met het voornaamwoord van den eersten persoon enkelv. (á) wordt: ᨚ (sá) (§ 190 en 148); met het voornaamwoord van den eersten persoon meervoud (kí en kañg): ᨚ᨞ (sâkí) (§ 190 en 151) en ᨚ᨟ (sâkañg) (§ 190 en 152); met het voornaamwoord van den tweeden persoon enkel- en meervoud (ko en kí): ᨚ᨟ᨗ (sâko) (§ 190 en

142) en (sâkí) (§ 190 en 145); met het voornaamwoord van den derden persoon enkel- en meervoud (a *of* i): (sâï) (§ 190 en 136). In stede van (sá) vindt men ook: (sâdá) *ik eens*, van (sâda), dat overigens met geen van de zoo even vermelde persoonlijke voornaamwoorden verbonden wordt, en hierin hoofdzakelijk van (sa) verschilt, dat het gewoonlijk geheel op zich zelf staat. Gelijk wij reeds boven gezien hebben, komt (sa) ook soms in beteekenis overeen met (sâma) (vergel. § 208, N°. 4). Dit (sâma) wordt alleen in zamengestelde woorden aangetroffen, en heeft alsdan de beduidenis van *gelijk*, van daar: *a*) *gelijkelijk*, *overal; b*) *te gelijk*, bijv. met andere menschen of zaken, dus *gezamenlijk;* of *te gelijk*, bijv. met een' anderen toestand of eene andere werkzaamheid, dus *te gelijker tijd*. Men wachte zich echter, om met dit *sâma* te verwarren een ander *sâma*, dat insgelijks dikwijls voorkomt, en slechts een zamenstelling is van s a, *eens*, en het boven besproken m a; zoodat het ook, op gelijke wijze als m a, met het persoonlijk voornaamwoord verbonden wordt: sâmá; sâmakí of sâmakañg; sâmako of sâmakí; en sâmo of sâmi. — 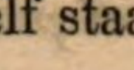 (señg) of, met verlenging van den vorm, 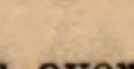 (sêdeñg) *wederom*. — 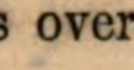 (sikâli) lett. *één keer*, v. d. *a*) *eenmaal; b*) *in één keer, te gelijk, te zamen; c*) *ten eene male, bijzonder, buitengemeen*. — (sikâli-kalînna) *op eens* (onverwachts). — 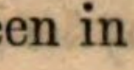 (tásikâli-kâli) lett. *telkens een keer, keer voor keer*, v. d. *voetje voor voetje, langzaam, zeldzaam*. — 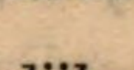 (sitôdjeñg-todjênna) *waarlijk, in de daad*. Vergel. boven § 208, N°. 3. — 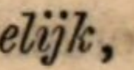 (soebagâna) of 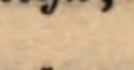 (sollâna) *slechts, maar*, om te kennen te geven, dat het *genoeg* is, dat het er *maar bij blijven* moet; bijv. 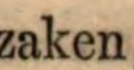 of 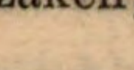 (soebagâna *of* sollâna-mo sitâoe álâmpa) *één man slechts zij gegaan*, d. i. *het is genoeg, dat er één man gegaan is, laat er nu geen meer gaan*. NB. Dit s o l l â n a worde niet verward met s o l l â n a, *opdat* (§ 214). — 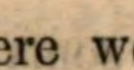 (siyagâäñg) of zamengetrokken: 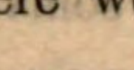 (siyagâñg) lett. *zamen gaande*, v. d. *te zamen*, en v. d. ook als voorzetsel: *te zamen met, met*. — 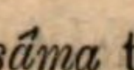 (oembârañg) beteekent, naar het mij voorkomt, oorspronkelijk, even als 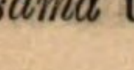 (bârañg), niet anders dan: *welligt*, en is van daar, al naar het verband, met *gesteld eens, zoo*, en meer andere dergelijke woordjes in het Hollandsch te vertalen. — 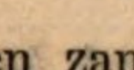 (îyañg) = het Mal. جاغن (djâñgan) (vergel. § 196). Waarschijnlijk is dit î y a ñg zamengesteld uit 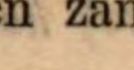 (i), als woordje gebezigd om de aandacht op het een of ander te vestigen

(§ 129), en uit (aⁿg), dat nog heden tot dusdanig doel gebezigd wordt. Men vergelijke bij voorbeeld, hetgeen ik § 131 over dit aⁿg heb aangeteekend. Het boven (§ 196) aangehaalde voorbeeld 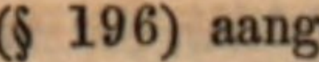 (iyânna bâloe) zou alzoo letterlijk in dezer voege te vertolken zijn: *zie! wat! zij weduwe worden!* en wanneer dit op een toon van bezorgdheid en ontsteltenis wordt uitgesproken, staat het gelijk met onze phrase: *laat haar geen weduwe worden!* of *pas toch op, dat zij geen weduwe worde!* — 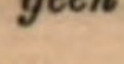 (îyo) *ja, jawel.* — 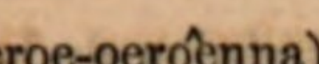 (oêroe-oeroênna) *ten eerste,* 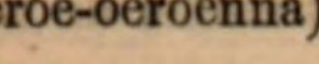 (mákaroewânna) *ten tweede,* en de overige rangschikkende telwoorden kunnen insgelijks als bijwoorden gebezigd worden. — 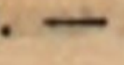 (âre) geeft eene onzekerheid te kennen; soms in het Hollandsch te vertalen met *welligt, misschien,* of dergelijke woordjes; soms ook door omschrijving over te brengen; bijv. 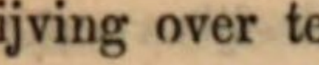 (ânte-âre-kâmma) (vergel. boven op kâmma); 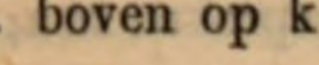 (pisiyâpa-âre) *hoeveel keeren ook, onbepaald hoeveel keeren,* v. d. *enkele keeren,* of ook *dikwerf.*

ACHTSTE HOOFDSTUK.

OVER DE VOORZETSELS.

§ 212. Het meest gebruikelijk voorzetsel is het woordje (ri). Het geeft slechts een verband of betrekking te kennen, zooveel als: *wat betreft, ten opzigte van,* of iets dergelijks, en is, al naar gelang van den zamenhang, te vertalen met ons: *in, bij, op, te, van, uit, naar, aan, met, wegens,* enz.; bijv. 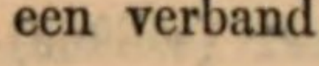 (ámântaⁿgi ri-D̃joempândaⁿg) *hij woont te Makassar,* met andere woorden: *zijn wonen heeft betrekking op, betreft Makassar;* (bâttoewi ri-D̃joempândaⁿg) *hij komt van Makassar,* met andere woorden: *zijn van daan komen heeft betrekking op, betreft Makassar;* (mâⁿge ri-D̃joempândaⁿg) *hij gaat naar Makassar,* met andere woorden: *zijn gaan heeft betrekking op, betreft Makassar.* Dit (ri) is ook soms in het Hollandsch onvertaald te laten; bijv. (na-l̂impo-l̂impo ri-bône-bâllá) lett. *wat dienstmaagden aangaat, die omringen haar,* d. i. *zij is omgeven van dienstmaagden.* Men zou ook kunnen zeggen: (ni-l̂impo-l̂impo ri-bône-bâllá) of, met wegiating

van (ri): 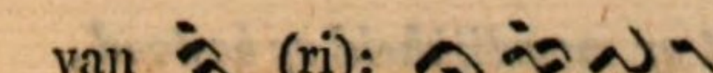 (na lîmpo-lîmpo bône-bâllá). Doch beide, volgens kundige Inlanders, minder sierlijk. Voorts verwijs ik ook hier naar mijn Woordenboek, waar ik de beteekenis van dit voorzetsel met meer voorbeelden heb trachten op te helderen.

§ 213. Behalve dit voorzetsel heeft men nog eenige andere, waaronder de voornaamste zijn: 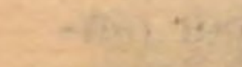 (lânri) lett. *reden, oorzaak*, v. d. *wegens*, soms ook gebezigd om den vergrootenden trap der bijvoegelijke naamwoorden te helpen uitdrukken (Vergel. § 83); (sañggênna), af te leiden van (sâñgge) *reiken, komen tot*, v. d. ons voorzetsel *tot*, of wanneer men met zijne gedachten tot een verleden tijdstip terugkeert: *sedert;* (siyagâäñg), of zamengetrokken (siyagâñg) *met* (vergel. § 211); (oêlé) = (lânri) *wegens*.

NEGENDE HOOFDSTUK.

OVER DE VOEGWOORDEN.

§ 214. Even als bij de bijwoorden en voorzetsels, verwijs ik ook bij de behandeling der voegwoorden naar mijn Woordenboek. Alleenlijk geef ik hieronder een lijst van de voornaamste dezer woordjes, er slechts hier en daar een enkel woord tot opheldering bijvoegende:

(ka) oorspronkelijk, even als (a) (§ 128), niets anders dan een woordje om de aandacht ergens op te vestigen, zooveel als *zie!* en kan van daar, al naar het verband, nu eens als redegevend voegwoord met *dewijl, daar, want*, of andere dergelijke woordjes; dan eens met behulp van *och of! ware het dat!* en meer andere uitdrukkingen van dien aard; dan weder met ons woordje *of;* dan weder op andere wijze vertaald worden; bijv.   (têdoñga bêdeñg, ka-ni-toênoe-bêmbe mâmi) *de buffels, zie! zij werden, naar men zegt, als geiten* (als of het maar geiten waren, in zoo groote menigte) *geslagt;*   (la-lâmpamá, ka-bêlla-doêdoewi) *ik zal heen gaan, zie! het is zeer ver*, v. d. *ik zal heengaan, daar het zeer ver is;*   (ka-kâmma na-nîyá koelleyânna) lett. *zie! neem eens aan, dat het zoo*

ware, dat er mogelijkheid op bestond, v. d. *ware het, dat er mogelijkheid op bestond*, enz.; 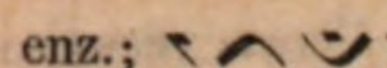 (têdoñgka, d̃jârañgka) lett. *zie! buffels, zie! paarden*, v. d. *of buffels, of paarden*. Soms ook bezigt men (ka) op dezelfde wijze als het Maleische ك, te weten als onafscheidbaar vraagwoordje; bijv. 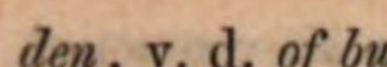 (âpa-ka) *wat?* 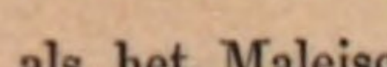 (la-nâoeñg-ka-ko?) *zult gij nederdalen?* enz. — 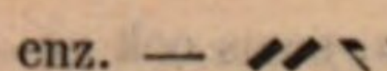 (kâdé) *och of!, gesteld dat, ware het dat.* — 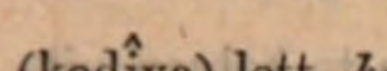 (kodîya) lett. *het slechte*, van 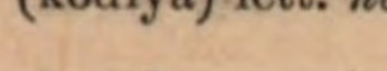 (kôdi) *slecht*, v. d. gebezigd achter werkwoorden van *vreezen;* bijv. 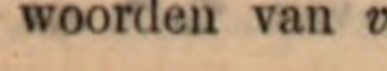 (mâllaká kodîya nakâna) lett. *ik vrees voor het kwade* (hierin bestaande, dat:) *hij zegt*, v. d. *ik vrees, dat hij zegge.* Men zou ook zeer goed achter k o d î y a het zoo even besproken woordje k a hebben kunnen inlasschen. — 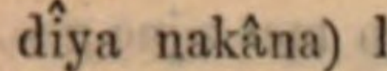 (pa) wordt achter aan de woorden gehecht, en geeft eigenlijk niets anders te kennen, dan dat daarop bijzonder de nadruk valt; de kracht van dit woordje is in het Hollandsch nu eens door onderschrapping van het onmiddellijk voorafgaande woord; dan eens door omschrijving met behulp van *nog, vooral, zoo, indien*, en meer andere woordjes wêêr te geven. Men vergelijke het Mal. ڤون. Dit p a verbonden met het persoonlijk voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoudig (á) (§ 148) wordt 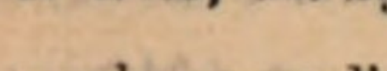 (pá); met het persoonlijk voornaamwoord van den eersten persoon meervoudig (kí *en* kañg) (§ 151 en 152) wordt 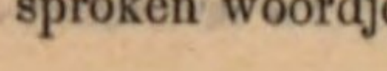 (pakí) en 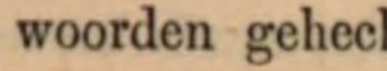 (pakâñg); met het voornaamwoord van den tweeden persoon (k o *en* k í) (§ 142 *en* 145) wordt 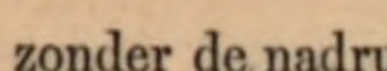 (pakô) en 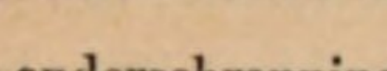 (pakí); met het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon (a *en* i) (§ 135 en 136) wordt (pa) en (pi); bijv. (tatjinîkapá) *ik zie nog niet;* (mântang-pakô) *zoo gij blijft;* (mântañg-pi tâlloe) *blijven er drie over, zoo er drie overblijven*, enz. — , al naar gelang van de volgende letter, uit te spreken als *poeñg, poem, poen* of *poeñj* (§§ 11, 16, 20, 26, en 36) en *poñg, pom, pon* of *poñj;* of met verlenging van den vorm (pôenna) en (pônna) *indien.* — (pasañgalînna) of (pasawalînna) *tenzij, behalve, maar.* — *mañg, mam, man*, of *mañj*, al naar gelang van de eerstvolgende letter (Vergel. §§ 11, 16, 20, 26 en 36): *ofschoon.* Van dit onafscheidbaar woordje heeft men insgelijks den op zich zelf staanden vorm 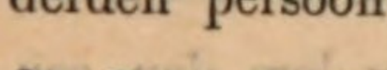 (mânna), en hiervan wederom, met de zachte aanblazing van voren, (ámânna) afgeleid. — (mâka) wordt gebezigd, waar wij ons bedienen van *te*, met de onbepaalde wijze van het werkwoord; bijv.

 (mâka ni-gaôêkañg) *om gedaan te worden, om te doen.* En even als ons: *dit is te doen* eene dubbele beteekenis heeft, zoowel die van: *dit kan gedaan worden*, als die van: *dit moet gedaan worden, dit is raadzaam om te doen;* zoo geeft m â k a nu eens de *mogelijkheid* of *gelegenheid* tot iets; dan eens *het raadzame* om iets te doen of te laten, te kennen. — (mâñgka) of (mîñgka) *maar, doch* (vergel. § 211). — (de) *of.* — (na), dit woordje, hetwelk zoo dikwerf in het Makassaarsch voorkomt, geeft stellig, gelijk reeds vroeger meermalen is opgemerkt, primitief niets anders dan ons *zie!* en dergelijke woordjes meer te kennen, in dit opzigt dus volkomen met het aanwijzend voornaamwoord (a) (§§ 60 en 128) overeenkomende. Hieruit is het dan ook te verklaren, dat *na* nu eens als persoonlijk voornaamwoord (§ 137), dan eens als voegwoord voorkomt. Ook kan het ons, wanneer wij deze oorspronkelijke beteekenis van *na* op het oog houden, geenszins bevreemden, dat het voegwoord *na* in het Hollandsch op zoo onderscheidene manieren te vertalen is. 1°. Met *wijders, voorts, en*, en dergelijke meer; bijv. 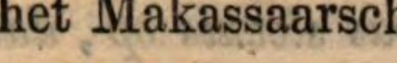 (marânnoe-dôêdoemi; na-nakânamo) *hij verblijdde zich zeer; zie! hij zeide*, d. i. *hij verblijdde zich zeer, en hij zeide.* 2°. Met *opdat;* bijv. 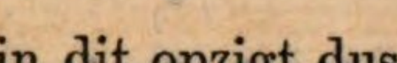 (lalâmpamá sâllañg, na-koetjîní tōñg âñjdjo bâllaka) letterlijk: *ik zal gaan; zie! dan zie ik ook dat huis*, v. d. *ik zal gaan, opdat ik ook zie dat huis.* 3°. Met *dan*, om den vergrootenden trap te helpen uitdrukken (Men vergelijke vooral § 83). — (loñg, lom, lon *of* loñj) en (lônna) = (poñg, pom, pon *of* poñj) en (pônna), *indien.* — (sapâla-pâla) schijnt dezelfde beteekenis te hebben, als het Maleische سرت, en alzoo te dienen om twee volzinnen zeer naauw met elkander te vereenigen, om bij voorbeeld te kennen te geven, dat twee dingen te gelijker tijd plaats vinden, nu eens in het Hollandsch te vertalen met *terwijl*, dan eens met *wanneer*, dan weder met wat anders; bijv. (sapâla-pâla koelâmpa; koesiyagâñgi tôêwañg Iyânoe) *als ik dan gaan moet, ga ik met mijnheer N.N.* De twee volzinnen van k o e l â m p a en k o e s i y a g â ñ g i t o ê w a ñ g I y â n o e, worden hier alzoo zeer naauw te zamen verbonden, zoodat men zich *mijn gaan*, en *mijn gaan te gelijk met N.N.* niet afzonderlijk kan voorstellen. — 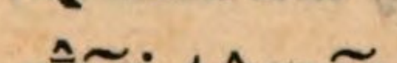 (sollâna) *opdat.* NB. Wel te onderscheiden van s o l l â n a, *maar, slechts* (§ 211). —

 (îyaka), zamengesteld uit (îya), dat gelijk staat met ons *zie!* of andere dergelijke woordjes (§ 130) + (ka), hetwelk, gelijk wij zoo even gezien hebben, oorspronkelijk ook tot niets anders gediend heeft, dan om de aandacht ergens op te vestigen. Îyaka is dus letterlijk zoo veel als: *zie dat!* en is in het Hollandsch nu eens met *maar*, dan eens met *of* te vertalen; bijv. 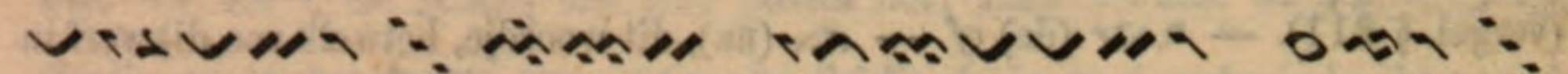 (mâñgemakô; îyaka têyamâmako sâllo) lett. *ga gij; zie dat! pas slechts op, dat gij niet lang weg blijft*, d. i. *ga, maar blijf niet te lang weg;* (tamakoellêyaï gâssiñg karâëñga, îyaka ta-mâte-tōñgâñgaï) *het is onmogelijk, dat de koning geneze; zie dat! hij sterft ook niet*, van daar: *de koning kan niet genezen; maar sterft toch ook niet;* 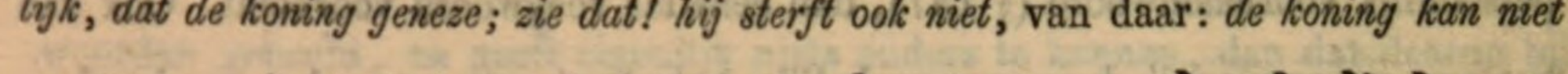 (bârañg kígâppa tôñjdji kítjîní Djâyalañgkâra; îyaka na-karebâna kígâppa kítálañgêrañg) letterlijk: *welligt krijgen wij immers ook Djâyalañgkâra te zien; zie dat! wij krijgen eenig berigt aangaande hem te hooren*, v. d. *welligt krijgen wij immers Djâyalañgkâra te zien, of eenig berigt aangaande hem te hooren.* — 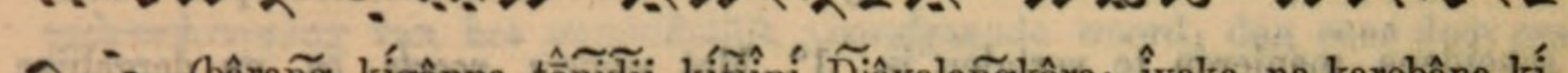 (oêmba) lett. *maak u zigtbaar, vertoon u,* en v. d. ook gebruikt voor ons: *komaan!* bijv. (oêmba-mo kílâmpa) *komaan! laat ons gaan.* — (îyadjîya), (naîyadji) of (naïyadjîya) letterl. *dat slechts is het*, v. d. een woord, hetwelk een uitzondering te kennen geeft, zoo als ons *maar* en dergelijke; bijv. (êroká pakâmmaï; naïyadjîya tamakoellêyaï) lett. *ik wil het zoo doen; dat slechts is het, het kan niet*, v. d. *ik wil zoo doen, maar het kan niet.* — — (âre — âre) *of — of*, letterlijk *welligt — welligt* (vergel. § 211 op het einde); bijv. (siboêlañg âre, roêwam-boêlañg âre) lett. *één maand welligt, twee maanden welligt*, v. d. *of één maand, of twee maanden;* v. d. met achtervoeging van *ka:* — (âreka — âreka) lett. *zie! welligt — zie! welligt*, en v. d. ook: *of — of;* en hier van heeft men wederom, met voorvoeging van (îya), gevormd: — (iyâreka — iyâreka), hetgeen insgelijks ons *of — of* te kennen geeft. — Eindelijk verbindt de Makassaar zijne volzinnen ook nog dikwijls met behulp

van (âla), dat welligt oorspronkelijk van gelijke beduidenis als ons *wat?* geweest, en later, even als dit, gebezigd is, om eene verwondering te kennen te geven: *wat! hoe!* Wanneer men dit aanneemt, is het zeer goed te verklaren, hoe het nu eens met *zou*, dan eens met *niet*, dan eens met *des te meer* of *te minder*, dan eens met *of*, dan weder op andere wijze moet vertolkt worden; bijv.

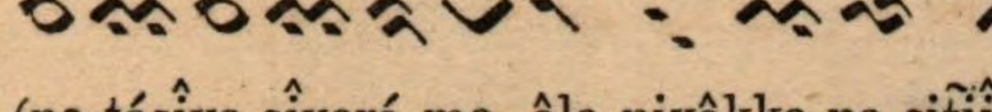 (na-tásîya-sîyará-mo, âla niyâkka-pa sitj̃îní roêwa) lett. *zij werden geheel verstrooid; wat! zoude het nog zoo geweest zijn, dat er twee waren, die elkander ontmoetteden?* v. d. *zij werden zoo geheel verstrooid, dat er geen twee man meer bij elkander waren;* (âla boerânne, âla baînne) *wat? een man, wat? een vrouw,* v. d. *of man, of vrouw; zoowel man, als vrouw;* 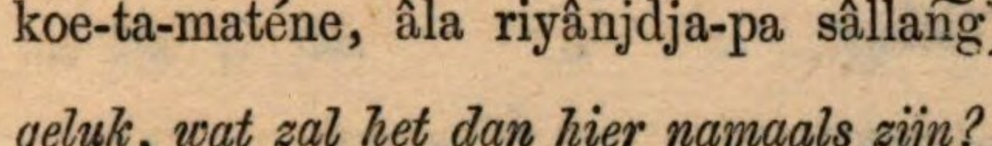 (ri-lîno koe-ta-matêne, âla riyâñjd̃ja-pa sâllañg) lett. *in deze wereld smaak ik reeds geen geluk, wat zal het dan hier namaals zijn?* d. i. *hoeveel te minder hier namaals.* Gewoonlijk echter bedient men zich, om dit *des te meer* of *minder* uit te drukken, van de phrases: 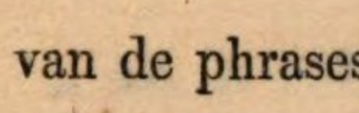 (âla-kâmma-pa) lett. *wat* (zal men dan wel zeggen?), *indien het zoo is?* v. d. *hoeveel te meer of minder;* 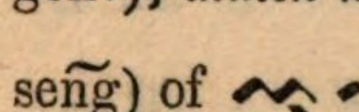 (âla-pa-señg) of 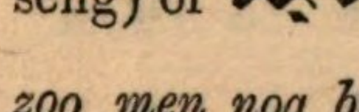 (ala-îya-pa-señg) lett. *wat* (zal men dan wel zeggen?), *zoo men nog bovendien daarop het oog vestigt!* — NB. Tot bevestiging van mijne verklaring van (âla) strekke, dat men zich tot ditzelfde doeleinde bedient van: 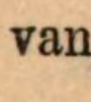 (âpa-pa), 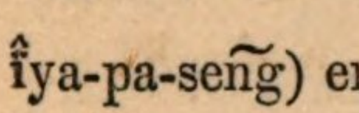 (âpa-pa-señg), 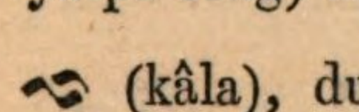 (apa-îya-pa-señg) enz. Van (âla) is, door voorvoeging van k a, afgeleid: 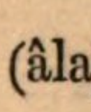 (kâla), dus letterlijk *zie! wat!* v. d. niet alleen op gelijke wijze, als 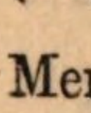 (âla), maar tevens, bij vergelijkingen, tot vertolking van ons *dan*, gebezigd. Men zie § 83.

TIENDE HOOFDSTUK.

OVER DE TUSSCHENWERPSELS.

§ 215. De voornaamste tusschenwerpsels zijn: 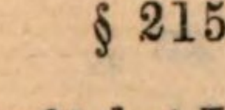 (pôro) *och!, och of!,* het Latijnsche *utinam* (Vergel. § 194). — (tj̃é) *foei!*. — 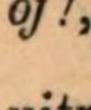 (wâoe), uitroep van verwondering, van vreugde, of smart, enz., *o!, wee!*. — 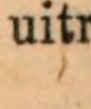 (e) *o!*

gebezigd bij het aanspreken van iemand; ook soms achter het naamwoord geplaatst, en dat wel, ofschoon 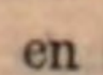 (e) met de zachte aanblazing van voren, dus 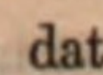 (aë), reeds voorafgaat; bijv.   (aë Laïpaë) *o Laïpa!*. In plaats van (e), vindt men insgelijks geschreven (he). — (o) *o!* insgelijks gebezigd bij het aanspreken van iemand. —   (êdó) *foei!* —   (Âlla) *God!*

ERRATA.

Bl. 3, reg. 2. Achter "ᨀᨚ" bij te voegen: en ᨀᨚ᩵

„ 5, „ 10 v. o. In plaats van: "(boöñg)." te lezen: (bôöñg).

„ 7, „ 3 v. o. „ „ "ânj-djo" . . . . „ „ ânjdjo,

„ 9, „ 15. „ „ "(sâlâ)" . . . . . „ „ (sâla)

„ 10, „ 14. „ „ "(pêlá)" . . . . . „ „ (pêlá)

„ 14, „ 6 v. o. „ „ "ᨅᨚᨈᨚᨊ᩵ ᩅᨚᨀᨅ" te lezen: ᨅᨚᨈᨚᨊ ᩅᨚᨀᨅ

„ 15, „ 8. „ „ "Naîya" . . . . te lezen: Naïya

„ 15, „ 9. „ „ "Râdja". . . . . „ „ Râdja

„ 15, „ 8 v. o. „ „ "âna;" . . . . . „ „ âná;

„ 15, „ 6 v. o. „ „ "Râdja". . . . . „ „ Râdja

„ 16, „ 11 v. o. „ „ "ᨅᨚᨅᨚᨄᨄ᩵" „ „ ᨅᨚᨅᨚᨄᨄ

„ 16, „ 8 v. o. „ „ "ᨅᨚᨀ ᨄᨉᨚᨀ ᩅᨚᨄᨚᨄᨚ ᩅᨚ"

te lez.: ᨅᨚᨀ ᨄᨉᨚᨀ ᨄᨚᨄᨚ ᩅᨚ

„ 17, „ 10. „ „ "pamaîna," . . te lezen: pamaïna,

„ 17, „ 11 v. o. „ „ "ta-máma-nâna;„ „ ta-mámanâna;

„ 17, „ 10 v. o. „ „ "napâlà" . . . . „ „ napâlá

„ 17, „ 5 v. o. Achter "ânâ-boerânne," weg te laten de komma.

„ 19, „ 4. Achter "boerannêya," weg te laten de komma.

„ 19, „ 7 v. o. In plaats van "rappo" te lezen: râppo

„ 20, „ 2 v. o. in de noot, in plaats van: حِسْمَة te lezen: حِكْمَة

„ 25, „ 4. In plaats van: "galârañg" . . . „ „ gallârrañg

„ 25, „ 5. „ „ "*glarang*, ... „ „ *gâllarrañg*,

„ 28, „ 12. „ „ "(solôñgañg)" . . „ „ (solôñgañg)

„ 29, „ 13 v. o. „ „ "(palálâñgañg)" „ „ (palálâñgañg)

„ 29, „ 5 v. o. „ „ "(pamantâñgañg)" te lez.: (pamantâñgañg)

Bl. 29, reg.	4 v. o.	In plaats van:	"(pabiseyâñgañg)" . .	te lez.:	(pabiseyâ̂ñgañg)
„ 31, „	14 v. o.	„	„ "(kakaloemañjñjâñgañg)"	te lez.:	(kakaloemañjñjâ̂ñgañg)
„ 31, „	12 v. o.	„	„ "(katoemáïlalañgañg)"	te lez.:	(katoemáïlalâ̂ñgañg)
„ 32, „	20 v. o.	„	„ "(pasimbâñgeñg)" . . .	„ „	(pasimbâ̂ñgeñg)
„ 33, „	9 v. o.	„	„ "(djâï)".	„ „	(djâ̂ï)
„ 36, „	7 v. o.	„	„ "(lâñgika)"	„ „	(lâ̂ñgika)
„ 39, „	1 v. o.	„	„ "(takarinrîñgañg)" . .	„ „	(takarinrî̂ñgañg)
„ 40, „	1.	„	„ "(takarinrîñgañg)" . .	„ „	(tâkarinrî̂ñgañg)
„ 40, „	2.	„	„ "(ákarinrîñgañg)" . . .	„ „	(ákarinrî̂ñgañg)
„ 40, „	3.	„	„ "(karinrîñgañg).	„ „	(karinrî̂ñgañg)
„ 41, „	10 v. o.	„	„ "(boelañg-boelâñgañg)"	„ „	(boêlañg-boelâ̂ñgañg)
„ 42, „	9 v. o.	„	„ "djâï)"	„ „	djâ̂ï)
„ 43, „	3.	„	„ "(bârôemboeñg)". . . .	„ „	(barôemboeñg)
„ 43, „	19.	„	„ "(lantâñgañg)"	„ „	(lantâ̂ñgañg)
„ 43, „	21.	„	„ "(djádi)"	„ „	(djâ̂di)
„ 45, „	2 v. o.	„	„ "áñgannañg)".	„ „	áñgânnañg)
„ 47, „	4 v. o.	„	„ "(ânnansaboe)"	„ „	(ânnansâ̂boe)
„ 48, „	16.	„	„ "van tijd tot"	„ „	van tijd tot tijd
„ 50, „	5,	„	„ "(roewam-pôêlo)". . . .	„ „	(rôêwam-pôêlo)
„ 50, „	6,	„	„ "(talloem-bilâñgañg)" .	„ „	(tâlloem-bilâ̂ñgañg)
„ 50, „	12.	„	„ "نم"	„ „	نم
„ 50, „	12 v. o.	„	„ "*sagāntoêdjoe*"	„ „	*sagān-toêdjoe*
„ 52, „	7.	Achter "smelten" een komma te plaatsen.			
„ 59, „	7 v. o.	In plaats van:	"rôêwan"	te lez.:	rôêwan
„ 61, „	8 v. o.	„	„ "gâppâ"	„ „	gappâ
„ 63, „	9 v. o.	„	„ "(badjikāñgañgintîya)"	„ „	(badjikâ̂ñgañgintîya)
„ 67, „	17.	„	„ kadônna", ...	„ „	kádônna,
„ 68, „	12.	„	„ "mamâta-matâna)" . .	„ „	mámâta-matâna
„ 73, „	8.	„	„ "*J- Djoema*"	„ „	*J- Djôema*
„ 73, „	13 v. o.	„	„ "bedienden"	„ „	bediende
„ 74, „	7.	„	„ "*scherpe*"	„ „	*scherpen*
„ 74, „	14 v. o.	„	„ "voor"	„ „	vóór

Bl. 74, reg. 12 v. o. In plaats van: "(ñgâ̈ï)" . . . . . te lez.: (ñgâ̈ï)

„ 76, „ 2. „ „ "(t̄ïñgkeré)" . . . . . „ „ (t̂̄ïñgkeré)

„ 77, „ 7. „ „ "(ikåñg)," . . . . . „ „ (îkång),

„ 78, „ 12. „ „ "(êróká-" . . . . . „ „ (êróká-

„ 79, „ 9. „ „ "سياف" . . . . . „ „ سياڤ

„ 79, „ 20. „ „ "ki-" . . . . . „ „ kí-

„ 80, „ 21. „ „ "katinrôwi)" . . . . . „ „ katīnrôwi)

„ 84, „ 3. „ „ (apa-ápâsañg)" . . . . . „ „ (ápa-ápâsañg)

„ 84, „ 20. De woorden: "hermaphrodiet, die onder de Inlanders eenigermate de rol van" alsmede het woord "vervult" weg te laten.

„ 84, „ 1 v. o. In plaats van: "gezien" . . . . . te lez.: *gezien*

„ 85, „ 12. „ „ "apa-ápâsañg" . . . . . „ „ ápa-ápâsañg,

„ 86, „ 16. „ „ "voor" . . . . . „ „ vóór

„ 94, „ 10 v. o. De woorden: "hermaphrodiet, die gewoonlijk de rol van" alsmede het woord "vervult" weg te laten.

„ 97, „ 7. In plaats van: "*eens*" . . . . . te lez.: *ééns*

„ 97, „ 8. „ „ "*eens*" . . . . . „ „ *ééns*

„ 100, „ 4 v. o. „ „ "(boyâï)" . . . . . „ „ (boyâ̈ï)

„ 100, „ 3 v. o. „ „ "(paboyâï)" . . . . . „ „ (paboyâ̈ï)

„ 101, „ 8. „ „ "(antamâï)" . . . . . „ „ (antamâ̈ï)

„ 101, „ 8. „ „ "(pantamâï)" . . . . . „ „ (pantamâ̈ï)

„ 101, „ 1 v. o. „ „ "(pagoñjt̄jiñgañg)" . . „ „ (pagoñjt̂̄jiñgañg)

„ 103, „ 14 v. o. „ „ "(t̂inro)" . . . . . „ „ (t̂̄inro)

„ 103, „ 13 v. o. „ „ "(tinrôwi)" . . . . . „ „ (tīnrôwi)

„ 103, „ 12 v. o. „ „ "(katinrôwi)" . . . . . „ „ (katīnrôwi)

„ 107, „ 3 v. o. „ „ "ꦲꦤ꧀ꦠꦫ" . . . . . „ „ ꦲꦤ꧀ꦠꦫ

„ 111, „ 3 v. o. „ „ "(ásâre saï)" . . . . . „ „ (ásâre sâ̈ï)

„ 112, „ 1 v. o. De komma achter "(nânro-kâmma)", te veranderen in komma punt.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

che letters.

ra la va sa a

5.

10.

14.

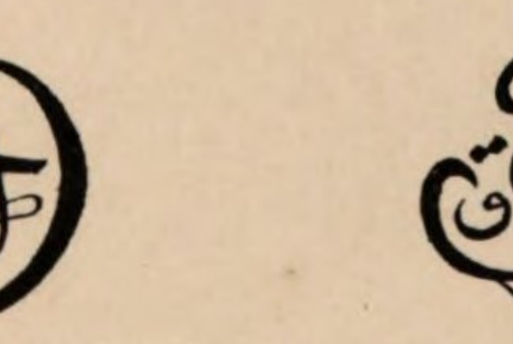

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Matthes, Benjamin Frederik

Makassaarsche spraakkunst

Amsterdam 1858
L.as. 379 k
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10572406-0